T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ŞEYH ABDURRAHMAN EŞ-ŞÂVIRÎ VE MİR'ÂTUL-İ'RÂB CÂDDETU'S-SAVÂB ADLI ESERİ

Mehmet KAYAR
13912006

Danışman
Doç. Dr. Mehmet Cevat ERGİN

Diyarbakır 2019

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ŞEYH ABDURRAHMAN EŞ-ŞÂVIRÎ VE MİR'ÂTUL-İ'RÂB CÂDDETU'S-SAVÂB ADLI ESERİ

Mehmet KAYAR
13912006

Danışman
Doç. Dr. Mehmet Cevat ERGİN

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî ve Mir'âtul-İ'râb Câddetu's-Savâb Adlı Eseri" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

28/06/2019

Mehmet KAYAR

T.C

DİCLE UNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

DİYARBAKIR

Mehmet KAYAR tarafından yapılan "Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî ve Mir'âtul-İ'râb Câddetu's-Savâb Adlı Eseri" konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir

Jüri Üyesinin

Ünvanı Adı Soyadı

Başkan: Prof. Dr. Mehmet Edip ÇAĞMAR

Üye: Doç. Dr. Mehmet Cevat ERGİN

Üye: Dr. Öğrt. Üyesi selman Yeşil

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 28/06/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../2019

Prof. Dr. Nazım HASIRCI

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

ÖNSÖZ

Hicri I. asırdaki İslami fetihler, çeşitli bölgelerde yaşayan Rum, Fars, Habeş, Berberî, Kıptî, Nabatî, gibi farklı dilleri konuşan milletleri İslam'ın bayrağı altında toplamış, İslam'ın emir ve yasaklarını, Kur'ân tilâvetini ve Arap dilini öğrenmelerini gerekli kılmıştır.

İslam'ın Arap olmayan milletlerin arasında yayılmasına paralel olarak dilde hatalı okuma demek olan *lahn* olayının yaygınlaştığı görülmüştür. Arap dilinin yanlış kullanılması sadece günlük konuşmalarla yahut yazışmalarla sınırlı kalmamış, Kur'ân'ın bazı âyetlerinin yanlış okunmasına kadar varmıştır. *Lahn* olayı sadece Arap olmayan milletlerle sınırlı kalmamış, belki Araplar arasında hatta toplumun her kesiminden insanlarda görülmeye başlanmıştır. Hal böyle olunca Kur'ân-ı Kerîm'i düzgün okumayı ve doğru anlamayı sağlayacak ve Arapça bilmeyenlere bu dili düzgün bir şekilde öğretecek dil kurallarını tespit etme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu durum başta dilbilimcileri ve idarecileri harekete geçirmiş ve buna çareler aramaya sevk etmiştir. İşte bu çalışmalar neticesinde nahiv ilminin temeli atılmış, daha sonrada müstakil bir ilim olarak ortaya çıkması sağlanmıştır. Ebu'l-Esved ed-Duelî ile başlayan bu çalışmalar günümüze kadar devam etmiştir. Bu çalışmalardan biri de Siirt'li âlim Şeyh Abdurrânman eş-Şâvırî'nin *Mir'âtu'l-İ'râb Câddetu's-Savâb* adlı eseridir.

Mir'âtu'l-İ'râb, nahiv ilmine yeni başlayan medrese talebelerine yönelik muhtasar bir ders kitabı olarak yazılmıştır. *Mir'âtu'l-İ'râb,* hacmi küçük bir kitap olmasına rağmen neredeyse nahiv konularının tamamını çok kısa ve öz bir şekilde ele almıştır. Şeyh Abdurrahman, öğrencilerin başta Arap dil kurallarını kendi ana dilleri ile açıklayan bir eserden okuyup daha sonra Arapça eserlere geçmelerinin daha faydalı olacağı ve Arapça

dil kurallarını daha kısa bir zamanda öğreneceklerini düşündüğü için bu eseri Kürtçe kaleme aldığını ifade etmiştir.

Çalışmamız giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında nahiv ilminin doğuşu, gelişimi, ortaya çıkışını etkileyen faktörler anlatılmış ayrıca nahiv ekollerinden bahsedilmiştir.

Birinci bölümde incelemekte olduğumuz eserin müellifi Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî'nin hayatı, ilmi yönü ve eserleri ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise *Mir'âtu'l-İ'râb* adlı eserin genel tanıtımı, yazılma gayesi, mukaddimesi, nahvin ilkeleri, kitapta kullanılan konu başlıkları açıklanmış ayrıca Şeyh Abdurrahman'ın kitaptaki metoduna, konuları anlatım biçimine, nahiv ekolleri ve ihtilaflara karşı tutumuna, yararlandığı dil bilginlerine, kullandığı dil şâhidlerine ve *Mir'âtu'l-İ'râb'*ın Kürtçe gramer kitapları içindeki yeri ve önemine değinilmiştir. Sonuç kısmında ise tüm çalışmada elde edilen veriler bir araya getirilmeye çalışılmıştır.

Tez çalışmamın yürütülmesinde yardımlarını ve bilgilerini esirgemeyen değerli danışman hocam Mehmet Cevat ERGİN'e teşekkür ve hürmetlerimi sunarım. Ayrıca öneri ve desteklerinden dolayı Dr. Öğr. Üyesi M. Nafi ARSLAN'a ve değerli arkadaşım Dr. Öğr. Üyesi Halil KAYA'ya içtenlikle teşekkür ederim.

Mehmet KAYAR

Diyarbakır 2019

ÖZET

Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî (ö. 1974) bütün hayatını ilim tedrisine ve irşat faaliyetlerine adamış Siirt'li bir ilim adamıdır. Son dönem medrese ulemâsı arasında kitab telif etme adeti yaygın olmadığı halde Şeyh Abdurrahman medresede ders vermekle beraber kelâm, tecvid, fıkıh, beyân, sarf ve nahiv gibi ilimlerde eserler telif etmiştir. Eserlerinden biri de üzerinde çalıştığımız *Mir'âtu'l-İ'râb Câddetu's-Savâb* adlı nahiv kitabıdır.

Mir'âtu'l-İ'râb nahiv ilmine yeni başlayan medrese talebelerine yönelik yazılan mukaddime türü bir ders kitabıdır. Yaşadığı bölgede medreselerin eğitim dili olan Kürtçe ile kaleme almıştır. Bu durum da eseri sahasında eşsiz kılmaktadır. Zira bildiğimiz kadarıyla nahvin bütün konularını Kürtçe ele alan başka bir eser yoktur.

Şeyh Abdurrahman nahiv hakkında bazı bilgiler vererek *Mir'âtu'l-İ'râb*'a başlamış daha sonra kelimenin tanımına geçmiş ve kelimeyi isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısma ayırmıştır. Ardından bunların tanımını ve bunlara has özellikleri açıkladıktan sonra alt başlık ve kısımlara ayırarak nahvin konularını şematik bir sistem ve ilmi bir metod ile açıklamıştır. Şeyh Abdurrahman, nahiv konularını açıklarken son derece kısa, öz, anlaşılır ve akıcı bir dil kullanmıştır. Böylece okuyucuyu sıkmamayı ve ona olabildiğince çok bilgi vermeyi amaçlamıştır.

Anahtar Sözcükler

Şeyh Abdurrahman, eş-Şâvırî, Mir'âtu'l-İ'râb, Nahiv, Mebâdî.

ABSTRACT

Shaykh Abdurrahman eş-Şâvırî (1974)is a scholar of Siirt, who devoted his entire life to science and guidance. Recently, ulemâs the madrasa, although it is common to copyright book in theology but gave Sheikh Abdurrahman gave the madrasa, tecvid, jurisprudence, bayan, works in the sciences, such as consumables and nahiv has copyright. One of his works on *Mir'âtu'l-İ'râb It* is the nahiv book called *Câddetu's-Savâb*.

Sheikh Abdurrahman gave some information about nahiv *Mir'âtu'l-İ'râb* 'then started to the definition of the word and the word name, verb, har divided into three parts. Then their definition and then explain these peculiarities olnar schematically a system and knowledge of the subtitle and issues Nahv separated into parts by a method explained. Sheik Abdurrahman used a very short, concise, understandable and fluent language in explaining nahiv subjects. Thus, he aimed to avoid squeezing the reader and giving him as much information as possible.

Mir'âtu'l-i'râb It is a type of textbook written for the students of the madrasa. And it was written in Kurdish, which is the language of instruction of madrasahs in the region. Buddha makes his unique and unique in his field. As far as we know, there is no other work in Kurdish that deals with all subjects of the nahvin. With this study, we have tried to introduce such a work that is dedicated to science and dedicated to science.

Keywords

Shaykh Abdurrahman, eş-Şâvırî, Mir'âtu'l-i'râb, Nahw, Mebādî.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ ..... **I**

ÖZET ..... **III**

ABSTRACT ..... **IV**

İÇİNDEKİLER ..... **V**

KISALTMALAR ..... **VIII**

GİRİŞ **1**

NAHVİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ **1**

1. ORTAYA ÇIKIŞI **1**

2. NAHİV EKOLLERİ **4**

2.1. Basra Ekolü (Basriyyûn) 4

3.2. Kûfe Ekolü (Kûfiyyûn) 5

3.3. Diğer Nahiv Ekolleri 6

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEYH ABDURRAHMAN EŞ-ŞÂVIRÎ'NİN HAYATI VE İLMİ YÖNÜ

1.1. HAYATI **8**

1.1.1. Doğumu ve Çocukluğu 8

1.1.2. Ailesi 8

1.1.3. Adı, Künyesi, Nisbeleri, Mahlasları ve Nesebi 10

1.1.4. Evlilikleri ve Çocukları 12

1.1.5. Eğitim Hayatı ve Hocaları 13

1.1.6. Öğrencileri 18

1.1.8. Vefatı 25

1.2. İLMİ YÖNÜ VE ESERLERİ **26**

1.2.1. İlmi Yönü 26
1.2.2. Ahlâkı 26
1.2.3. Etkisi 27
1.2.4. Eserleri 28
1.2.4.1. Fıkıh ile İlgili Eserleri 29
1.2.4.2. Tecvîd İlmi ile İlgili Eserleri 31
1.2.4.3. Sarf İlmi ile İlgili Eserleri 32
1.2.4.4. Nahiv İlmi ile İlgili Eserleri 33
1.2.4.5. Belagat İlmi ile İlgili Eserleri 33
1.2.4.6. Kelâm İlmi ile İlgili Eserleri 34
1.2.4.7. Matematik İlmi ile İlgili Eserleri 34
1.2.4.8. Dîvânı 35

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEYH ABDURRAHMAN EŞ-ŞÂVIRÎ'NİN MİR'ÂTU'L-İ'RÂB CÂDDETU'S-SAVÂB ADLI ESERİNİN TAHLİLİ

2.1. MİR'ÂTU'L-İ'RÂB'IN GENEL ÖZELLİKLERİ 36
2.1.1. Esere Genel Bir Bakış 36
2.1.2. Yazılış Amacı 40
2.1.3. Yazarın Mukaddimesi ve Mukaddime Geleneği 41
2.1.4. Eserde Açıklanan Nahiv İlkeleri/Mebâdî 44
2.1.5. Eserde Kullanılan Konu Başlıkları 56
2.1.6. Mir'âtu'l-İ'râb'ın Kürtçe Gramer Kitapları İçindeki Yeri ve Önemi 60
2.2. ŞEYH ABDURRAHMAN'IN MİR'ÂTU'L-İ'RÂB'TAKİ METODU ..64
2.2.1. Telif Etme Yöntemi 64
2.2.2. Konuları Anlatım Biçimi 69
2.2.3. Nahiv Ekollerine ve İhtilaflı Görüşlere Karşı Tutumu 72
2.2.4. Yararlandığı Dil Bilginleri 75
2.2.5. İstişhâdı 81
2.2.5.1. Kur'ân-ı Kerîm ile İstişhâd 83

2.2.5.2. Hadisi Şerîf ile İstişhâd 87
2.2.5.3. Arap Şiiri ile İstişhâd.....90
SONUÇ.....95
KAYNAKÇA 98
EKLER.....109

KISALTMALAR

b.	İbn
bk.	Bakınız
bty.	Basım tarihi yok
byy.	Basım yeri yok
c.	Cilt
c.c.	Celle Celâluhu
Ç. Ü.	Çukurova Üniversitesi
çev.	Çeviren
DEÜİFD.	Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	Hicri
Hz.	Hazreti
İFAV	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
m.	Miladi
ö.	Ölümü
r.a.	Radıyallahu anh
s.	Sayfa
s.a.v.	Sallallahu aleyhi ve sellem
S.Ü.	Selçuk Üniversitesi
thk.	Tahkik yapan
vb.	Ve benzeri

GİRİŞ

NAHVİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

1. ORTAYA ÇIKIŞI

Çalışmamızın konusu olan Şeyh Abdurrahman *eş-Şâvırî'nin Mir'âtu'l-İ'râb Câddetu's-Savâb* adlı kitabı nahiv ilmine yeni başlayanlara yönelik yazılmış kısa bir nahiv kitabıdır. İncelemekte olduğumuz eserin tam anlaşılması icin, nahiv ilmi hakkında bilgi sahibi olmanın faydalı olacağını düşünüyoruz. Bu nedenle giriş bölümünde nahiv ilmi hakkında bilgi vermeyi uygun gördük.

Nahiv kelimesi sözlükte "*yönelmek, izini takip etmek* " gibi anlamlara gelir.[1] Terim olarak ise *"i'râb ve binâ yönünden kelimenin sonunun bilinmesine yarayan kurallar ilmi"* demektir.[2]

"Nahiv" ilminin ortaya çıkışı hakkında farklı rivayetler olsa da hicri birinci asrın ikinci yarısında Ebu'l-Esved ed-Duelî (ö. 67) tarafından kurulduğu kabul edilmektedir.[3] Onu nahiv ilmine yönlendiren ve teşvik edenin Hz. Ali (ö. 41) olduğuna dair rivayetler vardır. Bu rivayetlerde Hz. Ali'nin Ebu'l-Esved'e Arapların acemlerle karışması sonucu dillerindeki bozukluktan şikâyet ettiği, bunu gidermek için de not şeklinde kısa bir metin verdikten sonra şu sözü söylediği geçmektedir: أُنْحُ هَذَا النَّحْوَ *"bu yolu/metodu takip et"*. ed-

[1] İsmail Durmuş, "**Nahiv**," Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 32, s. 300, İstanbul 2006.
[2] Muhammed b. Abdirrahîm el-'Umerî el-Meylânî, **Şerhu'l-Muğnî,** thk. Mehmet Can, Şefkat Yayınları, İst. 2014, s. 12.
[3] İbn Nedîm Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshâk, **el-Fihrist**, nşr. Rızâ Teceddüd, byy. bty. s. 61.

Duelî de, gramerle ilgili bilgileri öğrencileriyle paylaşır ve böylece Arap gramerinin bu kısmına nahiv adının verilmesinde önemli rol oynamış olur.[4]

Nahvin esaslarının bizzat Hz. Ali tarafından tesis edildiğine dair rivayetler de mevcuttur. Buna göre o, *"Kelamın tamamı isim, fiil ve harftir; isim musemmadan haber veren, fiil kendisiyle haber verilen, harf ise bir mana ifade eden şeydir"* cümlesini yazarak ed-Duelî'ye verir ve buna ilavelerde bulunmasını söyler. ed-Duelî de yazdığı her konuyu Hz. Ali'ye arz eder.[5] Bir başka rivayette de Hz. Ali'nin ona, fâilin merfu, mef'ulun mansûb, muzafun ileyhin de mecrur olduğunu söylediği belirtilir.[6] Ancak Hz. Ali'nin siyasi işlerle meşgul olması sebebiyle sadece yol, yöntem göstermekle yetindiği ve bizzat telif işine girmediği de söylenmektedir.[7] Bazı rivayetlerde, nahiv ilminin kurucusu olarak Nasr b. Âsım el-Leysî (ö. 90) ve Abdurrahman b. Hürmüz (ö. 117)'ün adları geçse de bunların nahiv ilmini ed-Duelî'den öğrendikleri kaynaklarda geçmektedir.

Nahiv ilminin ortaya çıkış nedenleri genel olarak dinî, edebî ve toplumsal olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır.

1. Dinî Sebep: Bazı Müslümanlar tarafından Kur'ân-ı Kerîm'in hatalı okunması zamanın âlimleri ve yöneticilerini bu konuya el atmaları ve bu hataların önüne geçmek için bazı tedbirler almalarına neden olmuştur. Nitekim Kur'ân'ın yanlış okunmasıyla ilgili gösterilen örnekte; Hz. Ömer zamanında bedevilerden biri sahabeye gelerek kendisine Kur'ân öğretmesini istemiş, bunu üzerine sahabe ona Tevbe suresini öğretmiş fakat surenin (ان الله بريئ من المشركين ورسوله) (Allah ve Peygamberi müşriklerden beridir)[8] ayetindeki (ورسولُهُ) kelimesini merfu' okuyacağına (ورسولِهِ) şeklinde mecrur okumuş ve ayetin manası (haşa) "Allah, müşriklerden ve Resulünden beridir" şeklinde anlaşılmıştır.

[4] Muhammed b. Ebî Saî'd el-Enbârî, **Nuzhetu'l-Elibbâ' fî Tabakâti'l-Udebâ,** nşr. M. Ebu'l-Fadl İbrahîm, Kahire 1998, s.18; Abduh er-Racihî, **Durûsun fî Kutubi'n-Nahv**, Beyrut, 1975, s. 9.
[5] Muhammed Tantavi, **Neş'etu'n-Nahv ve Târîhu Eşheri'n-Nuhât,** Kahire, 1412/1991, s. 16-17.
[6] İbnu'l-Enbarî, **Nuzhetu'l-Elibbâ,** s.4-5; Ignace Goldziher, **Klasik Arap Literatürü**, çev. Azmi Yüksel-Rahmi Er, Ankara, 1993, s. 72-73.
[7] Durmuş, **"Nahiv", DİA**, c.32, s.302.
[8] Tevbe, 9/3.

Bunun üzerine bedevi de bu olumsuz manayı düşünerek: *"Allah gerçekten Resulünden beri midir? Eğer Allah Resulünden beraat etmişse, ben haydi haydi beraat ederim"* demiştir. Hadiseyi duyan Hz. Ömer bedeviyi çağırtmış ve olayı sormuştur. Bedevi de olayı olduğu gibi anlatmış, bunun üzerine Hz. Ömer ayetin böyle olmadığını ifade ederek doğrusunu öğretmiştir. Bu olaydan sonra Hz. Ömer insanlara Kur'ân öğretecek kimselerin dil alanın da bilgili olmalarını şart koşmuştur.[9]

2. Edebî Sebep: Arapların gerek konuşmalarında, gerekse şiirde, hutbede ve vaazlarda kullanılan dilde i'raba dikkat etmeleri ve panayırlarda düzenlenen şiir yarışmalarında şiirlerin edebî açıdan değerlendirilmesi gibi olgular nahiv çalışmalarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur.[10]

3. Toplumsal Sebep: Şehirlerde Araplarla birlikte Arap olmayan unsurlar da yaşadığı için Arapça konuşmada lahn olmuştur. Nahiv ilminin doğuşuna sebep olarak gösterilen lahn ile ilgili birçok rivayet vardır.

Nitekim asrısaadette Hz. Peygamberin huzurunda sahabeden birisinin dilde hata yaptığını gören Allah Resulü: *"Kardeşiniz yanıldı onu irşâd ediniz"* dediği rivayet edilmektedir.[11] Öte yandan Hz. Ömer, ok atışı talimi yapıp isabet ettirmeyen gençlerin yanından geçerken başarısızlıklarından dolayı onları kınayarak *"Fena atıyorsunuz"* der. Onlar da kendisine (نحن قوم متعلمين) *"Biz (henüz) öğrenmekte olan bir topluluğuz"* diyerek (متعلمين) kelimesini "vav" yerine "ya" ile ifade etmişlerdir. Bunun üzerine Hz. Ömer bu hatalarına dikkat çekerek *"Allah'a yemin ederim ki konuşmanızdaki hatanız bana, kötü ve isabetsiz atışınızdan daha çok tesir etti"* demiştir.[12] Ayrıca İslam'ın ilk yıllarında Arap

[9] Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî **el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'ân,** Kahire 1967, c. 1, s. 24; el-Enbârî, age. s.18; Abdulvahid b. Ali el-Halebî, **Meratibu'n-Nahviyyîn**, nşr. Muhammed İbrahim, Kahire, bty., s. 5; Said el-Afganî, **Min Târîhi'n-Nahv**, Dâru'l-fikr, Beyrut bty., s.8.

[10] Muhammed Hayr el-Hulvânî, **el-Mufassal fî Târîhi'n-Nehvi'l-'Arabî**, Beyrut 1979, s.19; Mehmet Edip Çağmar, **Halefu'l-Ahmer ve Mukaddime fi'n-Nahv Adlı Eseri**, Ankara 2006, s.16.

[11] Afğanî, **Min tarîh'in-nahv,** s.7.

[12] Yakut, el-Hamevî, **Mu'cemu'l-udebâ**, Beyrut, bty. c. 1, s. 67; Kenan Demirayak, **Abbasi Edebiyatı Tarihi,** Erzurum 1995, s.191.

dilinin yanlış kullanılması, yalnız günlük konuşmalarla sınırlı kalmamış hatta Kur'ân-ı Kerîmin bazı ayetlerinin yanlış okunmasına kadar varmıştır.

2. NAHİV EKOLLERİ

2.1. Basra Ekolü (Basriyyûn)

İlk dil çalışmaları Basra'da yapılmış ve ilk Arap dilcileri bu şehirde yetişmişlerdir. Dil çalışmalarının burada başlamış olmasında bu şehrin yabancı kültür, düşünce, Yunan felsefesi ve Aristo mantığıyla olan ilişkisinin ileri düzeyde olması etkili olmuştur.[13]

Basra ekolünün çalışmaları kıyas ve sema'a dayanır. Bu ekol kural, kaide ve hükümlerle ilgili tahlilleri ileriye taşımıştır. Cahiliye dönemindeki Ukaz panayırını andıran Mirbed Panayırı'nın Basra'da bulunması, Arap dilini fasih konuşan bedevilerin çöle yakın bir şehir olan Basra'da toplanmaları gibi sebeplerden dolayı Basralı dil bilimcileri, titizlikle seçtikleri bedevî Arapların fasih lehçelerini esas alıp, dile ait genel kuralları koymuşlar. Ayrıca bu kurallara uymayan şekilleri şâz kabul ederek, onlar için ayrıca kural koymayı gerek görmemişlerdir.[14]

Basra nahiv ekolünün kurucusu, nahiv ilminin temelini atmış olan Ebu'l-Esved ed-Duelî'dir.[15] Bu ekolün ilk hocası olarak, pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Bunlardan en meşhurları Andese b. Ma'dan ve Yahya b. Ma'mer (ö. 129)'dir. Daha hicri I. Asırdan itibaren Basra'da nahiv araştırmaları başlamıştır. Ed-Duelî'den sonra bu ekolün çalışmalarını Ebû İshak el-Hadramî (ö. 127), İsa b. Ömer es-Sekafî (ö. 149) ve Yunus b. Habib (ö. 182) yürütmüştür.[16] Daha sonra Arap dil gramerinin iki büyük âlimi olan Halil b. Ahmed (ö. 175) ve Sîbeveyhî (ö. 180) gelir. Bunlardan sonra Ahfeş el-Evsat (ö. 215), Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. Musennâ (ö. 209), Ebû Zeyd el-Ensarî (ö. 215), el-Asmaî (ö.

[13] Şevkî Dayf, **el-Medârisu'n-Nahviyye**, Dâru'l-Meâ'rif, Kahire 1992, s.20; Muhammed Semîr Necîb el-Lebdî, **Mu'cemu'l-Mustalâti'n-Nahviyye ve's-Sarfiyye,** Daru'l-Furkân, bty. byy. s. 21-25.

[14] el-Lebdî, **Mu'cemu'l-Mustalât…,** s. 21-25; Hulusi Kılıç, **"Basriyyûn" DİA**, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2006, c.5, s.118.

[15] Durmuş, **"Nahiv" DİA,** c.32, s.304.

[16] er-Râcihî, **Durûs fî kutubi'n-nahv**, s.10.

216), Ebû ‘Ubeyd Kasım b. Sellâm (ö. 224), Ebu Osman el-Mâzinî (ö. 249), el-Muberred ve İbn Dureyd (ö. 321) gibi büyük âlimler bu ekolün mensupları arasında yer alır.[17]

3.2. Kûfe Ekolü (Kûfiyyûn)

Bu ekolün başlangıç tarihi tam olarak bilinmemektedir. Bilindiği kadarıyla önceleri Basra Nahiv Ekolünden faydalanarak yetişen ve hicri II. Yüzyıl sonlarında ayrı bir grup oluşturan Kûfe Nahiv Ekolü, rekabet duygusu etkisiyle gayretli bir çalışma içine girmiştir.[18] Ancak burada asıl ekolleşme Ali b. Hamza el-Kisâî (ö. 189) ve Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207) ile olmuştur. Bu iki âlim, nahiv ilminin esas ve usullerini koymuş ve Kûfe Ekolünün Basra Ekolünden bağımsız bir ekol olmasında büyük rol oynamışlardır.[19]

Daha sonra Ebu’l-Hasan ‘Ali b. Mubarek el-Ahmer (ö. 194), Ebu’l-Hasan el-Lihyânî (ö. 220), Ebû Muhammed Seleme b. ‘Asım (ö. 226), Ebû Ca‘fer Muhammed b. Sa‘dan ed-Darîr (ö. 231), Ebû ‘Abdillah Muhammed b. Ahmed et-Tuvvâl (ö. 243), Ebû Yusuf Ya‘kub b. İshak es-Sikkît (ö. 244), Ebû Ca‘fer Muhammed b. ‘Abdillâh b. Kâdım (ö. 251) ve Ebu’l-Abbâs Sa‘leb (ö. 291) gibi büyük âlimler tarafından Kûfe Nahiv Ekolü’nun çalışmaları yürütülmüştür.[20]

Basra Nahiv Ekolü ile Kûfe Nahiv Ekolü birbirlerinden farklı metot izlemişlerdir. Her iki ekolün çalışmaları kıyas ve sema‘a (duyum) dayanmakla beraber, Basra Nahiv Ekolü, sema‘ konusunda fesahatlerine güvenilen bedevîlerden dil malzemesi rivayet edip bu konuda titizlik gösterirken, Kûfe Nahiv Ekolü bu konuda gevşek davranmıştır. Sema‘daki bu genişlik kıyasın uygulanmasına da yansımıştır.[21]

Bu iki ekolün bazı ıstılahları da birbirinden farklı kullandıklarını görmekteyiz. Örneğin Basralılar ismi fail terimini kullanırken, Kûfeliler bunun yerine fi‘l-i daim

---

[17] Kılıç, **“Basriyyun”**, DİA, c.5, s.118.
[18] Hulusi Kılıç, **“Kûfiyyun”,** DİA, TDV Yayınları, İstanbul 2006, c.26, s.345.
[19] Dayf, **el-Medârisu’n-Nahviyye**, s.154.
[20] Selami Bakırcı-Kenan Demirayak, **Arap Dili Grameri Tarihi,** (Başlangıçtan Günümüze), Erzurum 2001. s. 47-49.
[21] Dayf, **el-Medârisu’n-Nahviyye**, s.163-164.

terimini kullanmışlardır. Kûfeliler, zamir yerine kinaye ve mekni, şe‘n zamiri yerine ismi mechûl, fasıl zamiri yerine ismi ‘imâd ve temyiz yerine tefsir terimini kullanmışlardır. Kûfelilerin kullandıkları bu terimlerin hepsi zamanla ortadan kalkmış ancak onların kullandıkları atf-ı nesak ve na‘t terimleri kullanılmaya devam etmiştir.[22]

3.3. Diğer Nahiv Ekolleri

1. Bağdat Ekolü: Hicri II. Asırdan itibaren Bağdat'ın devlet merkezi olmasından sonra bir bakıma ilmin merkezi de Bağdat'a taşınmış oldu. Ardından bu ilim merkezinde nahiv alanında Bağdat Nahiv Ekolü denilen yeni bir ekol oluşmaya başladı. Bağdat Nahiv Ekolü, başlangıçta Basra ve Kûfe ekollerinin yöntemini benimseyen bir ekol iken zamanla gelişti dördüncü asrın başlarından itibaren uzlaştırıcı bir yaklaşım içine girip, bu iki ekolün görüşlerini birleştirerek üçüncü bir ekol haline geldi.[23]

Bu ekolün meşhur âlimleri İbn Keysân (ö. 299), Ebû Mûsa el-Hâmıd (ö. 305), Ebû Bekir Muhammed b. Kâsım el- Enbârî (ö. 328), İbnu's-Serrâc (ö. 316), ez-Zeccâcî (ö. 337), Ebû ‘Ali el- Fârisî (ö. 377) ve İbn Cinnî (ö. 392)'dir.[24]

2. Endülüs Ekolü: Endülüs'te nahiv çalışmaları h.93/m. 711 yılında Endülüs'ün Müslümanlar tarafından fethedilmesi ile başlar. Endülüs'te ilk dönemlerde Sîbeveyh'in (ö.180) *el-Kitâb'ı* temel alınarak Arap dili çalışmaları başlamıstır. *el-Kitâb* Endülüs'te öyle yayılmış ki bu eseri okumayan alimler ayıplanır hale gelmiştir.[25]

Muhammed b. Mûsâ b. Hâsim (ö. 307), Muhmmed b. el-Hasan ez-Zubeydî (ö. 379), el-‘A'lem eş-Şentemerî Yûsuf b. Süleyman (ö. 476), İbnu'l-Bâziş (ö. 528), Süheylî (ö. 573), Ahmed b. ‘Abdirrahmân b. Muhammed b. Madâ (ö. 592) ve Cemâluddin Ebû

[22] Dayf, **el-Medârisu'n-Nahviyye**, s.166-167.
[23] er-Râcihî, **Durûs fî Kutubi'n-Nahv**, s.105.
[24] Ali Nâsıf en-Necrâ, **Târihu'n-Nahv**, Kahire, bty. s.39-41.
[25] Bakırcı-Demirayak, **Arap Dili Tarihi,** s. 110.

‘Abdillah Muhammed b. ‘Abdillâh b. Mâlik (ö. 672) Endülüs ekolüne mensup önemli dilciler olarak kabul edilmektedirler.[26]

3. Mısır Ekolü: Bu ekole mensup dilciler Endülüslüler gibi kendilerine özgü prensiplere sahip bağımsız bir ekol kuramamışlardır. Çalışmalarında genelde Bağdat Nahiv Ekolünün metodu olan tercih metodunu benimsemişlerdir. Dolayısıyla Basra ve Kûfe ekollerini takip etmişlerdir. Önceki dil bilimcilere bazen katılmış bazen de muhalefet etmiş ve bu görüşler içerisinde tercihlerde bulunmuşlardır.

İlk Mısırlı nahivci Vellâd b. Muhammed et-Temîmî (ö.263)’dir. Öyle ki Zübeydî onun hakkında: *“Temîmî gelmeden önce Mısır’da nahiv adına fazla bir şey yoktu.”* demiştir.[27] Temimî’den sonra Ahmed b. Ca’fer ed-Dîneverî (ö. 289) ve Muhammed b. Vellâd (ö. 298) Mısır’da hicrî III. asır nahivcilerinin başında gelir.[28] Bunların dışında Ebû Ca’fer en-Nahhâs (ö. 338), İbn Bâbişâz (ö. 469) İbn Berrî (ö. 582), İbn Hişâm (ö. 761), İbn ‘Akîl (ö.769), İbnu’s-Sâiğ (ö. 776), Celâluddîn Suyûtî (ö. 911) ve el-Esmûnî (ö. 929) da Mısır’ın yetiştirdiği ünlü dil bilimcileri arasında yer alır.[29]

[26] Bakırcı-Demirayak, **Arap Dili Tarihi,** s.110.
[27] Dayf, **el-Medârisu’n-Nahviyye**, s.328.
[28] Dayf, **el-Medârisu’n-Nahviyye**, s.328.
[29] Mehmet Cevat Ergin, **el-‘Ukberî ve el-Lubâb fî ‘ileli’l-binâi ve’l-‘irâb’ı,** Selçuk Ünviversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 2002.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEYH ABDURRAHMAN EŞ-ŞÂVIRÎ'NİN HAYATI VE İLMİ YÖNÜ

1.1. HAYATI

1.1.1. Doğumu ve Çocukluğu

Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî, 1899 (h. 1317) yılında bugünkü idarî yapılanmaya göre Siirt'in Eruh ilçesine bağlı eski adıyla Şâvıra yeni adıyla Kuşdalı köyünde ilim ve irfan ile tanınan bir ailede dünyaya geldi. Babasının adı Şeyh Muhyiddin eş-Şâvırî'dir. Dedesinin adı Şeyh Hasan eş-Şâvırî, annesinin adı ise Hafsa hanımdır.[30]

Şeyh Abdurrahman'ın çocukluğunun bir kısmı doğduğu köy olan Şavıra köyünde, bir kısmı da babasının bir müddet imamlık yaptığı, annesinin köyü olan Siirt'in Eruh ilçesine bağlı Memira (Görendoruk) köyünde geçti.

1.1.2. Ailesi

Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yaşayan halk, genel olarak karşılaştıkları sorunları sahip oldukları inançları gereğince, dinî adalet çerçevesinde hal olmasını istiyorlardı. Bu yüzden karşılaştıkları sorunları çözmek için ilk başta ilmine ve ahlakına güvendikleri âlimlere giderlerdi. Âlimler bu tür dâvalara gönüllü ve karşılıksız bakarlardı.

[30] Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî, **Dîvân,** Nûbihar Yayınları, İstanbul 2013, s. 4; Ömer Gündüz, **Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî'nin Hayatı, Eserleri ve Akidesi,** Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Basılmamış Lisans Tezi, Diyarbakır 2005, s.1.

Hatta bunu namaz kılmak, oruç tutmak gibi dini bir görev olarak telakki ederlerdi[31]. Bu çerçevede halkın sorunlarının çözümü için başvurduğu mercilerden biri, Siirt ve çevresinde ilim ve irfanıyla bilinen Şeyh Abdurrahman'ın mensup olduğu aile olan Şeyh Abdullah (Şeyh Abdal) eş-Şâvırî ailesidir. Şeyh Abdurrahman'ın ailesi, bulundukları bölgede tasavvuf eğitiminin yanı sıra günün şartlarına uygun İslami eğitim olan medresede talebe yetiştirme faaliyetini de yürütmekteidiler. Bulundukları bölgede irşat faaliyeti yürüten aile halkın nezdinde oldukça etkili bir konuma sahipti. Bu nedenle insanlar arasında ortaya çıkan değişik konulardaki ihtilafları çözme konusunda adeta bir mahkeme işlevi görmüşlerdir. İhtilaflı konuların çoğu resmi makamlara iletilmeksizin bu aile tarafından çözüme kavuşturulurdu. Çözüme kavuşturulan hususlarda halk, ailenin verdiği kararı kabul ederdi. Zira ailenin sosyal etkinliklerinin yanı sıra önemli bir dini etkinliği de vardı.[32]

Şeyh Abdurrahman'ın dedesi Şeyh Hasan, medresede ilim tahsil etmiş iyi bir âlimdir. Fakat hangi tarihte, hangi medreselerde ilim tahsil ettiği ve hangi hocalarda okuduğu bilinmemektedir. Şeyh Hasan aynı zamanda tasavvuf ehli bir zattır. Fakat hangi tarikata mensup olduğu ve hangi şeyhin yanında tasavvuf eğitimi aldığı bilinmemektedir.

Şeyh Hasan'ın çok çevik ve aktif bir şahıs olduğu söylenmektedir. Cuma günü sabah namazını Cizre'de kılıp yürüyerek eski Eruh'a gelip cuma namazına yetiştiği söylenmektedir. Şeyh Hasan'ın imamlık yaptığı Kurtalan'ın Bêkend (Beykent) köyünde vefat ettiği ve orada defnedildiği söylenmektedir.[33]

Şeyh Abdurrahman'ın babası Şeyh Muhyiddin iyi bir medrese eğitimi almış âlim bir zattır. Şeyh Muhyiddin'in ilim tahsil ettiği medreselerden biri Siirt'in meşhur ve köklü

[31] Abdulhadi Timurtaş, **Molla Muhammed Zivingî ve Arapça Öğretme Yöntemi,** Uluslararası Siirt Sempozyumu, Birleşik Matbaa, İzmir 2007, s. 281.
[32] Ahmet Erkol, **Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî ve Akaidu'l İman Adlı Eseri,** Uluslararası Siirt Sempozyumu, Birleşik Matbaa, İzmir 2007, s. 449.
[33] Muhammed Muhlis Gündüz (Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî'in Oğlu), **Kişisel Görüşme,** Siirt, 29.09.2017.

medreselerinden biri olan ve şu anki yapılanmaya göre Siirt merkeze bağlı Tanzê[34] (Kavaközü) köyünde bulunan Mîr Nasır Medresesidir. Şeyh Abdurrhaman'ın talebelerinden Molla Osman Toprak (Raşineyî) Seyda Molla Muhammed Zıvıngî'nin yanında okurken Molla Muhammed'in kendisine Şeyh Abdurrahman'ın babası Şeyh Muhyiddin ve Bediüzzaman Said Nursî'nin kardeşi Molla Muhammed ile beraber Tanzê medresesinde okuduklarını[35] söylediğini aktarmaktadır.[36] Bu medrese dışında hangi hoca ve medreselerde okuduğu bilinmemektedir. Şeyh Muhyiddin birinci dünya savaşından önce kırk iki yaşlarında vefat etmiştir.[37]

Şeyh Muhyiddin'nin kadınların özel durumları ile ilgili *"Risâletu'l-Esâs fî Ahkâmi'l-Haydi ven-Nifâs"* adlı bir fıkıh kitabı bulunmaktadır. Kitap, Şeyh'in torunu Muhammed Muhlis Gündüz tarafından basılmıştır. (Nûbihar Yayınları, İstanbul 2019, Nehcu'n-Necâh fî Ahkâmî'n-Nikâh ile beraber).

1.1.3. Adı, Künyesi, Nisbeleri, Mahlasları ve Nesebi

Adı Abdurrahman babasının adı Muhyiddin künyesi Ebu Muhammed'dir. Doğduğu köye nisbetle eş-Şâvırî, uzun müddet imamlık ve müderrislik yaptığı Mêrge köyüne nisbetle el-Mêrgî, Hz. Ömer'in soyundan olması hasebiyle el-'Umerî, el-Farûkî, Kürt olmasından dolayı el-Kurdî ve bulunduğu Botan[38] bölgesine nisbetle el-Botî/el-Buhtî nisbelerini kullanmıştır. Şiir ve kasidelerinde Abdurrahman,[39] Kurdî, Hakîr, Fakîr,[40]

---

[34] Abdulhadi Timurtaş, **Botan Müderrislerinin Piri Molla Muhammed Zıvıngî,** Kent Yayınları, İst. 2008, s. 34.

[35] Molla Muhammed'in Tanze medresesinde okuduğuna dair bk. Abdulhadi Timurtaş, **Botan Müderrislerinin Piri...** s. 34.

[36] Molla Osman Raşineyî/Toprak (Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî'in talebesi), **Kişisel Görüşme,** Siirt Dikboğaz köyü (Raşine), 11.10.2017.

[37] Sabit Sabuncu, **Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî ve Nehcu'n-Necâh fî Ahkâmi'n-Nikâh Adlı Eserinin Fıkhi Açıdan Değerlendirilmesi,** Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Şırnak 2003, s. 6.

[38] Botan, Dicle ile Fırat nehirleri arasında kalan bölgeye/havzaya denir. Bilinen diğer ismi ise Mezopotamya'dır (Mezrâbotan). Botanlıların adası anlamında kullanılmıştır. Bk. Abdullah Yaşin, **Tarih Kültür ve Cizre**, Koloğlu Matbaacılık, Ankara 2007, s. 15-17.

[39] eş-Şâvırî, **Dîvân,** Esîrim Ez Dehîlim Ez kasidesi, s. 22-24.

[40] eş-Şâvırî, **Dîvân,** Sallallahu 'Aleyhi ve Sellem kasidesi, s. 47-51.

Mêrgî mahlasını kullanmış[41] bazen de Mêrgî ve Abdurrahman mahlaslarını bir arada kullanmıştır.[42]

Şeyh Abdurrahman'ın soyu Abdullah b. Ömer yolu ile Hz. Ömer'e dayanmaktadır. Bundan dolayı kitaplarında el-'Umerî, el-Farûkî nisbesini kullanmaktadır. Şeyh Abdurrahman'ın aile şeceresi şu şekildedir:

Şeyh Abdurrahman
Şeyh Muhyiddin
Şeyh Hasan
Şeyh Muhammed
Şeyh Hasan
Şeyh Kutbeddin
Şeyh Abdullah Şavıri (Şeyh Abdal)
Şeyh Muhammed
Şeyh Mahmud
Molla Nasredddin
Molla Osman
Fakih İbrahim
Fakih Yusuf
Fakih İbrahim
Fakih Hasan
Fakih Hüseyin
Fakih Yusuf
Fakih Ali
Fakih Haydar
Fakih Abdullah

[41] eş-Şâvırî, **Dîvân,** Sad Hezâr Rahmet Bıbârın kasidesi, s.15-21; Şaı'rên Dinê Muhammed Mustafa kasidesi, s. 27-32.
[42] eş-Şâvırî, **Dîvân,** Bismi'l-Habîri Hıyaru'l-Kelami kasidesi, s. 33-34.

Fakih Yusuf

Fakih Ahmed

Fakih İbrahim

Fakih Abdulğaffar

Emir Ahmed

Emir Şemseddin

Emir Abdulaziz

Emir Bedreddin

Melik el Mua‘zzam

Melik Şemseddin

Abdullah b. Ömer

Hz. Ömer el-Faruk (r.a).[43]

Bu aile şeceresi içindeki zatların isimleri bir belge içinde nesilden nesile aktarılmış olup şu an ailenin elinde mevcuttur.

1.1.4. Evlilikleri ve Çocukları

Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî dört evlilik yapmış ve bu evliliklerinden beşi erkek dokuzu kız olmak üzere on dört çocuğu dünyaya gelmiştir. Eşlerinin ve çocuklarının isimleri şöyledir:

Şemsiye Hanım (kendi köyünden): Şeyh Abdurrahman henüz on dört yaşında iken babası vefat etmiştir. Ailenin en büyüğü olduğundan kardeşlerine bakmak için ilim tahsiline ara vermiş ve bu hanımla evlenmiştir. Yirmili yaşlara geldiğinde benliğini tekrar ilim aşkı sarmış ve ilim tahsil etmeye karar vermiştir. Şemsiye hanım okumasına razı olmayınca ilim uğruna ondan ayrılmak zorunda kalmış ve yarım bıraktığı medrese tahsiline tekrar başlamıştır.[44] Bu hanımından hiç çocuğu olmamıştır.[45]

[43] Muhlis Gündüz, **Kişisel görüşme**, 29.09.2017.
[44] Sabuncu, **Nehcu'n-Necâh…**, s. 5; Muhlis Gündüz, **Kişisel Görüşme,** 29.09.2017.
[45] Muhlis Gündüz, **Kişisel Görüşme,** 29.09.2017.

Fatma Hanım (Memira Köyünden): Bu hanımı ile medrese tahsilini bitirdikten sonra evlenmiş ve bu hanımından da hiç çocuğu olmamıştır.[46]

Hazne Hanım (Torık köyünden): Fatma hanımdan sonra bu hanımla evlenmiştir. Bu hanımından Muhammed Enver, Muhammed Nuri ve Muhammed Faik adında üç oğlu, Rukiyye, Aişe, Hafsa ve Fatma adlarında dört tane de kızı dünyaya gelmiştir.[47]

Hatice Hanım: Şeyh Abdurrahman'ın dördüncü hanımıdır. Bu hanımından Muhammed Muhlis ve Muhammed Sami adında iki oğlu ve Tâi'â, Raki'â, Afife, Zarife ve Vehibe adlarında beş tane de kızı dünyaya gelmiştir.[48]

1.1.5. Eğitim Hayatı ve Hocaları

Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî, öğrenimine müderris ve şeyh olan babası Şeyh Muhyiddin'in yanında başladı.[49] Babası Şeyh Muhyiddin diğer çocuklarının olduğu gibi Şeyh Abdurrahman'ın eğitimine de son derece önem vermiştir. Şeyh Muhyiddin'in kendisi onun eğitimi ile ilgilendiği gibi büyük oğlu Abdullah'ı da onun dersleri ile ilgilenip takip etmesi için görevlendirmişti.

Şeyh Abdurrahman, Kur'ân-ı Kerîm'i babasının yanında okuyup hatm etti. Öğrenciler, o dönemde genellik Kur'ân-ı Kerîm ile birlikte şu eserleri okuyup daha sonra medresede okutulan sıra kitaplarına başlarlardı:

a- Şeyh Ahmed-i Hanî'nin Kürtçe olarak iman esaslarına dair yazdığı *'Eqîda İmânê.*

b- Şeyh Ahmed-i Hanî'nin manzum olarak kaleme aldığı Arapça-Kürtçe sözlük olan *Nûbihara pıçûkan.*

---

[46] Muhlis Gündüz, **Kişisel Görüşme,** 29.09.2017.
[47] Muhlis Gündüz, **Kişisel Görüşme**, 29.09.2017; Sabuncu, **Nehcu'n-Necâh**…, s. 5.
[48] Muhlis Gündüz, **Kişisel Görüşme,** 29.09.2017; Sabuncu, **Nehcu'n-Necâh**…, s. 5.
[49] Erkol, **Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî…,** s. 449; Gündüz, **Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî…,** s. 4.

c-Molla Halil es-Siirdî'nin iman esasları ve ahlâka dair Kürtçe manzum olarak yazdığı *Nehcu'l-Enâm*.

d-Molla Hüseyin Bateyî'nin hazırladığı Hz. Peygamberin doğumunu anlatan *mevlud* adlı eseri.[50]

Daha sonra medresede okutulan sıra kitaplarından Fahruddin Ahmed b. Hasan el-Çarpürdî tarafından yazılan *el-Muğni* ve talebesi Bedruddîn Muhammed b. Abdurrahim el-Meylânî tarafından yazılan *Şerhu'l-Muğnî* kitabına kadar babasının yanında okudu.[51]

Şeyh Abdurrahman'ın eğitimi ile ilgilenen ağabeyi Abdullah on dört-on altı yaşlarında vefat etmiştir. Babası Şeyh Muhyiddin de birinci dünya savaşı patlak vermeden önce henüz kırk iki yaşlarında iken vefat etmiştir. Bu sırada on dört yaşında olan Şeyh Abdurrahman kardeşlerin en büyüğü olarak ailenin geçimi kendisine kaldığı için tahsiline ara vermek zorunda kalmış ve ailesinin geçimi ile ilgilenmiştir. Ancak yirmi yaşlarına geldiğinde içindeki ilim aşkı ortaya çıkmış ve yarım bıraktığı ilim tahsiline tekrar başlamış ve ömrünün sonuna kadar da bırakmamıştır.[52]

Anlatıldığına göre Şeyh Abdurrahman ilme tekrar başlamasının sebebini şöyle izah eder: *"Bir gün düğün mevlidi münasebeti ile bizim köyden bir grup insanla komşu Şukâl köyüne gittik. Namaz vakti gelince hep beraber köyün mescidine gittik. İnsanlar sünnetlerini eda ettikten sonra cemaatten biri, bize kim imamlık yapıp namaz kıldıracak? diye sorunca, başka bir adam, Şeyh Abdurrahman bize imamlık yapsın dedi. O sırada orada Kur'ân-ı Kerîm okumakta olan Hamit Ağa'nın oğlu, herkes imamlığa layık mı? diye karşı çıkınca, onun bu sözü bana çok ağır geldi ve içimden, Şeyh Muhyiddin'in oğluyum*

[50] M. Said Ramazan el-Bûtî, **Babam Molla Ramazan el-Bûtî, Hayatı Düşünceleri Mücadelesi**, Çev. Abdulhadi Timurtaş, Kent Yayınları, İst. bty. s. 20.
[51] Raşineyî, **Kişisel Görüşme,** 11.10.2017.
[52] Sabuncu, **Nehcu'n-Necâh**…, s. 6.

ve beni imamlığa layık görmüyorlar dedim ve orada ilim okumaya azmim arttı. Bütün engellere rağmen ilim okumaya karar verdim."[53]

Talebesi Molla Osman Raşineyî ise Şeyh'in ilme tekrar başlama sebebini bizzat kendi ağzından duyduğunu ve olayı kendisine şöyle aktardığını söyler:

"Bir gün büyük dedem Şeyh Abdal'ın mezarına gidip mezarın başında Kur'ân-ı Kerîm okumaya başladım. Bu sırada oradan geçmekte olan bir adam bana yönelerek siz Şeyh Abdal gibi bir zatın soyundan geliyorsunuz, siz de bu ilmi terk ettiniz, yazık çok yazık diye sitem edip gitti. Bu adamın sözleri bana çok dokundu ve tekrar ilim okumaya karar verdim."[54]

Kanaatimizce her iki olay da vuku bulmuş, biri diğerini tetiklemiş ve Şeyh Abdurrahman'ın tekrar ilim yolculuğuna çıkmasına sebep olmuştur.

Şeyh, köyüne döndüğünde ilim okumaya karar verdiğini ailesine açıklar fakat eşi buna karşı çıkar ve kabul etmeyeceğini söyler. Bunun üzerine eşi Şemsiye hanımdan ayrılmak zorunda kalır ve ilim tahsiline kaldığı yerden devam etmeye başlar. Zira artık ona göre cehaletin acısı eşten ayrılmanın acısından çok daha fazladır.[55]

Şeyh Abdurrahman bundan sonra eğitimini sürdürmek üzere o dönemin medrese eğitiminin verildiği Eruh ilçesine bağlı Nivila ve Tillê köyleri ile Silvan ve Cizre merkezlerinde ilim tahsil etmiştir. Son olarak Şeyh İbrahim Hakkı Basretî'nin yanında eğitimini tamamlamış ve bu zatın elinden icazetnamesini almıştır.[56]

Şeyh Abdurrahman babasından sonra ilim tahsiline sırasıyla aşağıdaki hocaların yanında devam etmiştir:

---

[53] eş-Şâvırî, **Dîvân,** s. 5; Sabuncu, **Nehcu'n-Necâh**…, s. 6.
[54] Raşineyî, **Kişisel Görüşme,** 11.10.2017.
[55] eş-Şâvırî, **Dîvân,** s. 5; Gündüz, **Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî…,** s. 1; Sabuncu, **Nehcu'n-Necâh**…, s. 6; Erkol, **Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî…,** s. 449.
[56] Erkol, **Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî...,** s. 449-450.

1. Molla Zahir Tandurekî: Molla Zahir, 1882 de Muş'un Malazgirt ilçesinin Kanikork köyünde dünyaya gelmiştir. Asıl adı Abduzzâhir'dir. Molla Zahir, altı yaşında Kur'ân-ı Kerîm okumaya başladı ve aynı senede hatm etti. On bir yaşında medreseye başlayan Mollah Zahir, birçok yerde okuduktan sonra Diyarbakır'ın Silvan ilçesinde Molla Hüseyin Kıçık'ın yanına giderek ilim tahsilini devam etti. Molla Hüseyin'in yanında uzun bir müddet okuduktan sonra Bitlis'in Norşin (Güroymak) ilçesine giderek Şeyh Muhammed Dıyâuddîn'nin yanında okumaya başladı ve icazetnamesini ondan aldı. Mollah Zahir, icazetini aldıktan sonra memleketine dönerek medrese açtı ve hayatının sonuna kadar irşat ve tedrisat faaliyetleri ile meşgul oldu. Mollah Zahir, 1966'da vefat etti ve Muş'un Malazgirt ilçesine bağlı Tendurek köyüne defn edildi. Mollah Zahir'in Arapça, Kürtçe ve Farsça yazdığı bir divanı mevcuttur.[57]

2. Şeyh İbrahim Hakkı Basretî: 1892'de Şırnak'ın Basret (İnceler) köyünde dünyaya geldi. Kur'ân-ı Kerîm'i ve Arap dilinin başlangıç eserlerini babası Şeyh Hüseyin Basretî'nin yanında okudu. Yedi yaşında babası ile beraber önce Diyarbakır'a, iki sene sonra da Şam'a göç etti. Şam'da, ilk ve orta öğrenimini tamamladı. Memlekete döndüğünde sarf, nahiv, mantık, beyan, fıkıh, tefsir, hadis, kelam ilimlerinde uzun süre öğrenim gördü. Babasının halifesi Şeyh Hasan el-Fındikî'nin yanında ilmini ilerletti ve icazetnamesini bu zattan aldı. Babasının 1914'te vefat etmesi üzerine yerine geçerek Basret Nakşî Halidî dergahının başına geçti. 1926'da ailesi ile beraber Irak'ın Musul yöresine bağlı Çiftlik köyüne göç etti. On yıl kadar Musul'da kaldıktan sonra 1937 yılında buradan ayrılarak Suriye'nin Kamışlı kentine bağlı Hilva köyüne yerleşti. Şeyh İbrahim Hakkı 1963'te arkasında birçok talebe ve halife bırakarak Hilva köyünde hakkın rahmetine kavuştu ve burada defnedildi.[58]

---

[57] Mehmet Çağlayan, **Şark Uleması**, Çağlayan Yayınları, İst. 1996, s. 298-300; Abdurrahman Biçici, **Mela Zahirê Tendûrekî, Dîvân,** Nubihar Yayınları, İst. 2007, s. 5-6.

[58] M. Şefik Korkusuz, **İbrahim Hakkı ez-Zebarî,** İbrahim Hakkı ve Siirt Ulemâsı Sempozyumu, Beyan Yayınları İst. 2008, s. 473-476; Mehmet Nezir Oğuz, **İbrahim Hakkı ez-Zebarî ve Tasavvuf Anlayışı,** Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Basılmamış Lisans Tezi, Ankara 1995, s. 7-16. Şeyh İbrahim Hakkı hakkında daha fazla bilgi için ayrıca bk. Şeyh Adnan Hakkı, **Nubzetun min Ahvâli eş-Şeyh İbrahim Hakkı**, Dâru'n-Nu'man li'l-'Ulûm, Dımaşk, bty.

3. Molla Yahya Nîvilî: 1880 yılında Siirt'in Eruh ilçesine bağlı Nivıla (Çizmeli) köyünde ilim ehli bir ailede dünyaya geldi. Babasının ismi Molla Mahmud annesinin adı Ayşe hanımdır. Medrese eğitimini bir müddet şu an Pervari'ye bağlı Mederese köyünde Şeyh Abdullah Halhurî'nin yanında sürdürdü. Bunun dışında Suriye, Irak, Cizre ve Norşin'de eğitim gördüğü, kırk yaşlarına kadar ilim tahsil etmekle meşgul olduğu ve bu yaştan sonra evlendiği söylenmektedir. Molla Yahya, Siirt'in Raşine (Dikboğaz), Nivıla (Çizmeli), Tarham (Bayramlı), Tirım (Çağbaşı), Bınêrve (Emekçiler), Kanıka (Dalkorur) köylerinde imamlık yaptı. İmamlık yaptığı köylerin camisini veya camiye bitişik hücre denilen mekânları medreseye çevirerek talebe yetiştirdi. Siirt'in yaşayan büyük âlimlerinden *Bedîu'l-Beyân* tefsiri ve *Ebdeu'l-Beyân* Kur'ân sözlüğünün müellifi, müfessir Şeyh Muhammed Bedreddin Sancar yanında okuyan talebelerdendir. Molla Yahya, 1965 yılında doğduğu köy olan Nivıla'da vefat etmiş ve oraya defn edilmiştir.[59]

3. Molla Muhammed Guveşilî: 1886 yılında Eruh'un Guveşil (Ekinyolu) köyünde dünyaya geldi. Medrese eğitiminin büyük bölümünü Diyarbakır'ın Silvan ilçesinde gördü. Fakat Silvan'da hangi hocanın yanında okuduğunu, tahsilinin kalan kısmını kimin yanında tamamladığını ve kimden icazet aldığı bilinmemektedir. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra Eruh'un Guveşil (Ekinyol), Tıllê (Çimencik), Basne (Bozatlı), Halidiye (Kekliktepe) köylerinde İmam hatiplik yaptı. O köylerin camilerini medreseye çevirerek ilim talebesi yetiştirdi. Bütün ömrünü ilim tedrisi ve imam hatiplik yapmakla geçiren Molla Muhammed kendi köyü Guveşil'de vefat etti ve oraya defn edildi. Ölüm tarihi tam olarak bilinmemektedir.[60]

---

[59] Şeyh Muhammed Bedreddîn et-Tillovî, **Lemehâtun mine's-Sîreti'z-Zatiyeti li'ş-Şeyh Muhammed Bedreddîn et-Tillovî el-Fakîrî, el-'Abbâsî,** Müessesetu'ş-Şam, Dımaşk bty. s. 12-13; Hamid Mahmûd 'Azîz, **eş-Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fi't-Tefsîr**, Câmia'tu Cinân, Kulliyetu'l-Âdâb ve'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye Kısmu't-Tefsîr ve 'Ulûmi'l-Kur'ân, Trablus Libya 2018, s. 38; Mehmet Keskin (Molla Yahya'nın torunu), **Telefon Görüşmesi,** 24.02.2019; Molla Talha Nivılî, (Molla Yahya'nın akrabası), **Kişisel Görüşme,** 25.02.2019, Siirt Merkez.

[60] Cemal Demir (Molla Muhammed'in torunu), **Kişisel Görüşme,** 15.03.2019, Siirt Merkez.

1.1.6. Öğrencileri

Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî, zor şartlara rağmen bütün hayatı boyunca ilim, tedrisat ve irşat faaliyetleri ile meşgul olmuştur. Şeyh Abdurrahman'ın görev yaptığı her yerde, yaptığı ilk iş orada bir medrese açıp talebe yetiştirmek olmuştur. Açtığı medreseler bölgenin adeta âlim yetiştirme merkezleri olarak görev ifa etmiştir.[61] Aynı zamanda insanlar arasında ortaya çıkan değişik konulardaki ihtilafları çözme konusunda adeta bir yargıç görevi görmüş ve ortaya çıkan tüm sosyal ve hukuki sorunların çözümünde büyük yararlar sağlamıştır. Şeyh Abdurrahman bu iki kimliği ile kendi döneminde Botan bölgesinde en meşhur iki âlimden biri olmuştur. Diğeri babasının medrese arkadaşı olan, ilmi, takvası, ahlakı, adalet ve cesareti ile meşhur Molla Muhammed Zıvıngî hazretleridir.[62]

Şeyh Abdurrahman'ın rahle-i tedrisinden yüzlerce öğrenci geçmiştir. Bu öğrencilerin hepsini öğrenmek ve haklarında malumat vermek mümkün değildir. Çünkü çoğu vefat etmiş veya Türkiye'nin farklı yerlerine dağılmışlardır. Haklarında yazılı kaynak da yoktur. Onların çocukları veya akrabalarına ulaşıp haklarında bilgi almanın zorluğu da ortadadır. Bundan dolayı biz sadece Şeyh Abdurrahman'dan icazet alan veya yanında bir müddet okuyan öğrencilerinden duyduklarımız veya tanıdıklarımızdan haklarında biraz malumat verebileceğimiz bir kısmından bahsedeceğiz. Öğrencilerinden bahsederken daha çok bölgede tanındıkları nisbet ve lakapları ile tanıtacağız. Şeyh Abdurrahman'ın ders halkasından geçmiş öğrencilerinden bazıları şunlardır:

1. Şeyh Ahmed Fethullah el-Câmî: Bu zat mutasavvıf, Şazelî-Kadirî tarikatı şeyhidir. Muş'ta ilim ve fazilet ehli bir ailede dünyaya geldi. İlim tahsiline yirmi yaşında başladı. Şeyh Abdurrahman Şâvırî'nin kardeşi Şeyh Abdulhadi el-'Umerî'nin yanında fıkıh ve Arap dili ile ilgili ilimleri okudu. Daha sonra Şeyh Abdurrahman Şâvırî'den birçok ilim dalında dersler aldı. Bu iki zatın dışında Malazgirtli Molla Zahir'in yanında farklı ilimler okudu. Şeyh İbrahim Hakkı Basretî'den Nakşibendi tarikatı hilafetini aldı.

[61] Sabuncu, **Nehcu'n-Necâh**…, s. 11.
[62] Gündüz, **Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî…,** s. 6.

Şeyh İbrahim Hakkı'nın vefatından sonra Halepli Şeyh Abdulkadir İsa'ya intisap etti ve ondan Şazelî-Kadirî tarikatı icazeti aldı. Önceleri memleketi Muş'ta hizmet ederken daha sonra Maraş'a yerleşip tebliğ ve irşad faaliyetlerini orada devam etti. Şeyh Ahmed'in Türkiye dışında Suriye, Mısır, Tunus, Cezair, Malezya, Kanada, Amerika ve Avrup'da sevenleri ve müridleri bulunmaktadır. Şeyh Ahmed'in, Kur'ân-ı Kerîm'i tamamen veya bazı konularını ele alan ve tasavvuf ile ilgli şu eserleri mevcuttur: *el-Mucerredu'l-Muhtasar min Tefsîri'l-Kadî el-Beydâvi, Nidâ'u'l-Mu'minîn fi'l-Kur'âni'l-Mubîn, Sıfâtu'l-Mu'minîn fi'l-Kur'âni'l-Mubîn, Muntehabât min 'Ayâti'l-Kur'âni'l-Kerîm, Tenzîhu'l-Kulûb*. Şeyh Ahmed halen hayat olap Maraş'ta ikamet etmektedir.[63]

2. Şeyh Muhammed Emin el-Farûkî/Gündüz: Şeyh Abdurrahman'ın kardeşi Şeyh Abdulhadi'nin oğludur. 1939 yılında Eruh'un Şâvıra köyünde doğdu. Kur'ân-ı Kerîm'i, tecvid ve ilmihal bilgilerini ve medreselerde okutulan nahiv ve sarf ilimlerinin başlangıç kitaplarını babasının yanında okudu. İlminin geri kalan kısmını Amcası Şeyh Abdurrahman, onun hocaları Molla Zahir Tendûrekî ve Şeyh İbrahim Hakkı'nın yanında okudu. Şeyh İbrahim Hakkı'nın Suriye'ye göç etmesinden sonra Suriye'ye yerleşti. Suriye'nin Tılkoçer nahiyesinde hem kızlara hem erkeklere yönelik dini ve pozitif ilimlerin öğretildiği (Türkiye'deki İmam Hatip benzeri) bir okul açarak eğitim vermeye başladı. Suriye'de patlak veren iç savaştan sonra tekrar memleketi Siirt'e döndü. Şu anda Siirt'te yaşamaktadır. Şeyh Muhammed Emin'nin bazı notlar ekleyerk tashih, tahkik ve tecüme ettiği, değişik ilimlerde telif, şerh veya haşiye şeklinde yazdığı birçok eseri bulunmaktadır. Eserlerinin bazıları şunlardır: *Şerhu Dîvâni'l-Cezerî, Hakîkatu't-Tasavvuf ve Neş'etuhu ve Menhecuhu, Mukaddimetu'n li Ma'rifei Resulillahi, el-İğlâk li Bâbi's-Sibâk, Hakîkatu't-Tasavvuf Kemâ Beyyenehu el-'İzz bin Abdisselâm, Dîvânu Hutebi'l-Fârûkiyye, Dîvânu'l-Fârûkî, Muzekkirâtu'l-Musâfirîn, Vesâya'l-'Abâi lil-Ebnâi, Mesâilu'n Muteferrika fi'l-'Akîdeti ve'l-Fıkhi ve't-Tasavvuf.*[64]

---

[63] Şeyh Ahmed Fethullah el-Câmî, **el-Mucerredu'l-Muhtasar min Tefsîri'l-Kadî el-Beydâvî,** byy. 2014, s. 1-3.

[64] Mehmet Salih Gündüz, **Şeyh Muhammed Emin el-Farukî'nin Hayatı ve Eserleri**, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Basılmamış Lisans Tezi, Diyarbakır 2007, s. 2-18.

3. Şeyh Muhyiddin Basretî/Oran: 1938 yılında Şırnak'ın Basret (İnceler) köyünde ilim ve tasavvufla meşhur bir ailede dünyaya geldi. Babasının adı Şeyh Celaleddin, dedesi de Botan bölgesinin meşhur mutasavvıfı, Basret dergâhının postnişini Şeyh Hüseyin Basretî'dir. On iki yaşına kadar babası Şeyh Celaleddin'den eğitim aldı. Daha sonra sırasıyla Şeyh Muhammed Said Seydâ el-Cezeri, Şeyh Abdurrahman Şâvırî ve Seydâ Molla Muhammed Zıvıngî'nin yanında medrese okudu. On yedi yaşında iken babasından tasavvuf icazeti aldı. Aynı yıl babasının vefat etmesi üzerine Basret dergâhının başına geçti. 1985 yılında Siirt'e yerleşen Şeyh Muhyiddin burada bir cami, dergâh ve medrese yaptı. 2009 yılında Siirt'te hakkın rahmetine kavuştu. Bütün ömrünü ilim ve tarikat yolunda geçiren Şeyh Muhyiddin, "beni medresenin ve dergâhın yanına defnedin, talebelerin sesini duyayım" şeklindeki vasiyeti üzerine Siirt merkezde bulunan medresesinin karşısına defnedildi.[65]

4. Molla Muhammed Şirin Nıvilî/Keskin: Siirt'in Eruh ilçesine bağlı Nivıla (Çizmeli) köyünde doğdu. Babası Şeyh Abdurrahman'ın Hocası Molla Yahya Nivılî, annesi de Şeyh Abdurrahman'ın kız kardeşi Fatıma hanımdır. Muhammed Şirin, ilk eğitimini babasından aldı. Ardından ağabeyi Molla Abdulhadi, Şeyh Cüneyd ve kardeşi Şeyh Fudayl Zokaydî, Norşinde Şeyh Takiyuddîn Norşînî ve torunu Şeyh Ziyâeddin, Şeyh Muhammed Bâkî Norşînî ve başka âlimlerin yanında eğitimini devam ettirdi. En son dayısı Şeyh Abdurrahman'ın yanında okuyarak ondan ve babasından icâzet aldı. Muhammed Şirin, hayatı boyunca fahri imamlık ve müderrislik yaptı. 2009 yılında Siirt'te vefat etti. Molla Muhammed Şirin'in üç eseri bulunmaktadır. Eserleri şunlardır: *Şerîe'ta Şîrîn Tercumâ Minhacu't-Tâlibîn, Tefsîra Şîrîn, Tafsîlu'l-Merâm bi Şerhi'l-Ebyâti ve'l-Enzâm.*[66]

[65] İbrahim Baz, **Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Halid-i Cezerî ve Basret Dergâhı,** Tasavvuf İlmi ve Araştırma Dergisi, 32 (2013/2), s. 160. Aydın Kayran, (Şeyh Muhyiddin'in talebesi), **Kişisel Görüşme,** 29.03.2019. Siirt.

[66] Molla Muhammed Şirin, **Tefsîra Şîrîn,** Seyda Yayınları Diyarbakır 2008, c. 1. s. 2; Recep Özdirek, **Muhammed Şirin Keskin,** Diyanet İslam Ansiklopedisi, İst. 2016. EK-2 cildi, s. 43-44.

5. Muhammed Muhlis Gündüz: 1956'da Eruh'un Şavıra köyünde doğdu. Şeyh Abdurrahman Şâvırî'nin oğludur. Kur'ân-ı Kerîm ve medresede okutulan başlangıç kitaplarını babasının yanında okudu. Ardınan bir müddet Siirt ve Tillo'da okuduktan sonra babasının yanına döndü. Bir müddet babasında okuduktan sonra babası vefat etti. Bunun üzerine kalan tahsilini dayısı Molla Ahmed Torıkî, Baykan'ın büyük âlimi Molla Muhyiddin Havilî ve Tillo'nun yaşayan büyük âlimlerinden Molla Burhaneddîn Mücahidî'nin yanında tamamladı. İcazetnamesini Molla Burhaneddîn'den aldı. Medrese tahsilini tamamladıktan sonra 13 sene Eruh'un Şukal köyünde imamlık ve müderrislik yaptı. Ardından Eruh merkezde kısa bir süre imamlık yaptıktan sonra Siirt'e yerleşti. Halen Siirt'te İkamet etmekte ve imam hatiplik görevine devam etmektedir.[67]

6. Molla Ahmed Serhateyî/Yıldırım: 1909 yılında babasının imamlık yaptığı Eruh'un Bıkat (Dönerdöver) köyünde doğdu. İlk eğitimini Babası Molla Ali'den aldı. Medrese eğitimini kayın pederi Molla Abdulhamid ve Şeyh Abdurrahman Şâvırî'nin yanında gördü. Molla Ahmed medrese eğitimini tamamladıktan sonra Eruh'un Serhate (Dağdüşü) köyünde vefatına (ö. 1984) kadar fahri imam hatiplik yaptı.[68]

7. Molla Talha Nivilî/Kılıçaslan: 1950'de Eruh'un Nivıla köyünde doğdu. Medresenin başlangıç kitaplarını amcası Molla Ahmed'in yanında okudu. Daha sonra Siirt merkeze bağlı Xêrtê (Kayaboğaz) köyünde Molla İbrahim Xêrtî'nin yanında okudu. Ardından Şeyh Abdurrahman Şâvırî'nin yanına gidip medrese eğitimini onda sürdürdü ve icazetnamesini ondan aldı. Siirt'in muhtelif köyleri, Van ve Mersin'de fahri imam hatiplik yaptı. Şu an Siirt'te ikamet etmektedir.[69]

8. Molla Necib Nivilî/ Kılıçaslan: 1955'te Eruh'un Nivıla köyünde doğdu. Kur'ân-ı Kerîm'i ve ilmihal bilgilerini babasında okudu. Bir buçuk sene kadar Molla İbrahim Xêrtî'nin yanında okuduktan sonra Şeyh Abdurrahman Şâvırî'nin yanına gitti.

[67] Muhammed Muhlis Gündüz (Şeyh Abdurrahman Şâvırî'nin oğlu), **Kişisel Görüşme,** 26.02.2019, Siirt Merkez.
[68] Memet Said Yıldırım (Molla Ahmed'in oğlu), **Kişisel Görüşme,** 01.02.2019, Siirt Merkez.
[69] Molla Talha Nivılî, **Kişisel Görüşme,** 25.02.2019, Siirt Merkez.

Bir ara Şeyh Abdurrahman'ın hastalanması üzerin Şeyh Muşerref Hınukî'nin yanında okudu. Daha sonra tekrar Şeyh Abdurrahman'ın yanına dönerek kalan tahsilini onun yanında tamamladı. Şeyh Abdurrahman'ın vefat etmesi üzerine yeğeni Şeyh Muhammed Emin el-Farûkî amcasının adına ona icazet verdi. Siirt'in muhtelif köylerinde İmam hatiplik yaptı. Şu an Siirt'te İkamet etmektedir.[70]

9. Molla Reşid Bınêrveyî: 1927'de Siirt'in Bınêrve (Ekmekçiler) köyünde doğdu. Şeyh Abdurrahman Şâvırî'nin Bınêrve imamlığı sırasında okumasına onun yanında başladı. Daha sonra Şeyh Abdurrahman'ın gittiği her yere onunla beraber gidip medrese eğitimini onun yanında tamamladı. Siirt'in Bınêrve, Tırım, Tarham, Gundêşeyh köylerinde imam hatiplik yaptı. Tarham ve Gundêşeyh'te imamlıkla beraber müderrislik de yaptı. Talebelerinin yirmi civarında olduğu söylenmektedir. 1990'da Adana'da vefat eden Molla Reşid Tarsus'ta Ashab-ı Kehf mezarlığında defnedilmiştir.[71]

10. Molla Masum Gundşeyhî: 1950'de Siirt'in Gundêşeyh (Akdoğmuş) köyünde doğdu. Siirt bölgesinde birçok medresede eğitim gördü. Bunların dışında Silopi'li Seyd Hasan Gırıkî, Molla Muhammed Zıvıngî, Şeyh Abdurrahman Şâvırî, Molla Ali-yi Meyro ve Molla Muhyiddin Havilî'nin yanında okudu. İcazetnamesini Molla Muhyiddin Havilî'den aldı. Siirt'in bazı köylerinde, Batman'ın Sasun ilçesi ve Siirt merkezde imamlık ve kayyımlık yaptı. Halen Siirt'te İkamet etmekte olan Molla Masum'un tercüme, telif ve şiirlerinden oluşan irili ufaklı hepsi de Kürtçe olmak üzere yirmi kadar eseri bulunmaktadır. Eserlerinden bazıları şunlardır: *Belgêzer Bahsdıkıt jı Vefata Peygamber, Fınd u Çıra, Çara Dıla, Gulâ Cihânê, Ferheng.*[72]

11. Molla Ahmed Nivilî: Babası Molla Yahya Nivılî'nin amcazadesi olan bu zat 1925'te Eruh'un Nivıla köyünde doğdu. İlk eğitimini Molla Yahya'dan aldı. Daha sonra Şeyh Cüneyd Zokaydî ve Molla Yahya Nivılî'nin oğlu Molla Muhammed Şirin Nivılî'nin yanında ve Norşin'de okudu. Tahsilinin kalan kısmını Şeyh Abdurrahman Şâvırî'nin

[70] Molla Necib Nivılî, **Kişisel Görüşme,** 02.03. 2019, Siirt Merkez.
[71] Muhammed Muhlis Gündüz (Molla Raşid'in yeğeni), **Kişisel Görüşme,** 04.03.2019, Siirt Merkez.
[72] Molla Masum Gundşeyhî, **Kişisel Görüşme,** 05.03.2019, Siirt Merkez.

yanında tamamladı ve icazetnamesini ondan aldı. Molla Ahmed, Siirt'in Nivıla (Çizmeli), Dırişkaeruh (Akmeşe), Kalender ve Rubar (Yeniaydın) köylerinde imam hatiplikle beraber müderrislik yaptı. 1996 yılında hakkın rahmetine kavuştu.[73]

1**2. Molla Ahmed Torıkî/Oğuz:** 1936 yılında Eruh'un Torık (Yanılmaz) köyünde dünyaya geldi. Şeyh Abdurrahman'ın eşi Fatma Hanım'ın kardeşidir. On yaşında Şeyh Abdurrahman'ın ders halkasına katıldı. Medrese ilimlerinin tamamını Şeyh Abdurrahman'nın yanında okudu ve icazetnamesini ondan aldı. Eğitimini tamamladıktan sonra Eruh'un Paris (Üzümlük), Dırişk (Demiremek), Torık (Yanılmaz) köylerinde imamlık ve müderrislik yaptı. 1984'te emekliye ayrıldı. Emeklilikten sonra iki yıl Paris'te fahri imamlık yaptı. Ardından Kurtalan'ın Kanikervana (Kılıçlı) köyünde medresede müderrislik yaptı. 1999'da hakkın rahmetine kavuştu. Molla Ahmed'in fıkıh, kelâm ve tassavvuf alanında basılmamış bazı makale ve tercümeleri bulunmaktadır. [74]

13. Molla Osman Raşineyî/Toprak: 1931 yılnda Eruh'un Raşine (Dikboğaz) köyünde doğdu. Kur'ân-ı Kerîm'i ve ilk medrese kitaplarını Şeyh Abdurrahman'ın yanında okudu. Eruh'un Hesınga (Özlüpelit), Zovanya (Kaşıkyayla) köylerinde ve Cizre'de bir müddet okuduktan sonra Molla Muhammed Zıvıngî'nin ders halkasına katılıp uzun bir müddet ondan ders aldı. Daha sonra Seyid Ali Fındıkî ve Şeyh Abdurrahman Şâvırî'nin yanında giderek ilim tahsilini devam etti. En son Molla Muhammed Zıvıngî'nin yanına dönerek medrese eğitimini tamamladı. Faka Seyda Molla Muhammed kimseye icazet vermemeyi adet edindiği için ondan icazet almadı. Bilahare Şeyh Abdurrahman Şâvırî kendisine icazet verdi. Eğitimini tamamladıktan sonra Eruh'un Gundêşeyh (Erenkaya), Raşine (Dikboğaz), Spendıka (Budamış), Hesınga (Özlüpelit) köylerinde, Van'ın Kinyasbey ve Şırnak'ın Gıver (Kuşkonar) köylerinde imamlık ve müderrislik yaptı. 1986 yılında emekliye ayrıldı. Molla Osman halen Raşine köyünde yaşamakta ve vaktinin çoğunu Kur'ân-ı Kerîm okuyarak geçirmektedir.[75]

---

[73] Molla Talha Nivılî (Molla Ahmed'in akrabası ve talebesi), **Kişisel Görüşme,** 08.03.2019, Siirt Merkez.
[74] Mehmet Emin Oğuz (Molla Ahmed'in oğlu), **Kişisel Görüşme,** 12.03.2019, Siirt Merkez.
[75] Molla Osman Raşineyî, **Kişisel Görüşme,** 20.03.2019, Eruh Dikboğaz/Raşine köyü.

14. Molla Abdulkerim Raşineyî/Özgen: 1930'da Eruh'un Raşine köyünde doğdu. Kur'ân-ı Kerîm'i ve ilk kitaplarını Şeyh Abdurrahman Şâvırî'nin yanında okudu. Eruh'un muhtelif köylerinde okudu. Molla Muhammed Zıvıngî'den uzun müddet ders aldı. Bir müddet Şeyh Seyda el-Cezerî'nin yanında okudu. Ardından Şeyh Abdurrahman Şâvırî'nin yanın döndü. En son Kars'ta Molla İbrahim Karsî'nin yanında üç sene okuduktan sonra icazetnamesini ondan aldı. Medreseyi bitirdikten sonra Kars'ın bir köyünde, Eruh'un Zovanya (Kaşıkyayla), Dêravıd (Payamlı), Raşine (Dikboğaz) köylerinde ve Giresun'un Kutluca köyünde imam hatipilik ve müderrislik yaptı. 2015 yılında Mersin'in Tarsus ilçesinde hakkın rahmetine kavuştu.[76]

15. Molla Ahmed Raşineyî/Güneş: Eruh'un Raşine köyünde doğdu. İlk olarak Raşine'de daha sonra bir dönem Şavıra köyünde olmak üzere iki defa Şeyh Abdurrahman Şâvırî'nin yanında okudu. Ayrıca Eruh'un Hesınga (Özlüpelit) köyünde, Cizre'de ve Molla Muhammed Zıvıngî'nin yanında medrese eğitimine devam etti. Bu yerlerin dışında Irak'ta altı sene medrese okuduğu söylenmektedir. Medrese tahsilinden sonra Eruh'un Kanıka (Dalkorur) köyünde imamlık yapmaya başladı. Kanıka'da bir sene imamlık yaptıktan sonra ilim okumak üzere Cizre'ye gitti ve Şeyh Seyda el-Cezerî'nin medresesinde okumaya başladı. Medrese eğitimini bitirip icazet almak üzereyken genç yaşta vefat etti ve Cizre'ye defn edildi.[77]

1.7. Görevleri

Şeyh Abdurrahman eş-Şâvirî, medrese öğrenimini tamamladıktan sonra çeşitli yerlerde imam-hatiplik ve müderrislik görevlerinde bulunmuştur. 1925-1930 yılları arasında, Siirt'in Eruh İlçesi'ne bağlı Raşine (Dikboğaz) köyünde, 1930-1933 yıllarında Torık (Yanılmaz) köyünde, 1933-1940 yıllarında Binîrvê (Yelkesen) köyünde hem imamlık hem de müderrislik yapmıştır. Bunların yanı sıra Kanîkan (Dalkorur), Tarham

[76] Mehmet Özgen ((Molla Abdulkerim'in oğlu), **Telefon Görüşmesi,** 12.03.2019; Molla Osman Raşineyî (Molla Abdulkerim'in köylüsü ve medrese arkadaşı), **Kişisel Görüşme,** 20.03.2019, Eruh Raşine köyü.
[77] Molla Osman Raşineyî (Molla Ahmed'in köylüsü ve medrese arkadaşı), **Kişisel Görüşme,** 20.03.2019, Eruh Raşine köyü.

(Bayramlı), Mergê (Görendoruk) ve Şâviran (Kuşdalı) köylerinde de imamlık ve müderrislik yapmıştır. Tedrisat hayatının en uzun sürdüğü yer ise kendi köyü Şâvıra'dır. Şeyh Abdurrahman vefatına kadar burada irşad ve tedrisat faaliyetlerini devam etmiştir.[78]

1.1.8. Vefatı

Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî çok çevik ve hareketli bir yapıya sahipti. İlerlemiş yaşına rağmen tatil günlerinde talebelerinin oyunlarına katılırdı. Yürüdüğünde hızlı yürür yanındakiler kendisine yetişemezdi. Sağlam bir yapıya sahip olan Şeyh Abdurrahman, vefatına yakın bir zamanda vücudunda ağrılar başlamış yine de yapmakta olduğu imamlık ve müderrislik vazifelerini terk etmemiştir. Ağrıları dayanılmaz bir seviyeye gelince Siirt'e gelip bir müddet tedavi olmuş, 4 Mart 1974 tarihinde yetmiş beş yaşında hakkın rahmetine kavuşmuştur.

Cenazesi Siirt'in meşhur âlim ve mutasavvıflarından Şeyh Müşerref Hınukî (ö. 2008) ve Şeyh Muhammed Bedreddin Sancar tarafından yıkanmış ardından doğduğu köy olan Şavıra'ya götürülüp büyük dedesi Şeyh Abdullah (Abdal) eş-Şâvırî'nin yanına defn edilmiştir.[79]

[78] eş-Şâvırî, **Dîvân,** s. 5; Gündüz, Şeyh **Abdurrahman eş-Şâvırî…,** s.1; Sabuncu, **Nehcu'n-Necâh**…, s. 11; Erkol, **Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî…,** s. 449; Gündüz, **Şeyh Muhammed Emin el-Farukî…**, s. 5.

[79] eş-Şâvırî, **Dîvân,** s. 6.

1.2. İLMİ YÖNÜ VE ESERLERİ

1.2.1. İlmi Yönü

Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî, hayatı boyunca tedrisat ve irşat faâliyetleri ile meşgul olmuştur. Medreseye ilk adımını attıktan ömrünün sonuna kadar, hatta ölümüne yakın hastalığı dayanılmaz hale gelinceye kadar ilim tedrisine ara vermemiştir. Tassavvuf ehli olduğu halde şeyhlik/postnişinlik yapmamış, bütün himmet ve gayretini ilme, tedrisata ve talebe yetiştirmeye vermiştir. Görev taptığı her yerde ilk yaptığı faaliyet orada medrese açıp talebe yetiştirmek olmuştur. Açtığı medreseler bölgenin adeta ilim merkezi olmuş ve bu medreselerde birçok talebe yetiştirmiştir.[80]

Şeyh Abdurrahman ilim yönünden çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. Pek çok ilim dalında eser telif etmiştir. Aynı zamanda iyi bir şair olan Şeyh Abdurrahman eserlerini hem nesir hem de manzum olarak yazmıştır. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'e methiye, O'nu sevmeye ve salavat getirmeye davet eden, Şeyhlerine hitab, insanlara nasihat ve değişik konularda kaleme aldığı kasidelerini içeren bir de dîvânı mevcuttur.[81] Şeyh Abdurrahman eserlerini Arapça ve Kürtçe kaleme almıştır. Fakat hem o bölgedeki medreselerin eğitim dilinin hem de hitap ettiği halkın konuştuğu dilin Kürtçe olmasından dolayı eserlerinin çoğunu Kürtçe yazmıştır.[82]

1.2.2. Ahlâkı

Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî her şeyden önce içinden çıktığı aile ve aldığı medrese ve tasavvuf eğitiminden dolayı her yönü ile mükemmel ve nadir kimselerde bulunan bir ahlaki yapıya sahipti. O, dini ölçülere bağlı olma ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sünnetine uygun hareket etme hususunda son derece hassas davranan bir insandı. O, ruhundaki

[80] Sabuncu, **Nehcu'n-Necâh**…, s. 11; Gündüz, **Şeyh Muhammed Emin el-Farukî…**, s. 5.
[81] eş-Şâvırî, **Dîvân,** s. 12; Erkol, **Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî…,** s. 450.
[82] Erkol, **Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî…,** s. 450; Sabuncu, **Nehcu'n-Necâh…,** s. 13; Gündüz, Şeyh **Abdurrahman eş-Şâvırî…,** s. 4.

yücelik ve sade yaşayışı ile insana selef-i salihini hatırlatan, lisan-ı haliyle herkese fazilet dersi veren örnek bir İslam âlimi idi.[83]

Şeyh Abdurrahman çok yumuşak huylu ve son derece mütevazı bir yapıya sahipti. Kendi işini kendisi görür, ziyaretine gelen misafirlerine ve talebelerine hizmet etmekten zevk duyardı. Talebelerin tatil günü olan cuma günlerinde onlar dışarıda oyun oynadıkları sırada yanlarına gider ve oyunlarına katılırdı. Özellikle "sê gavî" (üç adım atlama sporu) denen oyunu çek sever ve bu oyunda kimse onu geçemezdi.[84]

İnsanlara karşı son derece merhametli idi. Kendisinden yardım talebinde bulunan hiç kimseyi geri çevirmezdi. Yaşamı boyunca gerek ahlâk ve gerekse sosyal alanda büyük bir mücadele içinde olmuştur. Yürüttüğü ilmi ve sosyal faaliyetler ile toplumda büyük yararlılıklar göstermiştir.[85] Bundan dolayı hem ilim ehlinin hem de halkın teveccühünü kazanmış ve her iki kesim tarafından da sevilip sayılmıştır.

1.2.3. Etkisi

Şeyh Abdurrahman'ın ailesinin bulundukları bölgede tasavvuf eğitiminin yanı sıra günün şartlarına uygun İslami eğitim olan medresede talebe yetiştirme faaliyetini de yürüttükleri ifade edilmişti. Bulundukları bölgede irşat faaliyeti yürüten aile halkın nezdinde oldukça etkili bir konuma sahipti.[86] Bununla beraber Şeyh Abdurrahman medreselerde okutulan İslami ilimlerde derin bir birikim ve vukufiyete sahipti. Şâvırî'nin bu ilmi derinliği bulunduğu bölgenin her tarafından ilim ehlinin/talebenin kendisine akın etmesine sebep olmuştur. Ayrıca Şeyh Abdurrahman'ın mütevazı ve merhametli kişiliği, takvası, halk ile iç içe olup onların sorunları ile ilgilenmesi, insanlar arasında çıkan ihtilaflarda adil davranıp herhangi bir menfaat beklentisi içinde olmamasından dolayı da yaşadığı bölgede çıkan köy/aşiret kavgaları, kan davaları, miras paylaşımı ve aile içi geçimsizlikler vb. konuların çözümü için halkın başvuru mercii olmuş ve taraflar arasında

[83] Muhlis Gündüz, **Kişisel Görüşme,** 06.10.2017.
[84] Raşineyî, **Kişisel Görüşme,** 11.10.2017.
[85] Sabuncu, **Nehcu'n-Necâh**…, s. 10-11; Erkol, **Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî…,** s. 450.
[86] Erkol, **Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî…,** s. 449.

sağladığı barışlarla çok büyük yararlılıklar sağlayan meşhur bir şahsiyet olmuştur.[87] Şeyh Abdurrahman yaşamı boyunca gerek sürdürdüğü tedrisat faaliyetleri ile ve gerekse tasavvufi alandaki mücadelesi ile çevresinde büyük bir etki yaratmıştır.[88]

1.2.4. Eserleri

Şeyh Abdurrahman medresede okutulan ilimlerin tamamında geniş bir ilmi vukufiyete sahiptir. Özellikle Sarf, Nahiv, Tecvid, Fıkıh, Kelam ve Beyan ilimlerinde yüksek bir dereceye ulaşmış ve bu ilimlere dair on üç,[89] pozitif ilimlerden matematikle iligili de bir kitap telif etmiştir. Aynı zamanda çok iyi bir şair olan Şeyh Abdurrahman'ın, çeşitli konularda yazdığı kasidelerini içeren bir de dîvânı mevcuttur.[90]

Şeyh Abdurrahman yetiştiği ve yaşadığı dönemde maddi imkanların oldukça kısıtlı olması, diğer ilim merkezleriyle irtibatın ve bilgi alışverişinin arzu edilen düzeyde olmaması ya da müderrislerin sabahtan akşama kadar talebelerin dersleri ile ilgilenmesi ile beraber kendi geçimini de sağlamak zorunda kalması veya daha önceki müelliflerin yeteri kadar eser telif ettiği, kendilerinin yazacağı eserlerin bir öncekilerin tekrarı olacağı düşüncesi vb. sebeplerden ötürü medreselerde eser telif etme geleneği son derece zayıftı. Şeyh Abdurrahman'ın bu gelenek içerisinde yetişmesine rağmen bu kadar eser telif etmesi onun dikkat çekilmesi gereken yönlerindendir.

Şeyh Abdurrahman'ın yazdığı eserlerin çoğu manzumdur. Bununla beraber mensur eserleri de mevcuttur. Şeyh'in eserlerini manzum olarak kaleme almasının sebebi de kanaatimizce medrese eğitiminin metin ezberleme sistemine dayanması ve manzum eserlerin daha çabuk ezberlendiği fikridir. Aynı zamanda Şeyh Abdurrahman'ın çok iyi bir şair olması ve herhangi bir ilmin bir konusunu çok veciz ve son derece anlaşılır ve akıcı bir şekilde şiirle aktarma kabiliyeti de Şeyh'i buna sevk etmiş olmalıdır.

---

[87] Sabuncu, **Nehcu'n-Necâh**…, s. 9; Muhlis Gündüz, **Kişisel Görüşme**, 06.10.2017; Muhyiddin Gündüz (Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî'in yeğeni), **Kişisel Görüşme** 29.09.2017; M. Salih Güneş, (Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî'in yeğeni), **Kişisel Görüşme,** 23.10.2017.
[88] Erkol, **Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî…,** s. 449-450.
[89] eş-Şâvırî, **Dîvân,** s. 4.
[90] eş-Şâvırî, **Dîvân,** s. 12; Erkol, **Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî…,** s. 450.

Tarih boyunca İslam âlimleri çeşitli ilimlerde manzum eserler vermişlerdir. Fakat Şeyh Abdurrahman gibi kelâm, fıkıh, tecvid, nahiv, sarf gibi birçok ilimde manzum eser veren âlimlere rastlamak nadir bir durumdur. Şeyh Abdurrahman'ın bu yönü çok dikkat çekicidir. Fakat büyük şahsiyeti gibi eserlerinin de değer ve önemi ne bölge halkı ne ilim ehli ne de araştırmacılar tarafından yeterince bilinmiş ve bir köşede unutulmaya terk edilmiştir.

Şeyh Abdurrahman eserlerini Arapça ve Kürtçe kaleme almıştır. Fakat hem o bölgedeki medreselerin eğitim dilinin hem de hitap ettiği halkın konuştuğu dilin Kürtçe olmasından dolayı eserlerinin çoğunu Kürtçe yazmıştır. Bu da müellifin yaşadığı topluma doğrudan hitap etme niteliğinden ve üstlendiği misyondan kaynaklanmaktadır. Zira o halkla iç içeydi ve doğrudan doğruya halka hitap etmekteydi.[91] Aynı zamanda eserlerinin çok kısa ve öz olması ve yaşadığı bölgenin dili ile yazması da Şeyh'in nasıl bir eğitim ve öğretim anlayışına sahip olduğunu göstermektedir.

Biz eserlerini tanıtırken içeriklerine göre başlıklara ayıracak ve tanıtacağız. Kaleme aldığı eserler şunlardır:

1.2.4.1. Fıkıh ile İlgili Eserleri

1. Şifâu'l-Ekbâd fî Ferâizi'l-'İbâd: İslâm Miras Hukuku alanında yazılan bu eser İslam'da miras konusunu detaylı bir şekilde ele alıp incelemektedir. Eserin dili Kürtçe olup yakın çevrelerdeki medreselerde okutulan kitaplar arasında yer almaktadır.

2. Muhtasaru Şifâi'l-Ekbâd: Yukarıdaki eserin muhtasarı/özetidir. Eser manzum bir şekilde kaleme alınmış olup dili Kürtçe'dir. Şeyh Abdurrahman'ın bu eseri Ebû Abdillah Muhammed b. Ali b. Muhammed b. el-Hasan er-Rahbî eş-Şâifiî'nin (ö. 1181) İslam miras hukuku alanında Arapça manzum olarak yazdığı *"er-Rahbiyye"* adlı eserle benzerlik arz etmektedir. Fakat *er-Rahbiyye'*nin iki veya üç beyitte ifade etmek istediklerini Şeyh Abdurrahman bir beyitte ifade etmiştir. Bu da Şeyh'in çok iyi bir şair

[91] Erkol, **Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî…,** s. 450; Sabuncu, **Nehcu'n-Necâh**…, s. 13; Gündüz, Şeyh **Abdurrahman eş-Şâvırî…,** s. 4.

olduğunu ve konuları çok kısa, öz ve anlaşılır bir şekilde aktarma kabiliyetine sahip olduğunu göstermektedir.

Şeyh'in bu eseri manzum olarak kaleme almasının gayesi çok fazla alaka görmeyen ferâiz ilmini daha çok ön plana çıkarmak ve rahat ezberlenmesini sağlamak olmalıdır. Söz konusu eser Şeyh Abdurrahman'ın yeğeni ve talebesi Şeyh Muhammed Emin el-Farûkî tarafından Arapçaya tercüme edilmiştir.[92]

Bu iki eserin dizgisi tarafımızca yapılıp baskıya hazır hale getirilmiştir. Şeyh'in oğlu Muhammed Muhlis Gündüz tarafından da birlikte basılmıştır. (Nûbihar Yayınları, İstanbul 2019).

3. Nehcu'n-Necâh fî Ahkâmî'n-Nikâh: İslâm aile hukuku alanında yazılan bu eser özellikle nikâh konusunu detaylı bir şekilde ele almaktadır. Şafiî mezhebine göre nikâh bahsinin genişçe işlendiği bu eser Şeyh Süleyman b. Şeyh Abdullah el-Siirdî'nin *"Nuru's-Sabah fi Âhkâmi'n-Nikâh"* kitabının muhtasarı/kısaltılmış şeklidir. Eser Arapça olarak telif edilmiştir. Bu eser Şeyh Abdurrahman'ın oğlu Muhammed Muhlis Gündüz tarafından şu ana kadar (2019) iki defa basılmıştır. (Birinci basım 2011, basım yeri ve tarihi yok. İkinci basım Nûbihar Yayınları, İstanbul 2019).

4. el-Ma'fuvvât fî Nahvi's-Salat: Şeyh Abdurrahman'ın bu eseri Siirtli büyük âlim Molla Halil es-Siirdî'nin (ö. 1255) Arapça olarak kalem aldığı *"el-Ma'fuvvât"* adlı fıkıh kitabının Kürtçe'ye manzum olarak çevrilmiş şeklidir.

Çoğul olan Ma'fuvvât kelimesi, affetmek, vazgeçmek, silmek gibi anlamlara gelen a,f,v (عفو) kökünden gelmektedir. Ma'fuvve, kıyasa göre yasak olması beklenen bir şeyin, şer'an kabul edilebilen bir nedenden dolayı caiz görülmesidir.[93] İşte Molla Halil es-Siirdî,

[92] Gündüz, **Şeyh Muhammed Emin el-Farukî…**, s. 8.

[93] *"Örneğin elbise üzerinde fazla miktarda bulunan necasetin namaza engel olması ve yıkamayı gerektirmesi gibi. Bu anlayıştan hareket ettiğimizde, sokaklarda, genellikle necaset ile karışık olan su ve çamurun elbiseye bulaşmasının da, namaza engel olmasına hükmetmek gerekir. Ancak özellikle köylüler için bu tür çamurdan kaçınmanın meşakkatli olması nedeniyle bu tür çamurun namaz için engel teşkil etmeyeceği şeklinde bir hüküm benimsenmiştir. Bu, sıra dışı olan ve kıyasa göre normalde*

fıkıh kitaplarında dağınık bir şekilde yer alan bu tür konulardan en çok karşılaşılanları ve durumları net bir şekilde fark edilmeyenleri *el-Ma'fuvvât* adlı eserinde bir araya getirmiştir.[94] Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî de halkın bu önemli eserden istifade etmesi için Kürtçeye çevirmiş ve ezberlenmesi daha kolay olduğu için manzum olarak yazmıştır. Bu eser Şeyh Abdurrahman'ın oğlu Muhammed Muhlis Gündüz tarafından basılmştır. (Nûbihar Yayınları, İstanbul 2019, Şifâu'l-Ekbâd fî Ferâizi'l-'İbâd ve Muhtasaru Şifâi'l-Ekbâd ile beraber).

1.2.4.2. Tecvîd İlmi ile İlgili Eserleri

1. Zubdetu't-Tecvîd: Müellif bu eserinde, Kur'ân-ı Kerîmi güzel ve kurallarına uygun bir şekilde okuma esaslarını konu edinen tecvîd ilmini genel hatlarıyla ele alıp işlemektedir. Müellif eseri Kürtçe kaleme almıştır. Bu hususta şunun belirtilmesi gerekmektedir. Özellikle doğu medreselerinde son döneme kadar da tecvîd ilmînin fazlaca okutulmadığı bilinmektedir. Bu duruma rağmen müellifin kendi döneminde bu alanda da eser yazmış olması onun çok yönlülüğünü, Kur'ân-ı Kerîm'in güzel ve düzgün bir şekilde okunmasına verdiği önemi göstermesi açısından dikkat çekicidir.

---

beklenmeyen bir hükümdür. İşte bu, "ma'fuvvât" kapsamına giren bir durumdur." Abdulkerim Ünalan, **Molla Halil es-Siirdî'nin Fıkhi Yönü,** Uluslararası Siirt Sempozyumu, Birleşik Matbaa, İzmir 2007, s. 361.

[94] Ünalan, **Molla Halil es-Siirdî'nin Fıkhi Yönü,** s. 361. Molla Halil es-Siirdî'nin bu eseri hakkında geniş bilgi için bk. Ünalan, agm. s. 361-367.

Ahmet Erkol, "Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî ve Akaidu'l İman Adlı Eseri" adlı makalesinde, Sabit Sabuncu da "Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî ve Nehcu'n Necâh fi Ahkâmi'n-Nikâh Adlı Eserinin Fıkhi Açıdan Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezinde eserin Şafîî' mezhebine göre haram ve helallerden bahs ettiğini söylemiş ve eserin Molla Halil el-Siirdî'den tercüme edildiğine hiç değinmemişlerdir. Hâlbuki eser haram ve helal konularından değil yukarıda beyan ettiğimiz konulardan bahs etmektedir. Şeyh Abdurrahman'ın kendisi de kitabın mukaddimesinde onu Molla Halil el-Siirdî'den tercüme ettiğini beyan etmektedir. Ömer Gündüz de "Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî'nin Hayatı Eserleri ve Akidesi" adlı tezinde eserin tercüme olduğunu söylese de, eserin kimden tercüme edildiğini beyan etmemiş ve diğerleri gibi eserin Şafîî' mezhebine göre haram ve helallerden bahs ettiğini söylemiştir. Bk. Erkol, agm. s. 450; Sabuncu, age. s. 14; Gündüz, age. s. 5.

Siirtli bir akademisyen olan Sayın Abdulkerim Ünalan da **Molla Halil es-Siirdî'nin Fıkhi Yönü** adlı güzel makalesinde Molla Halil'in "el-Ma'fuvvât" adlı eserinin içeriğini tahlil ettikten sonra söz konusu eser üzerine yazılan şerleri sıralamıştır. Fakat eserin Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî'nin manzum olarak Kürtçe tercümesi olan yukarıdaki eserden hiç söz etmemiştir. Bunu sebebi de kanaatimizce Sayın Ünalan'ın ondan haberdar olmamasıdır. Bk. Ünalan, agm. s. 366-367.

2. Muhtasaru Zubdetu't-Tecvîd: Yukarıdaki eserin muhtasarı/kısaltılmış şeklidir. Müellif bu eserini, tecvîd konularının çok kısa bir zamanda ezberlenmesi ve daha rahat bir şekilde anlaşılmasını sağlamak amacıyla manzum olarak kaleme almıştır. Eserin dili Kürtçedir. Bu iki eser Şeyh Abdurrahman'ın oğlu Muhammed Muhlis Gündüz tarafından birlikte basılmıştır. (Nûbihar Yayınları, İstanbul 2013).

1.2.4.3. Sarf İlmi ile İlgili Eserleri

1. Tekmiletu Tasrîfi'z-Zencânî: Sarf, nahiv, lügat, me'ânî, beyân gibi dil ilimlerinde eser telif eden, tefsir, kırâat, fıkıh ve astronomi gibi ilimlerde de bilgi sahibi olan 'İzzuddîn Abdulvehhâb b. İbrahim ez-Zencânî'nin[95] sarf ilminde telif ettiği *et-Tasrîfu'l-'İzzî* adlı eser eskiden beri medreselerde ders kitabı olarak okutulup ezberlenmekteydi. Bu eser Molla Ali Teramâhî tarafından *Tasrîfa Kurmâncî* (Kürtçe sarf) adıyla tercüme edilmiş ve yakın zamana kadar da medreselerde *'İzzî'*den önce ders kitabı olarak okutulmuştur. *Tasrîfa Kurmâncî*'yi okuyan bir talebe kendi dilinde bir sarf kitabı okuduğu için hem sarfı daha iyi anlamış hem de ondan sonra okuyacağı *'İzzî'*yi daha iyi kavramak için bir altyapıya sahip oluyordu. Fakat bu tercüme eser *'İzzî'*nin mudaaf kısmına kadar olup tamamlanmamıştır. Şeyh Abdurrahman *'İzzî'*nin geri kalan kısmını tercüme ederek bu eseri tamamlamış ve ona *Tekmiletu't-Tasrîfi'z-Zencânî* adını vermiştir.[96] Be eser mahtut olup henüz basılmamıştır.

2. el-Mu'cizu'n-Nazîf: Müellif bu eserinde sarf ilminin tüm konularını kısa, öz ve anlaşılır bir şekilde ele alıp açıklamıştır. Şeyh Abdurrahman bu eserini, sarf ilmini hem daha kısa bir zamanda hem de daha kolay ezberlenmesini sağlamak amacıyla manzum

[95] Nihat Tarı, **Teftâzânî ve Sa'dînî Adlı Eseri,** Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2015, s. 21-22.

[96] Ahmet Erkol "Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî ve Akaidu'l İman Adlı Eseri" adlı makalesinde, Sabit Sabuncu da "Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî ve Nehcu'n Necâh fî Ahkâmi'n-Nikâh Adlı Eserinin Fıkhi Açıdan Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezinde, Ömer Gündüz de "Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî'nin Hayatı Eserleri ve Akidesi" adlı tezinde Şeyh Abdurrahman'ın bu eseri ez-Zencânî'ni yarım bıraktığı sarf konularını tamamlamak üzere kaleme aldığını ifade etmişlerdir. Hâlbuki eserin dili Kürtçe olup Zencânî'nin dili ise Arapçadır. Zencânî eserini yarım bırakmamış belki onun tercümesi olan *Tasrîfa Kurmâncî* yarım kaldığı için Şeyh onun tamamlamak amacı ile yukarıdaki eseri telif etmiştir. Bk. Erkol, agm. s. 451; Sabuncu, age. s. 15; Gündüz, age. s. 4.

olarak kaleme almıştır. Konuların sıralanışı ve içerikleri *'İzzî'*ninki ile benzerlik arz etmektedir. Be eser mahtut olup henüz basılmamıştır.

1.2.4.4. Nahiv İlmi ile İlgili Eserleri

1. Mir'âtu'l-İ'râb Caddetu's-Savâb fi'n-Nahvi bi Lugati'l-Ekrâd: Çalışmamıza esas teşkil eden bu eser, Şeyh Abdurrahman'ın kendi ifadesine göre *"nahiv ilminin bir hulasası/özeti mahiyetindedir."*[97] Adından da anlaşıldığı gibi kitabın dili Kürtçedir. Bu eser sahip olduğu küçük hacmine neredeyse nahiv konularının tamamını, konulardaki ihtilafları, medreselerde okutulan ders kitaplarında ve onların şerh ve haşiyelerinde geçen bazı ince meseleleri çok kısa ve öz ifadelerle ele alıp işlemektedir. Bu eser daha sonraki bölümlerde detaylı bir şekilde ele alınıp incelenecektir. Eser mahtut olup henüz basılmamıştır.

2. Livâu'l-İ'râb: Medrese eğitim sisteminde okunan ilimlerin kalıcı olması ve daha sonra unutulmaması için o ilimler ile ilgili kısa bir kitap/metin ezberlenir. Ezberlenen metin ne kadar kısa ve öz olursa ezberlenmesi de o kadar kolay olur. Manzum eserlerin bu gayeyi daha iyi yerine getirdiği bilinmektedir. Bundan dolayı Şeyh Abdurrahman, *Mir'âtu'l-İ'râb Caddetu's-Savâb* kitabını nahiv kurallarının daha kısa bir zaman diliminde ezberlenmesi için manzum bir şekilde özetlemiştir. Yine öğrencilerin Arap dili gramerini kendi ana dillerinde öğrenmelerinin daha faydalı olduğunu düşündüğü için eseri Kürtçe olarak kaleme almıştır. Be eser mahtut olup henüz basılmamıştır.

1.2.4.5. Belagat İlmi ile İlgili Eserleri

1. Cevheru'l-Beyân: Şeyh Abdurrahman bu eserinde *"düzgün ve yerinde söz söyleme usûl ve kaidelerini inceleme"*[98] bilgisi demek olan belagat ilmini ve onun ele aldığı konulardan "beyân" ilmini ve onun konularından olan "istiâreyi" ve kısımlarını ele almaktadır. Müellif bu eserinde ayrıca Arap dilinin inceliklerinden ve edebî sanatlarından

[97] Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb Câddetu's-Savâb,** byy. bty. s. 2.
[98] Ali Bulut, **Belâgât (Meânî-Beyân-Bedî')**, İFAV, İst. 2013, s. 46.

da bahsetmektedir. Müellif bu eserini Arapça olarak kaleme almıştır. Be eser mahtut olup henüz basılmamıştır.

2. Tuhfetu'l-Ahbâb Sâiğu'ş-Şerâb: Arap dilinin inceliklerini ve edebî sanatların inceleyen belâgat ilmi, Mukaddime, Me'ânî, Beyân ve Bedî' olmak üzere dört kısma ayrılmaktadır.[99] Şeyh Abdurrahman bu kitabında bu dört kısımdan beyân ilmini ele almıştır. Eserin dili Arapçadır. Be eser mahtut olup henüz basılmamıştır.

1.2.4.6. Kelâm İlmi ile İlgili Eserleri

el-'Akîdetu'l-Kurdiyye: Bu eser adından da anlaşıldığı gibi İslam akaidi hakkındadır. Akaid, İslam'ın inanç esaslarından yani bir Müslümanın neye nasıl inanması gerektiğinden bahseden ilimdir. Genel anlamda medreselerde kelam ilmi ile çok meşgul olunmadığı halde Şeyh Abdurrahman'ın bu konuda eser telif etmesi ve eserinin başında "kelam ilminin, ilimlerin en hayırlısı olduğunu" söylemesi dikkat çekicidir.[100] Müellif eserinde her müminin imanın ve İslâm'ın şartlarını bilmesi gerektiğini ifâde eder. Allah'ı tanıma, sahih iman, salih âmel ve iman-âmel ilişkisi, peygamberlerin ve semavi kitapların gönderiliş amaçları üzerinde durmaktadır. İmanı ise tahkiki iman, delillere dayanan iman ve taklîdi iman olarak üç ana başlık altında ele almaktadır.[101] Bu eser Şeyh Abdurrahman'ın oğlu Muhammed Muhlis Gündüz tarafından basılmıştır. (Nûbihar Yayınları, İstanbul 2013).

1.2.4.7. Matematik İlmi ile İlgili Eserleri

Tuhfetu't-Tullâb fî 'İlmi'l-Hisâb: Şeyh Abdurrahman bu eserinde pozitif ilimlerden matematiği kaleme almıştır. Müellifin medreselerde okutulan kelam, fıkıh, tecvîd, nahiv, sarf, belagat gibi dini ve alet ilimlerinin yanısıra pozitif ilimlerden matematik ile ilgilenip o alanda eser telif etmesi onun ilmi yönünün genişliği ve renkliliği açısından dikkat çekicidir. Kanaatimize göre matematik ile ilgilenmesi ferâiz ilmine ilgi

---

[99] Mehmet Edip Çağmar, **Alıştırmalarla Belagat,** Ravza Yayınları, İstanbul 2013, s. 9.
[100] Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî, **el-'Akîdetu'l-Kurdiyye**, Nûbihar Yayınları, İst. 2013; 5; Erkol, **Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî…,** s. 452.
[101] eş-Şâvırî, **el-'Akîdetu'l -Kurdiyye**, s. 5-6.

ve alakasınsan kaynaklanmaktadır. Zira Şeyh Abdurrahman'ın ferâiz ilmini çok iyi bildiği ve çok güzel bir şekilde açıkladığı söylenir. Ferâiz ilmini anlatmak ve açıklamak için de bir miktar matematik bilmek gerekmektedir. Be eser mahtut olup henüz basılmamıştır.

1.2.4.8. Dîvânı

Şeyh Abdurrahman'ın bu eseri çeşitli konular hakkında keleme aldığı kaside ve şiirlerinden oluşmaktadır. Şeyh Abdurrahman, söz konusu kasidelerinde insanlara nasihat ve öğütler vermiş, onları dünyanın kötülüklerine karşı uyarmış, şehvet ve cazibesine kapılmamalarını salık vermiştir. İnsanları Allah'a itaate, Hz. Peygamberi sevmeye, onun yolundan gitmeye ve ona salavat getirmeye çağırmıştır. Bazılarında ise şeyhlerine olan sevgisini açığa vurmuş, onlara methiye ve mersiyeler dizmiştir. Bazen de günlük hayattan bir olayı dizelerinin konusu yapmıştır. Örneğin yazın sıcağında sivrisineklerin insanları nasıl ısırdığını, ince iğnelerini insanların nazik bedenlerine nasıl ustaca sapladıklarını ve insanlarda meydana gelen rahatsız edici kaşıntıyı mizah tarzında çok usta bir şeklide tasvir etmiştir. Bazen de bir lügazı (bilmeceyi) şiirleştirerek anlatmıştır. Kasidelerinin çoğu Kürtçe olup bir kısmı da Arapçadır. Şeyh'in dîvânı verdiği bazı fetvalar da sonuna eklenerek oğlu Muhammed Muhlis Gündüz tarafından basılmıştır.[102] (Nûbihar Yayınları, İstanbul 2013).

[102] Şeyh Abdurrahman'ın eserleri için bk. eş-Şâvırî, **Dîvân**, s. 10-11; Erkol, **Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî…,** s. 450; Sabuncu, **Nehcu'n-Necâh**…, s. 13; Gündüz, Şeyh **Abdurrahman eş-Şâvırî…,** s. 4.
Bu çalışmalarda Şeyh Abdurrahman'ın *Tuhfetu't-Tullâb fî 'İlmi'l-Hisâb* adlı matematikle ilgili eserinden bahs edilmemiştir. Şâvırî'nin Dîvânının mukaddimesinde diğer eserleri ile beraber bu eseri de zikredilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEYH ABDURRAHMAN EŞ-ŞÂVIRÎ'NİN MİR'ÂTU'L-İ'RÂB CÂDDETU'S-SAVÂB ADLI ESERİNİN TAHLİLİ

2.1. MİR'ÂTU'L-İ'RÂB'IN GENEL ÖZELLİKLERİ

2.1.1. Esere Genel Bir Bakış

Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırîn'in telif ettiği bu eserin orijinal adı مرآت الإعراب جادة الصواب في النحو بلغة الأكراد *"Kürtçe nahiv ilminde i'râbın (nahvin) aynası ve doğru yolu"*dur. Kitabın adından da anlaşılacağı üzere konusu nahiv ilmidir. Kitap el yazması olup elimizde son derece düzgün bir el yazısı ile yazılmış sadece bir nüshası bulunmaktadır. Eser bir risale hacminde olup fihristi ile beraber kırk yedi sayfadan oluşmaktadır. Her sayfa yaklaşık onyedi-onsekiz satırdan meydana gelmektedir. Müellif, önceki âlimlerin geleneğine uyarak kitabına besmele ve hamdele ile başlamış, hamd vazifesini son derece beliğ ifadelerle yerinde getirmiştir. Hamdele ve salvele ifadelerinin arasına yukarıda da işaret edildiği gibi nahiv ve i'râb terimlerinden olan رَفَعَ، نَصَبَ، خَافِض، جَازِمِينَ kelimelerini ustaca yerleştirerek kitabın konusuna işaret etmiştir. Kitabın dili Kürtçe olmasına rağmen müellif, eserine Arapça bir mukaddime başlamıştır. Mukaddimesi şu şekildedir:

بسم الله الرحمن الرحيم. الحمد لله الذي رَفَعَ عنَّا أنواعَ الخطأ والسهو وأذاقنا لذَّةَ كأس العربيّة بمعرفة قواعد النحو ونَصَبَ لنا أعلامَ الهدى على سطح واسعة الأرض بالدّحوِ، والصلاة والسلام على سيّدنا محمد الخافض جناحَ الرحمة للمؤمنين وعلى آله وأصحابه

المهتدين العالمين العاملين بمعلوماته ومعمولاته النّيّرين الجازمين شكوك البدع والضلال عن الدين.[103]

Şeyh Abdurrahman, bu kısa girişten sonra şu an okuduğumuz ilme nahiv ilmi dendiğini, her ilmin on ilkesi (مَبَادِى الْعُلُوم/bir ilim ile ilgili bilinmesi gereken on ilke) olduğunu belirttikten sonra o maddelerin hepsini teker teker açıklamıştır. Bununla öğrencinin daha nahiv ilmine başlamadan hakkında genel bir bilgiye sahip olmasını amaçlamıştır. Ardından Arap dilinde kaç çeşit kelimenin bulunduğunu söylemekle kitapta açıklayacağı nahiv konularını anlatmaya başlamıştır.[104] Konuları anlattıktan sonra kitabı herhangi bir ifade ile bağlamadan sonlandırmıştır.

"Arap gramerine dair eser telif eden âlimler kendilerine göre bir yöntem belirlemişlerdir. Bu yöntem doğrultusunda bazıları eserini özet şeklinde, bazıları orta düzeyde, bazıları ise detaylı bir şekilde ele almıştır. Eserlerini özet şeklinde telif eden âlimlerin hedefi zorunlu bilgileri olabildiğince kısa ve öz ifadelerle talebeye aktarmak ve bu sayede öğrencinin bu ilim hakkında bir alt yapıya sahip olmasını sağlamaktır. Bu tür eserler muhteva açısından çok kısa, veciz ve temel kurallar içermektedir. Bunların bir diğer özelliği de ihtilaflı konulara ya hiç değinmemeleri ya da çok kısa ve dolaylı bir şekilde işaret etmeleridir. Bu tür eserler küçük hacimlerine rağmen nerede ise nahiv ilmi açısından bilinmesi gereken tüm bilgileri içermektedirler."[105]

Mir'âtu'l-İ'râb, yöntem açısından muhtasar/mukaddime tarzında yazılmış bir kitaptır. Şeyh Abdurraman bu hususu kitabın girişinde nahiv ilmine yeni başlayan talebelere bu ilmi kolaylaştırmak için eserini mukaddime (nahve giriş) tarzında yazdığını ifade etmektedir.[106] *Mir'âtu'l-İ'râb,* sahip olduğu küçük hacmine rağmen nerde ise nahiv

[103] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 2.
[104] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 2-3.
[105] İmran Arslan, **ez-Zemahşerî ve el-Unmûzec Adlı Eseri,** Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tesi, Diyarbakır 2018, s. 78-79.
[106] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 2.

konularının tamamını, medreselerde okutulan ders kitaplarında, şerh ve haşiyelerinde geçen ince meseleleri çok kısa ve öz ifadelerle açıklamaktadır.

Medreselerde nahivle ilgili belli bir sıralamaya tabi tutulmuş bir takım nahiv kitapları okunmaktadır. Bunlardan en son okunan kitap Abdurrahman el-Câmî'nin İbn Hacib'in el-Kâfiye'sine yazdığı *"el-Fevâidu'd-Dıyâiyye*" adlı (meşhur adıyla Molla Câmî) şerhidir. Bu dereceye varmış bir öğrenci nahivde ileri bir seviyeye gelmiş sayılmaktadır. Şeyh Abdurrahman'ın aktardığı bazı bilgiler Molla Camî'ninki ile benzerlik arz etmektedir. Örneğin kelime için yaptığı tarif ve bu tarif ile hangi lafızların tanımın kapsamına girdiği ve hangilerinin tanımın dışına çıktığı dolayısıyla kelime sayılmacağı Molla Câmî'nin yaptığı tanım ve itirazlarla hemen hemen aynıdır.[107]

Bazen de ancak nahiv konusunda belli bir seviyeye gelmiş bir kimsenin anlayacağı ilmî bir dil kullanmaktadır. Örneğin kelimenin tanımını yaptıktan sonra bazı lafızların kelime mi yoksa kelimenin bir cüz'ü mü olduğu hususunda ihtilaf olduğunu ifade eder ve o lafızları teker teker sıralar. Bunu yaparken de ancak bu konulardan haberdar olan bir kimsenin anlayacağı bir üslupla anlatır. Bu durum kitabın bir kaç yerinde kendisini göstermektedir.[108]

Bazen de nahiv konularını detaylı bir şekilde ele alan kitaplarda dağınık bir şekilde geçen bazı ince detay ve bilgileri bir araya getirerek kısa ve veciz bir şekilde aktarır. Örneğin nahiv konlarına genişçe yer veren kitaplar, ismi, fiil ve harften ayıran özelliklerini (havâssu'l-ismi) ele alırken, ismin izafe edilmesi, elif lam takısı alması, tenvin alması, harfi cerrin dahil olması, musnedu ileyh olması gibi en meşhur vasıflarını sayarken, Şeyh Abdurrahman, ismin otuz bir özelliği olduğunu ifade etmekte ve bunların yirmi beşini zikretmektedir.[109] Birçok konuyu bir arada, kısa öz olarak anlatması kitabın değişik yerlerinde tekrarlanmaktadır. Böyle küçük hacimli bir kitapta birçok meseleyi son derece veciz bir şekilde bir arada zikretmesi ve ince detaylara inmesi, konuyu her yönüyle fakat

[107] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 2-3.
[108] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 3-4.
[109] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 6.

özet bir şekilde öğrenciye aktarmak ve o konu hakkında hafif bir altyapıya sahip olmasını sağlamak olmalıdır. Böylece, ileride nahvin konularını detaylı bir şekilde ele alan kitaplar okunduğunda hiç duymadığı konuları okumayacak, az da olsa bildiği ve aşina olduğu konuları öğrenecektir. Dolaysıyla daha çabuk ve daha kolay anlayacaktır.

Yukarda ifade etmeye çalıştığımız bu üç hususun, nahiv ilmine yeni başlayan bir öğrenciyi biraz zorlayacağı kanısındayız. Aynı zamanda müellifin bu tarzı, kitabını yazma sebebi sadedinde ifade ettiği "nahve yeni başlayanlara bu ilmi kolaylaştırma" gayesine biraz uymamaktadır. Fakat konuları ele alırken son derece kısa ve öz ifadelerle aktardığı için bu durum kitabın muhtasar olma vasfına bir halel getirmemektedir.

Şeyh Abdurrahman, konuları ele alırken nahiv ekolleri veya âlimleri arasındaki ihtilaflara değinmiştir. Bunu yaparken deyatlara girmemiş, sadece o ekolün veya âlimin ismini zikertetmekle yetinmiştir. Bazen de, "bazıları böyle demektedir" şeklinde ifade edip herhangi bir isim vermemiştir.

Medreselerde okutulan ders kitaplarının dili genelde Arapçadır. Bu sistemde öğrenci kitabını alıp hocasının karşısına geçer, hocada kitabın ibarelerini Arapça okuyup öğrenciye teker teker tercüme eder ve anlatılmak isteneni açıklar. Öğrenci konuları anladıkça ve kelime hazinesi genişledikçe yavaş yavaş Arapçayı ve okuduğu ilmi daha iyi anlamaya başlar. Fakat Arapça gibi bilmediği ve çok geniş bir dile hâkim olması uzun bir zaman alır. Şeyh Abdurrahman, öğrencilerin ilk başta Arap dil kurallarını kendi ana dilleri ile açıklayan bir eserden okuyup daha sonra Arapça eserlere geçmelerinin çok daha faydalı olacağı ve Arapça dil kurallarını daha kısa bir zamanda öğreneceklerini düşündüğü için bu eseri Kürtçe kaleme aldığını ifade etmiştir.[110]

[110] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 2.

2.1.2. Yazılış Amacı

Klasik metin ve şerhlerin mukaddimelerinde müellifler, genellikle eserlerini hangi sebeple kaleme aldıkları ile ilgili bir takım açıklamalar yaparlar. Bu, bazen müellifin hocasının, bazen de bir arkadaşının ricası üzerine gerçekleşir. Şeyh Abdulhâkîm ed-Derşevî'nin Teftâzânî'nin *Şerhu't-Tasrîfi'l-'İzzî* adlı eserinin mukaddimesi üzerine yazdığı *Kitabu's-Sutûr* adlı eser buna örnek verilebilir.[111] Bazen bu neden müellifin öğrencilerinin yoğun talepleri üzerine hasıl olur. Örneğin, Ahmed b. Muhammed et-Tokâdî'nin *Hallu Meâ'kidi'l-Kavâi'd'*i bu türden bir eserdir.[112] Bu neden bazen de müellifin kendi çocuğuna bir ders kitabı yazma gayesidir. Bu tür kitaplara Abdurrahman b. Ahmed el-Câmî'nin *el-Fevâidu'd-Dıyâiyye*[113] adlı şerhi ile Muttarizî'nin *el-Misbâh*[114] adlı eseri örnek verilebilir. Ancak bazen mukaddimede bir talep üzerine değil de müellifin dikkate aldığı bir nedenden dolayı eserini telif ettiği ifade edilmiştir. Bu uygulama müellif ve şârihler arasında zamanla bir gelenek haline dönüşmüştür. Aslında bu geleneğin temel nedeni müelliflerin eserlerinin gereksiz olmadığını, bilakis belli bir alanda bir boşluğu dolduracak nitelikte olduğunu ima etmek istemelerinden kaynaklanmaktadır.[115]

Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî de *Mir'âtu'l-İ'râb* adlı kitabının giriş bölümünde yukarıda bahsi geçen geleneğe uymuş ve kitabını hangi nedenden dolayı telif ettiğini şöyle açıklamıştır:

فهذه زبدة حسنة نقّحتها من قواعد الإعراب وجعلتها مقدّمة له تسهيلاً على من يريد الخوض فيه من الطلاّب وسمّيتها (مرآة الإعراب جادة الصواب) وعليه توكّلت وإليه المرجع

---

[111] Bk. Şeyh Abdulhakim ed-Derşevî, **Kitâbu's-Sutûr,** bty. byy. s. 5.
[112] Bk. Ahmed b. Muhammed et-Tokâdî ez-Zîlî, **Hallu Meâ'kidi'l-Kavâi'd,** Hâşimî Yayınları, İst. 2017, s. 56-57.
[113] Bk. Nuruddîn Abdurrahman b. Ahmed el-Câmî, **el-Fevâidu'd-Dıyâiyye**, thk. Mehmet Can, Şefkat yayınları, İst. 2015, s. 9.
[114] Bk. Şeyh Muslihuddîn Mustafa b. Şaban es-Surûrî, **Şerhu's-Surûrî 'alâ Misbâhi'l-Muttarizî,** thk. Hüseyin Okur, Hâşimî Yayınları, İst. 2017, s. 19.
[115] Tarı, **Teftâzânî ve Sadînî Adlı Şerhi**, s. 64.

والمآب. ولكن وضعتها طبق لغتنا الكرديّة لتصل إليها قصار أيدي الأولاد لأنّهم كالعلّة الغائيّة لهذا المراد .

"Bu eser, i'rab (nahiv) ilmine dalmak isteyen talebelere (bu ilmi) kolaylaştırmak için, nahvin kurallarından seçtiğim ve nahve bir mukaddime (giriş) yaptığım güzel bir seçkidir. Ona "Mir'âtu'l-İ'râb Câddetu's-Savâb" adını verdim. Ben ancak Allah'a tevekkül ederim ve dönüşüm de ancak onadır. Fakat elleri kısa (küçük/yeni ilme başlayan) evlatlarımızın bu ilme kolay ulaşabilmeleri (anlamaları) için bu kitabı, dilimiz olan Kürtçeye göre yazdık. Çünkü onlar bu çalışmamızın gayesi ve hedefidirler."[116]

2.1.3. Yazarın Mukaddimesi ve Mukaddime Geleneği

"Mukaddime, İslâmî kitap telif geleneğinde eserlerin başındaki önsöz veya girişin adıdır. Sözlükte "öne geçmek" anlamındaki kudûm masdarının "tef'il" kalıbından ism-i fail olan mukaddime kelimesinin anlamından (öne geçen) hareketle ordunun öncü birliğine "mukaddimetü'l-ceyş" adı verilmiş, buradan istiare yoluyla kitapların ve ilmî bahislerin başında yer alan önsöz, sunuş ve giriş yazılarına da mukaddime denilmiştir."[117]

"Klasik kaynaklarda mukaddimenin "mukaddimetü'l-kitab" (önsöz) ve "mukaddimetü'l-ilim" (giriş) şeklinde iki kısma ayrıldığı görülmektedir. Mukaddimetü'l-kitab mahiyetindeki girişlerde eserin adı, yazılış sebebi, konusu, amacı, önemi, başlıca bölümleri ve muhtevası tanıtılır, kime ithaf edildiği belirtilir, telifinde izlenen yöntemden ve karşılaşılan güçlüklerden söz edilir. Mukaddimetü'l-ilimde ise telifin ait olduğu ilim dalının tanımı, konusu, amacı, yararı gibi temel bilgiler verilir. Bu tür mukaddimeler bazen müstakil bir kitap olacak hacme ulaşabildiği gibi bazen bir kitabın ana bölümlerine

---

[116] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb…**, s. 2.

[117] Ebî Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, **es-Sihâh,** Dâru'l-Hadîs, Kahire 2009, s. 921; Luis Ma'lûf el-Yesûî', **el-Muncid fi'l-Luğa**, Beyrut 1957, s. 613; Muhammed Ali Tehânevî, **Mevsûa'tu Keşşâfi Istılâhâti'l-'Ulûm ve'l-Funûn**, Mektebetu-Lubnân Nâşirûn, Beyrut 1197, s. 1629-1631; Muhammed b. Mukerrem b. Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, thk. Yasir Süleyman Ebû Şadî, Mecdî Fethî es-Seyyid, el-Mektebutu'l-Tevfikiye, Kahire, bty. c, 11, s. 68; İsmail Durmuş, "**Mukaddime**", Diyanet İslam Ansiklopedisi, İst. 2006, c. 31, s. 115.

(bab) ve alt başlıklarına (fasl) "mukaddimetü'l-bab" ve "mukaddimetü'l-fasl" diye adlandırılan girişler de yazılmıştır. Mukaddimenin yanı sıra "medhal, fatiha (tu'l-kitab), dibace, temhid, tavtıe, hutbe, tasdîr, takdîm, takdime, sadru'l-kitab, risaletu'l-kitab" gibi birçok terim kullanılmıştır." [118]

"Fatiha süresinin besmele ile başlaması, ardından hamd, tevhid, ahiret inancı ve ibadet gibi temel dini konuların besmele-hamd ve dua cümleleri arasına mükemmel bir uyumla yerleştirilmesi Müslüman yazarlara bu konuda ilham kaynağı olmuştur. Mukaddimelerin baş tarafındaki besmele ve hamdele ifadeleri Fatiha süresinin ve bu konudaki hadisi şeriflerin, salvele ise Hz. Peygamber'e salat ve selam getirilmesini emreden ayet ve hadislerin etkisiyle şekillenmiştir." [119]

Hamdele veya salvele cümleleriyle ithaf ifadeleri arasına eserin konusuna ve gayesine işaret eden uygun ifadelerin yerleştirilmesi usta yazarların âdetidir. Bu üsluba belagat ilminde berâat-ı istihlâl denmektedir. Daha sonra mukaddimenin asıl kısmına "emma ba'd" (أمَّا بعد) veya "ve ba'd" (وبعد) şeklindeki bir ibareyle geçilir. Bu ifade çok eski zamanlardan beri konuşma, hutbe, hitabe ve mektupların hamdele ve salvele kısmından asıl konuya geçişte kullanılagelen bir klişedir.[120] Bundan dolayı bu ifadeye faslu'l-hitâb (konuşmayı birbirinden ayıran) denmektedir.[121]

Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî de eserine besmele, hamdele ve salvele ile başlamış, hamd etme vazifesini en fasih ve beliğ ifadelerle yerine getirmiş daha sonra "emmâ ba'd" ifadesi ile mukaddimenin esas kısmı olan kitabı yazma sebebine geçiş yapmıştır. Kitabı yazma gayesi olarak da bu ilme dalmak isteyen talebelere kolaylık olsun diye nahiv ilmi için mukaddime (giriş) mahiyetinde güzel kuralları özetlediğini ifade etmiştir. Daha sonra bu kitabı yazmasının esas sebebi olan küçük talebelerin nahvi daha iyi kavramaları için,

---

[118] Şerîf Alî b. Muhammed el-Curcânî, **Kitabu't-Ta'rîfât**, Dersaâdet 1318, s. 152; **Mutemmimât'ut-Ta'rîfât**, (Ta'rîfât'ın sonunda), Dersaâdet 1318, s. 30; Tehânevî**, Keşşâf,** s. 1629-1631; Durmuş, "**Mukaddime**", DİA, c. 31, s. 115.
[119] Durmuş, "**Mukaddime**", DİA, c. 31, s. 116.
[120] Durmuş, "**Mukaddime**", DİA, c. 31, s. 116.
[121] İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, c. 1, s. 543.

bu eseri kendi ana dilleri (ve o dönemde yaşadığı bölgedeki medreselerin eğitim dili) olan Kürtçe ile telif ettiğini beyan etmiştir.[122]

Şeyh Abdurrahman besmele, hamdele ve salveleden sonra ifadelerinin arasına kitabın konusuna ve yazılma gayesine işaret eden جَازِمِينَ، خَافِض، نَصَبَ، رَفَعَ kelimelerini çok ustaca yerleştirerek nahiv ilminin en önemli konusu (bazılarına göre nahiv ilminin kendisi) olan ve kitabının ana konusunu teşkil eden i'râb konusuna işaret ederek usta müelliflerin işi olan berâat-ı istihlâl sanatını icra etmiştir.[123]

Sonuç olarak diyebiliriz ki Şeyh Abdurrahman bu eserine Kur'ân-ı Kerîm'in üslubuna ve İslam âlimlerinin geleneğine uygun bir şekilde besmele, hamdele ve salvele ile başlamış, hamd etme vazifesini en fasih ve beliğ ifadelerle yerine getirmiş ardından "emmâ ba'd" (أَمَّا بعْدُ) ifadesi ile kitabı yazma sebebine geçiş yapmıştır. Daha sonra telifinin ait olduğu ilim dalının ismi, tanımı, konusu, kurucusu, amacı, yararı, kaynakları vb. konular hakkında bilgiler vermiştir. Şeyh Abdurrahman böylece bu küçük hacimli kitabına mukaddimenin iki türü olan "mukaddimetü'l-kitab" ve "mukaddimetü'l- ilim" ile giriş yapmış ve günümüze kadar süre gelen Müslüman âlimlerin kitaplarına mukaddime ile başlama geleneğini devam ettirmiştir.

[122] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 2.

[123] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 2. **Berâat-ı istihlâl:** Berâat "üstün olmak, üstün gelmek", istihlâl ise "çocuğun doğduğu anda çıkardığı ses, başlamak, yeni ayın görünmesi ve yağmurun yağması" gibi anlamlara gelir. Bir terim olarak berâat-i istihlâl, nazım ve nesirde maksada ve muhtevaya işaret eden kelime ve deyimlerin yardımıyla konuya ilgi çekici güzel bir üslûpla başlama sanatıdır. Bu sanata berâat-i matla', hüsn-i ibtidâ, hüsn-i iftitâh gibi isimler de verilir. Bk. el-Curcânî, **Kitabu't-Ta'rîfât**, s. 30; Nasrullah Hacı Müftüoğlu, "**Berâat-ı İstihlâl**", Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1992, c.5, s. 470.

2.1.4. Eserde Açıklanan Nahiv İlkeleri/Mebâdî

"Mebâdi" (مَبَادِي) sözlükte مَبْدَأٌ kelimesinin çoğuludur. مَبْدَأٌ ise بِدَايَة kelimesinden türetilen ism-i mekan'dır. Sözlükte başlangıç yeri, temel, esas, ilke, prensip gibi anlamlara gelmektedir. Istılahta ise herhangi bir ilme başlamadan önce o ilim hakkında bilinmesi geren bilgiler anlamına gelmektedir.[124] Bir ilme başlamak isteyen herkesin o ilmi daha iyi kavrayıp öğrenmesi için onun hakkında *"mebâdi'l-'ulûm"* (مَبَادِي الْعُلُوم) diye bilinen bu on şeyi bilip kavraması gerektiği söylenmektedir.[125]

Nahiv ilminde eser veren müellifler kitaplarındaki asıl maksada geçmeden önce şöyle bir metot izlemeyi adet edinmişlerdir: Talebe, neyi talep ettiğini daha iyi kavrasın diye önce o ilmin tarifi yapılır. O ilmin tanımını öğrenen talebe böylece karşısına ilmi bir mesele çıktığında o meselenin okuduğu ilimle alakalı olup olmadığını bilir. Dolaysıyla kendi alanıyla ilgili olanları alır; ilgili olmayanlarla ilgilenmez ve enerjisini boşa harcamaz. Daha sonra -nahiv ilminin temeli oldukları için- kelime ve kelâmın tanımı ve durumlarına geçilir. Ardından da nahvin amacı ve faydasının ne olduğu anlatılır. Nahvin faydalarını öğrenen talebe bu işin sonunda hangi kazançları elde edeceğini bildiğinden hedefi netleşir, bu ilmi tahsil etmek için daha fazla istekli, heyecanlı ve gayretli olur.[126]

Müelliflerin kitaplarında bu maddelerin hepsini ele almadıklarını gören Şeyh Abdurrahman, ya bunun bir eksiklik olduğu kanaatine vardığından ya da kitaplarda dağınık bir şekilde geçen bu bilgileri bir araya getirmek istediğinden ya da talebenin nahiv hakkında genel bir bilgiye sahip olmasının nahvi kavraması açısından daha çok faydalı olduğunu düşündüğünden bu küçük hacimli kitabının başında karşısında biri varmış gibi تُو بِزَانْ *sen bil ki* ifadesi ile okunan bu ilme nahiv ilmi dendiğini ardından her ilmin on

[124] el-Curcânî, **Kitâbu't-Ta'rîfât**, s. 132; Tehânevî, **Keşşâf,** s. 13,1427; Serdar Mutçalı, **Arapça Türkçe Sözlük**, Dağarcık, İst. 1995, s. 42; http://www.ahlalloghah.com, 16.04.2018.

[125] es-Seyyid Ebî Bekr b. es-Seyyid Muhammed Şetâ ed-Dimyâtî, **İâ'netu't-Tâlibîn 'alâ Halli Elfâzi Fethi'l-Mu'în,** Midyat bty. c.1, s. 14.

[126] 'İsâmuddîn İbrahim b. Muhammed el-İsferâyînî, **Hâşiyetu 'İsâm 'ale'l-Câmî**, Seyda Yayınları, Diyarbakır 2012, s. 33; Muhammed 'İsmetullah b. Mahmûd, **Hâşiyetu 'İsmet 'ale'l-Câmî**, Seyda Yayınları, Diyarbakır 2012, s. 34; Muhammed Rahmî el-Ekînî, **Hâşiyetu 'Akdi'n-Nâmî 'ale'l-Câmî,** Seyda Yayınları, Diyarbakır 2012, s. 33. (Mecmua'tu Havâşî Molla Câmî içinde).

ilkesi olduğunu ifade etmiş, sonrada bu maddeleri ele almıştır. Daha kolay ezberlensin diye önce onları bir şiir ile özetlemiş, ardından teker teker açıklamıştır. Böylece bu ilme yeni başlayan talebelerin bu ilim hakkında genel bir bilgi sahibi olmalarını dolayısıyla bu ilmi daha iyi anlamalarını murat etmiş olmalıdır.

Şeyh Abdurrahman'ın şiiri şu şekildedir:

اِسْمُ تَعْرِيفَه غَرَضْ مَوْضُوعِ وِى
وَاضِعُ وحُكْمُ ومَسَائِلْ فَضْلاَ وِى
يَا نَـهِى اِسْتِمْـدَادَه يَا دَهْ نِسْبَـتَه
تُو حِفْظْ كَه ژِ خُورَا خَواشْ دَوْلَتَه

(Nahvin) ismi, tarifi, gayesi, mevzusu,

Kurucusu, hükmü, mesâili, fazileti,

Dokuzuncu istimdâdı, onuncu nisbeti,

Senin ezberlemen ne güzel devlettir. [127]

Yaptığımız okumalar neticesinde nahvin bu prensiplerini genişçe ele alıp inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlamadık. Sadece Şâfiî fıkıh kitaplarından *İâ'netu't-Tâlibîn,* Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî'nin çalışmamıza esas teşkil eden *Mir'âtu'l-İ'râb* kitabı ve Celâleyn Tesfsirinin haşiyelerinden *es-Sâvî'*de[128] de açıklama yapılmaksızın sadece isimlerinin sıralanması şeklinde bahsedildiğini gördük. Bizde, hem Şeyh Abdurrahman'ın *Mir'âtu'l-İ'râb'*ın başında nahvin ilkelerini açıklamaları ile ele almasından, hem nahvi okuyana olan faydasından, hem de bu konu hakkında bir çalışmanın olmamasından dolayı nahiv ilminin sözkonusu prensiplerini Şeyh Abdurrahman'ın *Mir'âtu'l-İ'râb'*taki sıralamasına göre ele alıp incelemek istedik.

Nahiv ilminin söz konusu ilkeleri aşağıdaki gibidir:

[127] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 1.
[128] Ahmed b. Muhammed es-Sâvî, **Haşitu's-Sâvî 'alâ Tefsîri'l-Celâleyn**, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2009, c.1. s. 8; eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 1-2; http://www.alukah.net, 16.04.2018.

1. İsmi (اسمه): İsim (اسم), cevher olsun ‘arad olsun bir şeyi belirli bir hale getirip onu başkalarından ayırmak için konulan lafızdır. Başındaki hemze vasıl hemzesi olup besmelenin başında kitabeten hazf edilir, diğer kelimelerden lafzen hazf edilir kitabeten hazf edilmez.[129] İbn Mâlik ismi şöyle açıklar: *“ ‘alem olsun, künye olsun, lakap olsun bir müsemmayı belirli hale getiren, onu tanıtan şey demektir.”*[130]

Bu ilme niçin nahiv adı verildiğine gelecek olursak; rivayete göre Halife Ali b. Ebî Tâlib, nahvin kurucusu olduğu söylenen Ebu’l-Esved ed-Du’elî’ye gramerde yapılması uygun olan taksimat hakkında bilgi verdikten sonra şu sözü ilave eder: أُنْحُ هَذَا النَّحْوَ *“bu yolu/metodu takip et”*. Hz. Ali’nin bu sözünden dolayı bu yeni ilim nahiv adını almıştır.[131] Şeyh Abdurrahman’a göre de Arap dili gramerinin kurallarını konu edinen bu ilme nahiv isminin verilmesinin sebebi yukarıdaki rivayettir. O bu görüşünü şu şekilde ifade etmektedir:

اِسْمِى وِى نَحْوَه لَوْرَا إمامِى عَلِي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَكَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ گُوتِيَه: أُنْحُ لَهُمْ هَذَا النَّحْوَ يَا أَبَا ٱلأَسْوَد.

“(Bu ilmin) ismi nahivdir çünkü İmam Ali (radiyellahu ‘anh ve kerreme’l-lahu vecheh) şöyle buyurmuştur: أُنْحُ لَهُمْ هَذَا النَّحْوَ يَا أَبَا ٱلأَسْوَد *“onlar için bu metodu/yolu takip et ey Eba’l-Esved”*.[132]

2. Tarifi (تعريفه/حدّه) :“Sözlükte “tanıtmak, belirtmek, bildirmek” anlamındaki tarifi (تَعْرِيف) mantık, usûl ve kelam âlimleri “kendisinin bilinmesi başka bir şeyin bilgisini gerektiren söz” manasında kullanmışlardır. Kapalı ve müphem kavramları açıklamaya

[129] Ma‘lûf, **el-Muncid,** s. 352.
[130] Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, **el-Behcetu’l-Mardiyye fî-Şerhi’l-Elfiyye**, bty. byy. s. 26; Mutçalı, **Arapça Türkçe Sözlük**, s. 409.
[131] Abdullah b. Ahmed el-Fâkihî, **Şerhu Kitâbu’l-Hudûd fin-Nahvi**, thk. el-Mutevellî Ramadan Ahmed ed-Demîrî, Daru’t-Tedâmun, Kahire, bty. s. 52; Muhammed b. Ali es-Sabbân, **Haşiyetu’s-Sabbân ‘alâ Eşmûnî ‘alâ Elfiyyeti İbni Mâlik,** c. 1, s. 16, byy. bty.; Surûrî, **Şerhu’s-Surûrî…** s. 59; Selami Bakırcı, Kenan Demirayak, **Arap Dili Grameri Tarihİ...**, s. 15,16; Durmuş, **“Nahiv”, DİA**, c. 32, s. 300.
[132] eş-Şâvırî, **Mir’âtu’l-İ‘râb,** s. 2-3

yönelik sözlere "tarif" denildiği gibi "muarrif ve el-kavlü'ş-şârih" adları da verilmektedir." [133]

Arap dili gramercileri nahiv ilmi için gerek başlı başına gerekse sarf ilmi ile beraber, yani genel ve özel anlamda pek çok tarif yapmışlardır. Nahiv için yapılan tariflerden bazıları şunlardır:

علم يبحث عن أواخر الكلم إعرابًا وبناءً

"İ'râb ve binâ yönünden kelimenin sonundan bahseden ilimdir." Veya

علم بأصول يعرف بها أحوال أواخر الكلمة من جهة الإعراب والبناء

İ'râb ve binâ yönünden kelimenin sonunun bilinmesine yarayan kurallar ilmidir."[134] Şeyh Abdurrahman nahiv için geniş, kapsayıcı ve daha önce yapılan tanımlardan daha farklı bir tanım yapmıştır. Şeyh Abdurrahman'ın nahiv için yaptığı tanım şu şekildedir:

نَحُو دِ اِصْطِلاَحْ دَا: هِنَكْ قَوَاعِدِنْ بِوَانْ تِيتَه زَانِينْ أَحْوَالِي آخِرِى لَفْظِى مَوْضُوعِى عَرَبِي ژِ حَيْثَتْ إِعْرَابُ وبِنَاءْ قَه.

"Nahiv ıstılâhta, bir mana için konulan (kelime, kelâm veya bunların dışındaki) lafızların sonlarının i'râb ve binâ açısından kendisi ile bilindiği kurallar ilmidir."[135]

3. Konusu (موضوعه) : Mevzû (مَوْضُوع) Sözlükte iftira etmek, icat etmek, bırakmak, koymak, yerleştirtmek, indirmek anlamına gelen "وَضْع" masdarından ism-i mef'ul olup konu, mevzu, mesele, ele alınan yazı/makale anlamına gelmektedir.[136] Istılahta ise bir ilmin mevzûsu/konusu, ele alıp araştırdığı şeydir.[137]

Kutbuddîn er-Râzî, Seyyid Şerif el-Curcânî ve Muhammed Ali Tehânevî mevzûyu şu şekilde tarif etmektedirler: *"her ilmin mevzûsu o ilimde (ele alınıp) zâtî*

---

[133] el-Curcânî, **Kitâbu't-Ta'rîfât**, s, 42; Ömer Türker, **"Tarîf"**, Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 40, s. 28, İstanbul 2011.
[134] el-Meylâni, **Şerhu'l-Muğnî,** s.12; et-Tokâdî, **Hallu Meâ'kidi'l-Kavâi'd,** s. 81.
[135] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 3.
[136] Mutçalı, **Arapça Türkçe Sözlük**, s. 990-991.
[137] http://www.ahlalloghah.com, 16.04.2018.

'avârızlarından (kendisinde meydana gelen değişikliklerden) bahs edilen şeydir.[138] Örneğin fıkıh ilmi mükellefin fiillerini haram, helâl, sahih ve fasid olup olmadığını inceler.[139] O halde fıkıh ilminin mevzûsu mükellefin davranışlarıdır. Kelâm ilmi Allah'ın zatı ve sıfatlarından bahs eder. O halde kelâm ilminin mevzûsu Allah'ın zat ve sıfatlarıdır.[140]

Nahiv ilminin mevzûsu (konusu) da *"kelimelerin i'râb ve binâ yönünden durumlarıdır."*[141] Buna göre nahvin cümlenin/kelâmın durumlarından bahsetmesi, kelimelerden meydana geldiği içindir. Bazıların göre ise nahiv, kelâmın durumlarından bahseden bir ilimdir. Bu ilmin kelimelere de temas etmesi, kelâm kelimelerden meydana geldiği, yani kelime, kelâmın öğelerini oluşturduğu içindir.[142] Kimi de nahvi, sadece kelime veya kelâmın durumundan bahseden bir ilim olarak ele almanın doğru olamadığını bilakis ikisini de ele aldığını ifade eder.[143]

Şeyh Abdurrahman diğerlerinden farklı olarak mevzû için kelime, kelâm ve terkîb-i gayrı isnâdileri de içine alan yeni bir tanım yapmıştır. Şeyh Abdurrahman nahvin mevzûsunu şu şekilde ele almaktadır:

---

[138] el-Curcânî, **Kitâbu't-Ta'rîfât**, s. 161; Tehânevî, **Keşşâf,** s. 7,1670; eş-Şeyh Ali Receb es-Sâlihî, **Tahkîku Mebâdi'l-'Ulûmi'l-Ahade 'Aşere**, Matbaatu Vâdî'l-Mulûk 1936, byy. s. 6; http://www.ahlalloghah.com, 16.04.2018.

[139] es-Sâlihî, **Tahkîku Mebâdi'l-'Ulûm,** s. 6.

[140] Mutemmimâtu Ta'rîfat, (Ta'rîfat'ın Sonunda), Dersaâdet 1318, s. 31.

[141] Sabbân, **Haşiyetu's-Sabbân,** s. 15; el-Curcânî, **Kitâbu't-Ta'rîfât**, s. 161; Mutemmimât, s. 31; et-Tokâdî, **Hallu Meâ'kidi'l-Kavâi'd,** s. 81; el-Lebdî, **Mu'cemu'l-Mustalât…,** s, 218.

[142] 'İsmetullah, **Hâşiyetu 'İsmet 'ale'l-Câmî**, s. 34; 'Abdulgafur el-Lârî, **Hâşiyetu Abdulgafûr 'ale'l-Câmî**, (Mecmua'tu Havâşî Mulla Cami içinde), Seyda Yayınları, Diyarbakır 2012, s. 33; eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 3. Muhammed el-Âmedî, **Hâşiyetu'z-Zurûf,** Haşimî Yayınları, İst. 2013, s.. 36.

[143] el-Câmî, **el-Fevâidu'd-Dıyâiyye**, s. 10; 'İsmetullah, **Hâşiyetu 'İsmet 'ale'l-Câmî**, s. 34; el-Lârî, **Hâşiyetu Abdulgafûr,** s. 33; Molla Yunus Erkatînî, **Kitabu'z-Zurûf,** (el-Mecmûa'tu'n-Nahviyetu'l-Cedîde içinde), thk. Mehmet Can, Şefkat Yayınları, İst. 2014, s. 44; eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 3; el-Âmedî, **Hâşiyetu'z-Zurûf,** s. 36.

مَوْضُوعِی وِی: لَفْظِی مَوْضُوعِ عَرَبِیَه مُطْلَقًا چِه کَلِمَه چِه مُرَکَّبْ، مُرَکَّبْ ژِی کَلامِی یَه، چِه تَقْیِیدِیَه، چِه تَضَمُّنِیَه. کَلِمَه ژِی چِیَه: چِه اِسِمْ، چِه فِعْلْ، چِه حَرْفْ. هِنَانْ گُوتِنَه کَلِمَه تَنِی یَه، هِنَانْ گُوتِنَه کَلِمَه وْ کَلاَمَه. [144]

"(Nahvin) mevzûsu (konusu) mutlak olarak (yani) ister müfred ister mürekkeb olsun bir mana ifade etmek için konulan Arapça lafızlardır. Mürekkeb olan lafızlar da ister mürekkebi kelâmî (isnâd sebebi ile bir araya gelen) olsun, ister mürekkebi takyîdî, veya tazammunî (isnâd dışında bir şey sebebi ile bir araya gelenler) olsun. Kelimeler de ister isim, ister fiil, ister harf olsun. Bazılarına göre nahvin mevzûsu tek başına kelimedir. Bazılarına göre ise hem kelime hem de kelâmdır."

4. Gayesi ve Önemi (غايته) : Gaye kelimesi özlükte nihai nokta, zirve, hedef, gaye gibi anlamlara gelmektedir.[145] Istılahta ise kendisinden dolayı bir şey meydana gelen,[146] faili bir işi yapmaya sevk eden şey (amaç, fayda, kâr), bir ilimden amaçlanan şey gibi anlamlara gelmektedir.[147] Öyle ise nahvin gayesi, onun meydana gelmesine neden olan şey, ondan elde edinmek istenen fayda, maksat, hedef anlamına gelmektedir.

Diğer ilimlere nisbetle *"yemekteki tuz"* veya *"esansa koku vermek amacıyla karıştırılan madde"*[148] gibi olan nahiv ilminin yazılmasının şüphesiz birçok amaç ve gayesi vardır. Şeyh Abdurrahman'a göre nahvin gayesi Arap dilinin kurallarını öğrenmek, konuşmada hatalardan kaçınmak, Allah ve Resulünün sözlerinin anlamlarını doğru bir şekilde anlamaktır. Bu konudaki ifadeleri şöyledir:

---

[144] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 3.

[145] İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, c. 10, s. 180; Cevherî, **es-Sıhâh,** s. 867; Mutçalı, **Arapça Türkçe Sözlük**, s. 639; İlhan Kutluer, **"Gaiyyet"**, Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 13, s. 292, İstanbul 1996.

[146] el-Curcânî, **Kitâbu't-Ta'rîfât**, s. 107.

[147] Tehânevî, **Keşşâf,** s. 1245-1249.

[148] Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, '**Uyunu'l-Ahbâr**, Daru'l-Kutub'il-'İlmiye, Beyrut 1418, c. 2, s. 172; Ebû Ya'kûb Yusuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Ali es-Sekkâkî, **Miftâhu'l-'Ulûm**, thk. Nai'm Zerzûr, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiye, Beyrut 1987, s. 340; Ebû 'Amr Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. 'Abdilberr, en-Nemrî el-Kurtubî, **'Câmi'u Beyâni'l-'İlmi ve Fadlihi**, thk. Ebu'l-Eşbâl ez-Zuheyrî, Dâru İbn Cevzî, Suud 1994, c. 2. s. 1133.

غَرَضَا وِی: مَعْرِفَتَا إِعْرَابِی یَه، بِوِی حِفْظَا مُو دِبِتْ ژِ خَطَائِی دِ خَبَرْدَانِی دَا، هَمْ إِعَانَا مُو دِکِتْ لِسَرْ فَهْمَا کَلاَمِی خُدَا وْ رَسُولِی وِی مَثَلاَ.

"Nahvin gayesi, i'râbı (Arap dilinin kurallarını) bilmektir. Bu ilim insanı konuşmada hata yapmaktan korur. Hem de Allah'ın Kelâmını ve Peygamberinin hadislerini anlamaya yardımcı olur."[149]

5. Kurucusu (واضعه) : Cahiliye dönemi Arapları büyük çoğunlukla okuma yazma bilmedikleri, Arapçanın da belirlenmiş ve yazıya geçirilmiş hiçbir kaide ve kuralı olmadığı halde dillerini en mükemmel şekilde kullanıyorlardı.[150] İslam'ın Arap olmayan milletlerin arasında yayılmasına paralel olarak dilde hatalı okuma demek olan *lahn* olayının yaygınlaştığı görülmüştür. Arap dilinin yanlış kullanılması Kur'ân'ın bazı âyetlerinin yanlış okunmasına kadar varmıştı.[151] Hal böyle olunca dilbilimciler ve idareciler harekete geçmiş ve dil kurallarını tespit çalışmalarını başlatmışlar. Bu çalışmalar neticesinde nahiv ilminin temeli atılmıştır.

Hiçbir ilim, birdenbire ortaya çıkan bir olay olmayıp tedricen olmuştur. Bu sebeple genellikle bir ilmin ilk defa kimin tarafından ortaya konulduğu konusu net olarak tespit edilememekte ve bu yüzden farklı görüşler ileri sürülmektedir.[152]

Nahiv kurallarının belirlenerek yazıya geçirilmesi konusunda Hz. Ali ve Ebû'l-Esved ed-Duelî hakkında birbirinden farklı birçok rivayet vardır. Kaynaklarda Nasr b. 'Âsım ve Abdurrahman b. Hürmüz'ün de bu ilmin kurucuları arasında zikredildiği

---

[149] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 3.

[150] Ebû Bekr Muhammed b. Hasan b. 'Abdillah el-Endulûsî, **Tabakâtu'n-Nahviyyîn ve'l-Luğaviyyîn,** thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Daru'l-Meâ'rif, byy. bty. s. 11; Corcî Zeydân, **Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyyeti**, Thk. Şevkî Dayf, Dâru'l-Hilâl, byy. bty. c.1, s. 221-222; Mustafa Sadık er-Râfiî', **Târîhu Âdâbi'l-'Arabî,** Mektebetu'l-İmân, Kahire bty. s. 215-216; Mahmut Kafes, **Arap dilinde Nahvin Doğuşu ve Önemi,** S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, Konya 1994-1995, Sayı 9-10, s. 104; Mehmet Cevat Ergin, **Arap Nahvinin Doğuşu,** Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 7, sayı 2, Diyarbakır 2005. s. 115.

[151] Zeydân. **Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyyeti**, c.1. s. 221; Bakırcı, Demirayak, **Arap Dili Grameri Tarihi…,** s. 19.

[152] Dayf, **Medârisu'n-Nahviyye**, s. 13.

görülmektedir.[153] Çoğunluğun görüşüne göre bu ilmi ilk ortaya koyan Ebû'l-Esved ed-Duelî'dir.[154] Sîrâfî ve İbnu'l-Enbârî, Ma'mer b. Müsennâ ve başkalarının, Ebû'l-Esved'in nahvi Hz. Ali'den aldığını söylediklerini ifade etmektedir.[155] Buna göre nahvin kurucusu Hz. Ali'dir. Bir başka iddiaya göre nahvin asıl kurucusu daha ileriki yıllarda yaşayan Abdullah b. Ebî İshak el-Hadramî'dir. Şevki Dayf, bu iddiayı ileri sürenler arasındadır.[156] Bütün rivayetleri birleştirerek nahiv konusunda ilk adımı atanın Hz. Ali, bunu uygulama koyanın Ebû'l-Esved, buna dayanarak kuralları tespit edenin İbni Ebî İshak olduğu şeklinde yorumlayanlarda olmuştur. Böylece konu ile ilgili adı geçen herkesin katkısı zikredilmiş olmaktadır.[157]

Elimizdeki eserin müellifi Şeyh Abdurrahman'a göre nahvin kurallarını ilk tesis eden kişi Hz. Ali'dir. O bu konuyu anlatırken şöyle bir ifade kullanır:

وَاضِعِی وِی: إِمَامِی عَلِي يَه *"Nahiv ilminin kurucusu İmâm Ali'dir (r.a.)."*[158]

6. Hükmü (حكمه) : Sözlükte "iyileştirmek amacıyla menetmek, düzeltmek, karar vermek" manalarında masdar ve "ilim, derin anlayış, siyasi hâkimiyet, karar ve yargı" anlamlarında isim olarak yer alan hüküm[159] (çoğulu ahkâm) İslami ilimlerin teşekkül

---

[153] Ebû Said Hasan b. Abdillah es-Sîrâfî, **Ahbâru'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn,** thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, Muhammed 'Abdulmuni'm Havâcî, Mektebetu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1996, s.11; Cemâluddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Yusuf el-Kıftî, **İnbâhû'r-Ruvât 'alâ Enbâhi'n-Nuhât**, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhim, Kahire 1982, c. 2. s. 172- c. 3. s. 343; İbn Nedîm Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshak, **el-Fihrist**, thk. İbrahim Ramadan, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1997, s. 61; el-Endulûsî, **Tabakâtu'n-Nahviyyîn,** s. 11; Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali ez-Ziriklî ed-Dımaşkî, **el-A'lâm,** Daru'l-'İlm li'l-Melâyîn, byy. 2000, c. 8. s. 24; Muhammed et-Tantâvî, **Neşe'tu'n-Nahvi ve Târîhu Eşheri'n-Nuhât**, thk. Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İsmail, Mektebetu İhyai't-Turâsi'l-İslamî, byy. 2005, s. 22; Dayf, **Medârisu'n-Nahviyye**, s. 13.

[154] es-Sîrâfî, **Ahbâru'n-Nahviyyîn,** s.11; el-Kıftî, **İnbâhû'r-Ruvât,** c. 2. s. 172- c. 3. s. 343; İbn Nedîm **el-Fihrist**, s. 61; el-Endulûsî, **Tabakâtu'n-Nahviyyîn,** s. 11; ez-Ziriklî**, el-A'lâm**, c. 8. s. 24; et-Tantâvî, **Neşe'tu'n-Nahv,** s. 22; Dayf, **Medârisu'n-Nahviyye**, s. 13; Abdurrezzâk b. Ferâc es-Sâî'dî, **Usûlu 'İlmi'l-'Arabiyeti fi'l-Medîneti,** Câmia'tu'l-İslamiye bil-Medîneti'l-Munevverâ, Medîne 1998, s. 239.

[155] es.Sîrâfî, **Ahbâru'n-Nahviyyîn,** s. 14; Ebû'l-Berekât Kemaluddîn Adurrahman b. Muhammed b. Abdillah el-Enbârî, **Nuzhetu'l-Elibbâ fi Tabâkâti'l-Udebâ,** thk. İbrâhim es-Sâmerâî, Mektebetu'l-Menâr, Ürdün 1985, s. 20; Bakırcı, Demirayak, **Arap Dili Grameri Tarihi,** s. 24.

[156] Dayf, **Medârisu'n-Nahviyye**, s. 23; Ergin, **Arap Nahvinin Doğuşu,** s. 127.

[157] Ergin, **Arap Nahvinin Doğuşu,** s. 128:

[158] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 3.

[159] Cevherî, **es-Sıhâh,** s. 270; İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, c. 3, s. 313-314; Mutçalı, **Arapça Türkçe Sözlük**, s. 185-186; İlyas Üzüm, "**Hüküm**", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 18, s. 464, İstanbul 1998;

etmesinden sonra mantık, kelâm ve fıkıhta değişik şekillerde tanımlanmıştır. Mantıkta hüküm iki şey, iki düşünce arasında olumlu veya olumsuz bir bağlantı kurmaktır. Bu bağlantının yanı sıra onu idrak etmeye de hüküm denilir. Kelam ilminde hüküm İslam dininin inanç, ibadet, muamelât ve ahlaka dair temel ilkelerini ifade eder. Fıkıhta ise sadece mükelleflerin fiilleriyle ilgili ilahi hitaplara hüküm denilir.[160]

Müslümanların tefsir, hadis, kelâm, fıkıh ve diğer birçok ilmi öğrenip anlamaları, yaşamaları ve kendilerinden sonraki nesillere aktarmaları farzı kifayedir. Usûlde de şöyle genel bir kural vardır: مَا لاَ يَتِمُّ الْوَاجِبُ إلاَّ بِهِ فَهُوَ وَاجِبٌ *"Vâcibin ancak kendisiyle tamamlandığı şey de vâciptir (farzdır)."* Bu kuralı, kısaca şöyle açıklayabiliriz: Kur'ân'ı ve sünneti anlamak farz-ı kifayedir; Kur'ân ve sünnetin anlaşılmasının kendisiyle sağlandığı, tamamlandığı nahiv ilmini öğrenmek de farz-ı kifayedir.[161] Toplumda yeteri sayıda kimse öğrendiği zaman diğer insanlar onu öğrenmekten muaf olurlar. Bununla birlikte nahiv ilmi, tefsir ve fıkıh ehli üzerine ve kendilerini fetva ve hüküm vermeye adayan kimselere farz-ı ayndır.[162]

Elimizdeki eserin müellifi Şeyh Abdurrahman, nahiv ilmini bilmenin dili doğru bir şekilde konuşmaya yaradığı, Allah ve Resulü'nün kelâmını anlamaya vesile olduğu için farz-ı kifaye olduğunu söylemektedir. [163]

7. Meseleleri (مسائله) : Sözlükte "sormak, istemek" anlamına gelen mes'ele kelimesinin çoğulu olan mesâil, "sorulan veya irdelenen şey" demektir. Bir ilim dalının ana unsurları arasında yer alan ve ilgilendiği konuları teşkil eden mesâil, İslâmî ilimlere, özellikle fıkıh ve kelâma dair eserlerde yaygın biçimde kullanılan bir terimdir.[164]

Fahrettin Atar, **İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, "**Hüküm,**" Editör İbrahim Kâfi Dönmez, İFAV, İstanbul 2006, c. 2, s. 831.

[160] Üzüm, "**Hüküm**", DİA, c. 18, s. 464; Atar, **İslam'da İnanç İbadet ve…,** c. 2, s. 831.

[161] Ahmed b. Mustafa Taşköprüzâde, **Miftâhu's-Saâ'de ve Misbâhu's-Siyâde**, Daru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1985, c. 1, s. 138; Surûrî, **Şerhu's-Surûrî…,** s. 58.

[162] Eymen Emîn 'Abdulğanî, **el-Kâfî fi-Şerhi'l-Âcurûmiyye,** Dâru't-Tevfikiye lit-Turâs, Kahire 2011, s. 11.

[163] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 3.

[164] Adnan Bülent Baloğlu, "**Mesâil**", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 29, s. 264, İstanbul 2004.

Seyyid Şerif el-Curcânî ve Tehânevî mesâili, bir ilmin ele alıp delillerle ispatlamaya çalıştığı ve aynı zamanda o ilmin gayesi ve cüzü olan kurallar bütünü olarak tanımlamaktadırlar.[165] Buna göre nahvin mesâili nahvin ele alıp delillerle ispatlamaya ve açıklamaya çalıştığı bütün kural ve konularıdır. Örneğin bazı kitaplar nahvin bütün konularını merfû'ât, mansûbât ve mecrûrât diye üç kısma ayırırlar. Bazı eserler de nahvin bütün konularını âmil, ma'mûl, ve 'amel başlıkları altında ele alır ve bu üç guruba giren kelimeleri teker teker inceler. Buna göre bu üç başlık altına giren kural ve konuların tamamı nahvin mesâilini oluşturur.

Şeyh Abdurrahman bu konuyu çok kısa bir örnek ile açıklamaya çalışmıştır. Bu hususta ifadeleri şöyledir:

مَسَائِلِي وِى: وَكِى اَلْفَاعِلُ مَرْفُوعٌ.

(Nahvin mebâdilerinden biri de) mesailidir. (Bunun örneği) fâil merfû'dur demek gibi.[166] Yani fâi'li ele alıp açıklamak ve merf'û olmasının sebebini deliller ile ispatlamak nahvin mesâiline örnek olarak verilebilir.

8. Nisbeti (نسبته) : Sözlükte nisbet "yakınlık, iki şey arasındaki ilişki,[167] bir niceliğin veya sayının diğerine göre olan durumu" gibi anlamlara gelmektedir. Mantıkta ise iki kavram arasında duyu veya akılla kurulan ilişkiye "nisbet ve izâfet (bağıl) ilişkisi" denilmektedir.[168] Istılahta bir ilmin "nisbeti" o ilmin aslı olan diğer bir ilme nisbet/ait edilmesidir.[169] Yani bir ilmin başka bir ilmin aslı, parçası veya müstakil bir ilim olması gibi ilimler arasında kurulan ilişkiye "*nisbet"* denmektedir.

Nahvi ilmi, *Arap dilinin inceden inceye araştırılmasıyla ortaya çıkarılan ve Arapça terkiplerin/cümlelerin yapısının ve i'râbının doğru olup olmadığının bilinmesine ve Arap olmayanların Araplar gibi konuşmasına yarayan kurallar ilmidir.* Bu yönü ile

---

[165] el-Curcânî, **Kitâbu't-Ta'rîfât**, s. 143; Tehânevî, **Keşşâf,** s. 1525; http://www.ahlalloghah.com, 25.05.2018.
[166] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 3.
[167] el-Curcânî, **Kitâbu't-Ta'rîfât**, s. 163; Ma'lûf, **el-Muncid,** s. 803; Mutçalı, **Arapça Türkçe Sözlük**, s. 879.
[168] Mahmut Kaya, "**Nisbet**", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 33, s. 144, İstanbul 2007.
[169] http://www.ahlalloghah.com, 25.05.2018.

nahiv ilmi diğer ilimlerden ayrılmaktadır. Çünkü örneğin Usulu'l-Fıkıh ilmi nahvin ilgilendiği konuların tamamını veya bir kısmını kendi konuları içinde ele almaz ve onları kendi kurallarından bir kural gibi takdim etmez. Aynı şekilde Tefsir, Hadis, Fıkıh ilimlerinin konularını açıklamak için her ne kadar nahiv ilmini bir alet olarak kullanıyorsak da, nahiv ilmi söz konusu ilimlerin meslelerinin/konularının ne tamamı, ne aynısı, ne de bir cüzü sayılmaktadır.[170]

Herhangi bir ilmin meselesi olan bir kural başka bir ilim tarafından o ilmin usûl ve kaidelerince uyarlanarak kullanılabilir. Matematik işlemlerinin ferâiz ilminde kullanılması gibi. Bu durum matematiği ferâize indirgemediği gibi ferâizi de matematiğe dönüştürmez. Aynı şekilde nahiv ilminin kurallarının diğer ilimlerde kullanılması da, ne nahiv ilmini diğer ilimlere indirger ne de diğer ilimleri nahiv ilmi yapar. Daha basit bir anlatımla nahiv ilmi ne diğer ilimleri içine alan, ne onlarla birebir aynı olan, ne de onların meselelerinden bir cüz olan bir ilimdir. Belki de -her ne kadar onların anlaşılmasına vesile olduğundan dolayı onlar için gerekli olsa da- kendi başına müstakil bir ilim olduğunu söylemek mümkündür. Şeyh Abdurrahman'a göre de nahv ilmi diğer ilimlerin hepsinden ayrı bir ilim olup müstakil bir ilimdir. Bu konudaki ifadeleri şöyledir:

نِسْبَتًا وِى: مُغَايِرِى هَمِى عِلْمَا يَه.

"Onun (nahiv ilminin) diğer ilimlere nisbeti/ilişkisi o (diğer) bütün ilimlere mugayirdir (onlardan ayrıdır)". [171]

9. Fazileti (فضله) : *"Fazıl"* (فضل) kelimesi masdar olarak "artmak, fazlalaşmak, üstün olmak," isim olarak ise "eksikliğin zıddı, artık, fazlalık, ihsan" gibi manalara gelir.[172] Fazlın ileri derecesi olan "fazilet" kelimesi de ondan türetilmiştir.[173] Bizim burada nahvin faziletinden kastımız onu diğer ilimler içindeki üstünlük ve mertebesidir.

---

[170] http://afaqattaiseer.net. 25-05-2018.
[171] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 3.
[172] İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, c. 10, s. 310-311; Mutçalı, **Arapça Türkçe Sözlük**, s. 664-665; Mustafa Çağrıcı, "**Fazilet**", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 12, s. 268, İstanbul 1995.
[173] Çağrıcı, "**Fazilet**", DİA, c. 12, s. 268.

Kur'ân-ı Kerîm, Allah tarafından, daha iyi anlaşılsın diye açık, anlaşılır, sağlam ve düzgün bir Arapça ile indirilmiş ilahi bir kitaptır. Arapça bir kitap olarak indirilen Kur'ân-ı Kerîm, bu dilin üslûp ve belagatini en kapsamlı şekilde kullanmış, en beliğ şairleri bile bir benzerini getirmekten aciz bırakmıştır. Kur'ân'ın Arap dili ile indirildiği ve bunun sebebi, bizzat Kur'ân tarafından muhtelif yerlerde ifade edilmiştir:

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ : *"Biz onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik ki anlayasınız."* [174] وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا : *"Sana da böylece Arapça bir Kur'ân vahyettik."* [175]

Görüldüğü üzere kendi ifadesi ile Kur'ân, Allah'u Teâla tarafından, daha iyi anlaşılsın diye açık, anlaşılır, sağlam ve düzgün bir Arapça ile indirilmiştir.[176] Öyle ise Kur'ân'ın anlaşılabilmesi için Kur'ân'ın dili olan Arapçanın uslûb ve inceliklerinin bilinmesi icap etmektedir. Bunun yolu da nahiv başta olmak üzere dil ilimlerini iyi bir şekilde öğrenmekten geçmektedir. Arap dilinin uslûb ve inceliklerini hesaba katmadan Kur'ân'dan çıkarılacak her anlam doğru bir anlam olmayacak, eksik veya yanlış olacaktır.[177] Allah Teâlâ'nın kelamını, tefsirin ve Resulüllah'ın hadislerinin inceliklerini, itikadî mevzuların delillerini, hükümlerin, fıkhî meselelerin ve muhtelif şerî' bahislerin delillerini ancak nahiv ilminin ilham ve rehberliği sayesinde anlayabilir ve idrak edebiliriz.[178] Aynı şekilde başta sarf ve belâgat olmak üzere, nazm ve nesir türleri ile Arap Edebiyatı, felsefe mantık gibi dili Arapça olan diğer bütün ilimlerin iyi anlaşılması da ancak, bir dil olarak Arapçayı nahiv kaidelerine uygun bir şekilde bilmekle olur.[179]Âlûsî müçtehidin şartlarını sayarken şöyle demektedir: *Müçtehidin delilleri iyi bilmesi ve onlardan hüküm çıkarabilmesi için Arap dilini yani nahvinin i'râb ve tasrifini iyi bilmesi*

[174] Yusuf, 2.
[175] Şûrâ, 7.
[176] Bk. İbrahim, 4.
[177] Velîd Hâşim Kurdî, İsmail Habîb Mahmud ed-Derrâcî, **Ehemiyyetu 'İlmi'n-Nahvi fî Fehmi Nassi'ş-Şerî'**, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 8, Çanakkale 2016, s. 34-35.
[178] Mahmud Feccâl, **el-Hadîsu'n-Nebevî fi'n-Nahvi'l-'Arabî,** Advâu's-Selef, Riyad 1997, s. 26; 'Abdulğanî, **el-Kâfî,** s. 20.
[179] Kafes, **Arap Dilinde Nahvin Doğuşu ve Önemi,** s. 111; Mehmet Edip Çağmar, Ravza Yayınları, İstanbul 2013, s. 14.

gerekmektedir.[180] Suyutî de *el-İtkân'*da müfessirin şartlarını sayarken, müfessirin kelamın vecihleri birbirine karıştırmayacak derecede nahvi iyi bilmesi gerektiğini ifade etmiştir.[181] Nahiv her ilim için gereklidir. Onu bilmeyenin sermayesi az anlayışı kıt olur.

Şu halde nahiv, faziletli ve yüce ilimlerdendir. Allah'ın kitabı Kur'ân-ı Kerîm ve Resûlü'nün sünneti ancak onun vasıtasıyla anlaşılır. Nahiv bir pencere gibidir. Kelamını düşünerek oradan Allah'ın muradına muttali olur ve yüce manalarına ulaşırız.[182]

10. İstişhâdı (استشهاده): *Mir'âtu'l-İ'râb'*ın istişhâdı bahsinde istişhâd kelimesinin lügat ve terim anlamlarını, Arap dilinde hangi sözlerler ile istişhâd edilebileceğini, hangileri ile istişhâd edilmeyeceğini, Şeyh Abdurrahman'ın kitapta kullandığı dil şâhidlerini detaylı bir şekilde açıklamıştık. Bunları bir daha açıklamak tekrar olacağından burada istişhâttan bahs etmeyeceğiz.

2.1.5. Eserde Kullanılan Konu Başlıkları

Daha öncede ifade ettiğimiz gibi *Mir'âtu'l-İ'râb* Arapça bir mukaddime ile başlamış, ardından bir ilme başlamadan bilinmsi gereken ilkelerden nahiv ile ilgili olanları sıralamış daha sonra da konulara giriş yapmıştır. Müellif, ele aldığı birçok konu için bir ana başlık kullanmış daha sonra o konuyu alt başlıklarla ayırmış, o alt başlıkları da başka tali başlıklara veya maddelere ayırarak kitabı belli bir sistem ve metoda bağlı kalarak yazmıştır. Bu şekilde çok kısa ve öz ifadelerle olabildiğince fazla sayıda kural anlatmaya ve bilgi vermeye çalışmıştır.

"Gramer alanında eser yazan âlimler konuları çeşitli başlıklar altında işlemektedirler. Bu konu başlıklarında en eski ve en meşhur sistem bâb sistemidir. Gramer kitapları uzun bir süre bu sitem ile yazılmıştır. Günümüze ulaşan ilk gramer kitabı olan

---

[180] Ebû'l-Berekât Hayruddîn Nu'mân b. Mahmûd b. Abdillah el-Âlusî, **Celâu'l-'Ayneyn fî Muhâkemeti'l-Ahmedeyn**, thk. ed-Dânî b. Munîr âl-Zehvî, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 2006, s. 174.

[181] Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, **el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân**, thk. Mustafa Şeyh Mustafa, Muessesetu'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 2007, s. 764.

[182] 'Abdulğanî, **el-Kâfî,** s. 21.

Sîbeveyhi'nin el-Kitâb adlı eseri bu tarzda yazılan eserlerin başında gelmektedir."[183] Şeyh Abdurrahman konularının genelini "kelimeyi" merkeze alarak başlıklara ayırmıştır. Örneğin kitaba kelimenin kapsamlı bir tanımı ile başlamış, bu tanıma göre hangi lafızların kelimenin kapsamına gireceğini, hangilerinin kapsam dışı kalacağını birer birer açıklamıştır. Daha sonra te'nîs elifleri, tenvin, zaid harfler, i'rab harekeleri, mudaraat harfleri, tarif lamı, vikaye nunu vb. lafızların kelime olup olmadığında ihtilaf olduğunu söylemiştir. Bazılarına göre bunların kelime olduğunu, bazılarına göre ise kelimenin bir cüzü olduğunu nakletmiştir.[184] Bundan sonra *"tu bizan"* (تُو بِزَانْ) *"sen bil ki"* ifadesi ile kelimenin birbiri ile ilişkili/içiçe geçmiş birkaç taksimatının olduğunu; bir itibarla isim, fiil ve harfe ayrıldığını, bir itibarla murab ve mebni olduğunu, başka bir itibarla kelimenin âmil, ma'mûl ya da hem âmil hem ma'mûl olduğunu veya hiçbiri olmadığını belirterek alt başlıklara ayırmıştır. Böylece kelimeyi isim, fiil, harf şeklinde alt başlıklara ayırmış, bu üç altbaşlığı da doğrudan veya yine "tu bızan" ifadesiyle çeşitli alt başlıklara ayırma şeklinde bir metod izlemiştir.[185] Şeyh Abdurrahman'ın bir konu ile ilgili bir kural, bilgi veya bir şeyi alt başlıklara ayırırken "tu bızan" ifadesini kullanması, eserin dilinin Kürtçe olmasından ve eserin bir ders kitabı olarak yazılmasından kaynaklanmaktadır.

Şeyh Abdurrahman bazen ilk dönem eserlerde olduğu gibi bâb ve nevi başlıklarını kullanmıştır. Örneğin kelimenin âmil veyâ ma'mûl olmasını anlatırken âmillerin Şeyh Abdulkadir Curcânî ve etbâına göre yüz tane olduğunu, bunlardan doksan birinin semâî', yedisinin kıyâsî, manevilerin de iki tane olduğunu, semâ'îlerin de kendi aralarında on üç nev'e/kısma ayrıldığını beyan etmiştir. Ardından bu nevileri birinci nevi, ikinci nevi şeklinde başlıklara ayırmıştır.[186] Curcânî'nin âmil tasnifini bitirdikten sonra, Birgîvî'ye göre âmillerin altmış, ma'mûllerin otuz, i'rabın da on tane olduğunu, bunların toplamının

[183] Hacı Yılmaz, **Ali b. Mesû'd b. Mahmûd el-Ferğânî'nin el-Mustevfâ fî'n-Nahv Adlı Eserinde Konuları İşleme Yöntemi, Koyduğu Kurallar ve Ele Aldığı Bazı Nahiv Konuları,** Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Arapça Öğretimi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2008, s. 82.
[184] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 4-5.
[185] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 5.
[186] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 14-20.

yüz tane olduğunu söylemiştir. Daha sonra bu kısımların herbirini, âmil bâbı, ma‘mûl bâbı, i‘râb bâbı şeklinde bâb başlığı altında ele almıştır.[187]

Şey Abdurrahman bazen de önemli bir konuyu ya da kuralı açıklarken veya muhatabın konuya dikkat etmesi istenirken kullanıl *"tu bizan"* (تُو بِزَانْ) *"sen bil ki"* veya *"hem tu bizan"* (هَمْ تُو بِزَانْ) *"ayrıca sen bil ki"* ifadesi ile konuları başlıklara ayırmıştır. Kitabın değişik yerlerinde ve zarfları anlattığı kısımdan itibaren kitabın sonuna kadar konuları bu şekilde başlıklandırmıştır.[188]

Şeyh Abdurrahman'ın kelimeyi isim, fiil, harf şeklinde üçe ayırıp daha sonra onların herbirini alt başlık ve maddelere ayırması veya kelimeyi âmil, ma‘mûl şeklinde ayırıp bunlarıda bâb ve nevi tarzında alt başlıklara ayırması onun konuları başlıklara ayırmada belli bir sistem ve ilmi bir metod takip ettiğini göstermektedir.

Mir'âtu'l-İ'râb'ta yer alan konu başlıkları şu şekildedir:

1. خطبة الكتاب
2. تو بزان أڤ علم تو دست پی دکی علمی نحو دبیژنی
3. كلمه: لفظكی حقيقي يه يان حكمی يه
4. تو بزان هرچی نحو تائا تأنيث
5. هم تو بزان چند تقسيمات متداخله ژ كلمة را هنه
6. سه ويك خواص ژ اسم را هنه
7. معرب أوه ببت معمول ولو محلاً
8. عامل أوه دخوازت إعراب
9. معمول أوه فاعلية مثلاً بيته سر، تو بزان هرچه لفظ موضوع نه كتی تركيب
10. هم تو بزان هرچه اسم دبت عامل ؤ معمول بهڤره
11. هم تو بزان چند تقسيمات متداخله ژ اسم را هنه
12. معرب ژی يان مصرفه يان غير منصرفه
13. أسباب منعا صرف
14. هم تو بزان مطلق إعراب يان رفعه يه إلخ
15. هم تو بزان چند تقسيمات متدخله ژ فعلی را ژی هنه

[187] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 21-27.
[188] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 32-45

16. هم تو بزان هچی إرادا معرفتا إعراب بکت ...
17. لسر مذهب شیخ عبد القاهر جرجانی عامل صدن
18. نوع أول
19. نوع ثاني
20. نوع ثالث
21. نوبع رابع
22. نوع خامس
23. نوع سادس
24. نوع سابع
25. نوع ثامن
26. نوع تاسع
27. نوع دهان
28. نوع حادي عشر
29. نوع ثاني عشر
30. نوع ثالث عشر
31. والقياسية منها سبعة عوامل
32. والمعنوية منها عددان
33. أمّا لسر مذهب شیخ محمد محقق مشهوری ببرگي
34. الباب الأول في العامل
35. عامل قیاسی نهن
36. عامل معنوی ددو نه
37. تو بزان هنان ژ گوتنه عامل مبتداء وخبران قیاسی یه
38. الباب الثاني في المعمول. معمول لسر دو قسمانه: معمول بالإصاله معمول بالتبعیه
39. قسمی أول چار نوعن:
40. مرفوع
41. منصوب
42. مجرور
43. قسمی ثاني پینجن:
44. صفته
45. معطوفی بحرفا عطفی یه
46. تأکیده
47. بدله
48. عطف بیان

49. الباب الثالث في الإعراب
50. تو بزان چار تقسيمات متداخله ژ إعراب را هنه
51. تو بزان مطلق جمع ژی يان مصحّحه يان مكسّره
52. معربی لفظی
53. معربی تقديری
54. معربی محلّی
55. تو بزان هنك اسم هنه د حالتی واحد ده درسته مبني بن درسته معرب بن
56. هم تو بزان لازمه ژ جار ومجروران را متعلَّقك هبت
57. هم تو بزان ظرف لغو دا دبيژن اصطلاحًا مجرور بتنی منصوبه محلاً
58. ظرف زمان قبولا نصبا تقديرا في لخوه دكت
59. هم تو بزان واجبه حذفا متعلَّقِی د حفت جهانده
60. هم تو بزان وكی نبورت لظرفی
61. هم تو بزان حذفا جارّی قياسی يه د سی جهانده
62. هم تو بزان نه درسته تعلُّقا دو حرفين جاَّره بمتعلَّقك واحد ڤه
63. تو بزان كلام لنك جمهوری
64. هم تو بزان ضمير أوه
65. هم تو بزان نونا وقايتی
66. هم تو بزان داخل دبت د ناڤبينا مبتدا ؤ خبر دا ضمير الفصل
67. هم تو بزان دكڤت پيشيا جمله ئی ضميرك غائب ژيرا دبيژنی
68. هم تو بزان اسم إشارة أوه
69. هم تو بزان موصولات أوه
70. هم تو بزان (ما) يان اسميه يان حرفيه
71. هم تو بزان هرچی أصواتن
72. هم تو بزان أسماء الأفعال زحفن
73. هم تو بزان أصول أسماء العددان دوازده كلمه نه

2.1.6. Mir'âtu'l-İ'râb'ın Kürtçe Gramer Kitapları İçindeki Yeri ve Önemi

Nahiv ve dil ile alakalı çalışmalar ilk olarak Kur'ân-ı Kerîm'i doğru okuyup anlamak ve ondan doğru hükümler çıkarmak için ortaya çıkmıştır. Nahiv âlimleri ilk dönemden günümüze kadar nahiv ilmi hakkında birçok eser yazmışlardır. Bu eserlerin bir kısmı çok detaylı, bir kısmı orta düzeyde, bir kısmı da kısa/özet mahiyetindedirler. *Mir'âtu'l-İ'râb,* Zemahşerî'nin (Ö. 538) *el-Enmûzec'*i, İbn Hâcib'in *el-Kâfiye'*si, İbn Mâlik'in *el-Elfiyye'*si, Çârperdî'nin *el-Muğnî'*si gibi nahiv konularını kısa bir şekilde ele alan ve nahve yeni başlayanlar için yazılmış bir ders kitabıdır.

Kürtler, İslamla şereflendikten günümüze kadar birçok değerli İslam âlimi yetiştirmiş, islâmî ilimlerin bütün dallarında birbirinden kıymetli eserler telif etmişlerdir. Bu değerli âlimlerden biri de mutasavvıf, şair ve akaid, fıkıh, tecvid, sarf, nahiv, belagat ve matematik ilimleri ile ilgili eserler yazan Şeyh Abdurrahman Şâvırî'dir. Şeyh Abdurrahman'dan önce yaşamış Kürt âlimlerin çoğu Kur'ân'ın dili olması hasebiyle eselerini Arapça kaleme almışlardır. Şeyh Abdurrahman ise yaşadığı bölgeyi ve hitap ettiği kitleyi göz önünde bulundurarak eserlerinin çoğunu Kürtçe kaleme almıştır. Elimizdeki çalışmanın temelini teşkil eden *Mir'âtu'l-İ'râb* adlı eseri *el-Enmûzec* ve *el-Kâfiye* gibi mukaddime türünden bir eser olduğu için bü türden eserler içindeki yerine değinmemiz gerekirdi. Fakat dili Kürtçe olduğu içi biz onun Arap dilinin sarf ve nahvi ile iligili yazılmış Kürtçe kitaplar içindeki yeri ve değerine işaret etmekle yetineceğiz. Tespit edebildiğimiz kadarıyla *Mir'âtu'l-İ'râb'*tan önce yazılmış Kürtçe sarf-nahiv kitapları şunlardır:

1. Sarf ilmi ile ilgili olanlar:

Kitâbu's-Sarf bi'l-Luğati'l-Kurdiyye: Bu kitap, miladi 16/17. Yüzyıllarda yaşayan, Van'ın Muks (Bahçesaray) ilçesisinin Taramâh (Yaylakonak) köyünden Molla Ali Teramâhî tarafından medreselerde okuyan Kürt talebelerin sarf ilmini daha iyi anlayıp kavramaları için yazılmış bir ders kitabıdır. İki bölümden oluşan kitabın temel konusu Arap dilinin sarfıdır. Müellif, birinci bölümde sarfın tanımından sonra şu konuları ele almıştır: kelime ve kısımları, isim ve çeşitleri, fiil, binaları, zamanları ve çekimleri, müştaklar, zamir ve harfler gibi sarf konusuna girmeyen başka konular. İkinci bölümde müellif farklı bir metot izleyerek pek çok sarf ve nahiv konusunu Arapça, Kürtçe ve Farsça mukayeseli bir şekilde ele almıştır. Bu kitab genel olarak Kürt beldelerinde (doğudaki) İslamî dinî medreselerde okutulmuştur.[189] Kitabın ana konusu sarf olmakla beraber azda olsa bazı nahiv konularını da ele almıştır.

[189] Nairouza Abdulmajid Mahmoud, **Ali Teramâhî'nin Kitâbu's-Sarfi'l-Arabî bi'l-Lisâni'l-Kurdî İsimli Eserinin İncelenmesi,** Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2015, s. V-VI, 125.

Tasrîfu't-Teramâhî: *"Bu eser, Abdulvehhâb b. İbrâhîm ez-Zencânî'nin et-Tasrîfu'l-'İzzî adlı eserinin Molla Ali Teramâhî tarafından Kürtçeye çevrilmiş şeklidir. Bu eser "Tasrîfu't-Teramâhî fî 'İlmi's-Sarf", "Tasrîfu'l-Kurdî", "Şerhu Tasrîfi'l-'İzzi li't-Teramâhî" veya "Şerhu Tasrîfi'l-'İzzi bi'l-Lisâni'l-Kurdî" olarak da bilinir."*[190]

"Bu kitap 'İzzî'nin Mudaaf bahsine kadar çok hassas pedagojik mülahazalarla yazılmış uzunca bir şerhtir. Eser Arapçaya yeni başlayan bir öğrenciye sarf-ı suğra dediğimiz sarf kısmında lazım olabilecek birçok konuyu sıkmadan anlaşılır bir dille anlatmaktadır. Özellikle sarf ilmine ve kısmen de diğer Arabî ilimlere öğrenciyi hazırlama ve basit bazı kavramları sindire sindire kavratma yönünden kitabın yüksek bir pedagojik değere sahip olduğunu kitabı dikkatle gözden geçiren herkesin takdir edebileceği bir husustur."[191]

Şeyh Abdurrahman Şâvırî Teramâhî'nin yarım bıraktığı kısmını da yazarak kitabı tamamlamış ve ona *Tekmiletu't-Tasrîfi'z-Zencânî* adını vermiştir. Molla Ali'nin bu kitabı yakın zamana kadar medreselerde *'İzzî'*den önce ders kitabı olarak okutulup ezberletiliyordu. Bu kitabı okuyan bir talebe kendi dilinde bir sarf kitabı okuduğu için hem sarfı daha iyi anlamış hem de ondan sonra okuyacağı *'İzzî'*yi daha iyi kavramak için bir altyapıya sahip oluyordu.

Molla Ali'nin bu iki eseri Kürt dili ve Kurmanci lehçesiyle nesir şeklinde yazılmış ilk ders kitabı olma özelliğini taşımaktadırlar.

Şeyh Abdurrahman Şâvırî sarf ilminin tüm konularını kısa, öz ve anlaşılır bir şekilde ele alıp açıkladığı *el-Mu'cizu'n-Nazîf* adında Kürtçe manzum bir kitap yazmıştır. Tespit ettiğimiz kadarıyla Şeyh Abdurrahman'ın bu eseri Kürt dili ve Kurmanci lehçesiyle nazım şeklinde yazılmış ilk eserdir. Böylece Şeyh Abdurrahman, sarf ilmini Kürtçe yazan

---

[190] Mahmoud, **Ali Teramâhî…,** s. 52; Nusrettin Bolelli, **Kürt Bilginlerin Yazdıkları Bazı Eserlerin Tanıtımı,** Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 1, Ocak 2015, s. 76.

[191] M. Halil Çiçek, **Şark Medreselerinin Serencâmı,** Beyan Yayınları, İst. 2009, s. 47-48.

ilk âlim olma ünvanını Molla Ali'ye kaptırsa da sarfı Kürtçe manzum bir şekilde yazan ilk Kürt âlimdir denilebilir.

2. Nahiv ilmi ile ilgili olanlar:

Kitâbu'z-Zurûf: Bu kitap m. 19. yüzyılda yazılmıştır. Müellifi medrese çevrelerinde Molla Yunus Arkatanî diye meşhurdur. Kitabın hacmi küçük olup toplam on sayfadan müteşekkildir. Kitabın ilk yedi sayfası Arapçanın zor konularından biri olan zarflar ve öğrenci için i'râb açısından karmaşık konulardan car-u mecrûr konusunda temel bilgileri öğrencinin fazla zorlanmadan anlayacağı bir dille basitleştirerek anlatır. Son üç sayfası ise nahiv ilminin tarifi, kurucusu, konusu ve i'râbın kısımları hakkında kısaca bilgi verir. Bu eser 2008 yılında Arapçaya da çevrilmiştir.[192] *Kitâbu'z-Zurûf* yazıldığı tarihten günmüze kadar medreselerde ders kitabı olarak okutulup ezberletilmektedir. Bazı medreselerde ise Arapça tercümesi okunmaktadır.

Kitâbu't-Terkîb: Bu kitap da aynı *Zurûf* gibi Molla Yunus Arkatanî tarafından 19. yüzyılda kaleme alınmıştır. Abdulkahir el-Curcânî'nin el-'Avâmil isimli eserinin ilk bir buçuk sayfasının besmeleden itibaren terkibini yapmaktadır.[193] Terkipten maksat her bir kelimenin cümle içindeki fail, mef'ûl, muzafunileyh vb. olması gibi konumunu; i'râb yönünden tahlilini yapmaktadır. Kelimenin i'râb tahlilini yaparken orada geçen bir dil terimi münasebetiyle nahiv konularını da açıklamaktadır. Fakat sistematik olarak nahiv kurallarını ele alıp açıklayan bir nahiv kitabı değildir. *"Bu eser tıpkı İbn Mâlik'in Elfiyye'sinin i'râbına ağırlık veren Mekûdî ve Birgivî'nin İzhâr'ının i'râbını Osmanlıca yapan Bedâi'u'l-İzhâr eserleri gibi i'râb yapan bir eserdir."*[194]

[192] Bolelli, **Kürt Bilginleri…,** s. 76; Çiçek, **Şark Medreseleri…,** s. 48-49: Selman Yeşil, **Medreselerde Arap Diline Dair Okutulan Kürtçe Kitaplar,** Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyumu), Bingöl Üniversitesi Yayınları, c.1, Bingöl 2012, s. 457.
[193] Çiçek, **Şark Medreseleri…,** s.51; Yeşil, **Medreselerde…,** s. 458-459.
[194] Çiçek, **Şark Medreseleri…,** s. 51.

Kitâbu't-Terkîb, günümüze kadar medreselerde ders kitabı olarak okunmaktadır. Bizim okuduğumuz dönemde baştan sona kadar ezberlenir ve hocalar tarafından düzenli olarak dinlenirdi.

Mir'âtu'l-İ'râb'ın bu kitaplar içindeki yeri ve önemine gelince, Molla Ali'nin iki kitabı her ne kadar Kürtçe yazılan ilk ders kitabı olma özelliğine sahip olsalar da bunlar Arap dili gramerinin sarf kısmı hakkındadırlar. *Mir'âtu'l-İ'râb* ise nahiv ilmi hakkındadır. Molla Yunus'un *Zurûf* ve *Terkîb'*i nahiv ilmi hakkında yazılmış Kürtçe ders kitaplarıdır. Fakat bunlar nahvin bütün konularını ele almamaktadır. Birincisi nahvin iki konusu olan zarflar ve car-u mecrûrlardan bahsetmekte, ikincisi ise *el-'Âvâmil'*in bir buçuk sayfasında geçen kelimelerin i'râb yönünden tahlilini yapmaktadır. *Mir'âtu'l-İ'râb* ise nahvin bütün konularını açıklayan bir ders kitabıdır. Dolaysıyla *Mir'âtu'l-İ'râb* bütün nahiv konularını açıklayan ilk Kürtçe nahiv kitabı ünvanına sahiptir denilebilir. İşte *Mir'âtu'l-İ'râb*'ı diğer nahiv kitaplarından ayıran ve onu çok özel ve değerli bir kitap kılan da bu özelliğidir.

Şeyh Abdurrahman'ın *Mir'âtu'l-İ'râb'*ta geçen konuları manzum olarak yazdığı *Livâ'u'l-İ'râb* isimli bir eseri vardır. Bildiğimiz kadarıyla bu kitap bütün mahiv kurallarını anlatan ilk Kürtçe manzum eserdir.

Netice olarak diyebiliriz ki (tespit edebildiğimiz kadarıyla) Şeyh Abdurrahman Şâvırî sarf ilminin bütün konularını Kürtçe manzum bir şekilde, nahiv konularını da hem manzum hem mensur bir şekilde Kürtçe yazan ilk âlim, *el-Mu'cizu'n-Nazîf* kitabı bütün sarf konularını ele alan ilk Kürtçe manzum eser, *Mir'âtu'l-İ'râb* ve *Livâ'u'l-İ'râb* kitapları da nahiv ilminin bütün konularını ele alan ilk mensur ve manzum eserlerdir.

2.2. ŞEYH ABDURRAHMAN'IN MİR'ÂTU'L-İ'RÂB'TAKİ METODU

2.2.1. Telif Etme Yöntemi

Nahiv âlimleri ilk dönemden günümüze kadar nahiv ilmi hakkında birçok eser yazmışlardır. Bunların bir kısmı nahvin bütün konularını kapsayan eserlerdir. Bu tür eserlere Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb'*ı, Zemahşerî'nin *Mufassal'*ı, Uşmûnî'nin *Şerhu'l-*

Elfiyye'si, Radî el-Esterebâdî'nin *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Kâfiye'*si gibi nahiv ilminin kaynak eserleri örnek verilebilir. Bu eserlerin bir kısmı da nahvin bazı özel konularına göre hazırlanmış eserlerdir. Bu tür eserlere de Kisâî'nin *Mâ Telhanu fihi'l-'Âmme'*si, el-Ferrâ'nın *Risâle fi'l-Muzekker ve'l-Muennes* ve *Risâle fi'l-Maksûr ve'l-Memdûd*'u ve Muberrid'in *Risâle fi'l-Muzekker ve'l-Muennes* adlı eserleri örnek verilebir. Fakat bu eserler konuların tertibi açısından birbirinden farklı tarzlarda yazılmışlardır. Konuların tertibindeki bu farklılığa rağmen takip edilen yöntem açısından eserleri belli gruplara ayırmak mümkündür. Bir takım eserler kelime türlerine göre tasnif edilerek yazılmıştır. Bu tür eserlerde önce isimler, sonra fiiller, sonra harfler konusu ele alınmıştır. Bazı eserler i'râb harekelerine göre tanzim edilmiştir. Bunlarda önce merfûlar, sonra mansûblar sonra da mecrûrlar incelenir. Bir kısım eserler de kelimelerin cümledeki görevlerini esas alarak tasnif ve telif edilmişlerdir. Bunlarda da önce isim cümlesi ve öğeleri, sonra fiil cümlesi ve öğeleri, daha sonra da isim ve fiil cümlelerini tamamlayan öğelerle ilgili başlıklara yer verilmiştir."[195] Şeyh Abdurrahman'nın *Mir'âtu'l-İ'râb*'ı nahvin bütün konularını içeren eserlerden olduğu için biz bu başlık altında sadece bu tür eserin telifinde takip edilen yöntemlerden bahsedeceğiz. Söz konusu yöntemler şu şekilde sıralanabilir:

1. Kelimenin Cümle İçindeki Görevi Dikkate Alınarak Tertip Edilen Eserler

Bir kısım gramer âlimi Arapça bir cümlede kelimelerin mübteda, haber, fâil, mef'ûl, hâl, temyîz vb. durumlarına göre eserlerini tertip etmişlerdir. Tabii olarak bu konulara giriş ya da bunları tamamlayıcı mahiyette başka konulara da yer vermişlerdir. Nahiv eserlerinin tertibinde takip edilen en meşhur ve yaygın yöntem budur.

Bu yöntemi ilk olarak Sîbeveyhi *el-Kitâb* adlı eserinde kullanmıştır. Sîbeveyhi, bâbların tertibinde tek bir kıstası esas almamış olsa da çoğunlukla bâblar, kelimelerin cümledeki görevlerine göre sıralanmıştır. Sîbeveyhi *el-Kitâb*'ta önce nahiv konularını, sonra sarf, sonra da ses konuların ele almıştır. Muberred'in *el-Muktadab* ve İbn Serrâc'ın

[195] Gânim Kadûrî el-Hamd, **Nahiv Eserlerinin Te'lifinde Takip Edilen Yöntemler**, Çev. Ali Bulut, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Samsun 2008, Sayı 1. s. 375. Ayrıca bk. Çağmar, **Halefu'l-Ahmer…** s. 61-62.

el-Usûl fi'n-Nahv ve onun özeti mahiyetinde olan *el-Mû'cez fi'n-Nahv* adlı eserlerinde de bu metod takip edilmiştir. İbn Serrâc'ın bu iki eserinde kullandığı bu metod daha sonra gelen birçok dilci tarafından takip edilmiştir. Nahiv telifindeki bu yöntem İbn Mâlik'in eserleriyle, özellikle de kısalığıyla meşhur eseri *Elfiyye* ve *Teshîlu'l-Fevâid ve Tekmîlu'l-Mekâsıd* adlı eserleriyle daha da yerleşmiştir.[196]

2. Kelime Çeşitleri Dikkate Alınarak Tertip Edilen Eserler

Kelime isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Bazı nahiv âlimleri kelime türlerini esas alarak eserlerini tertip etmişlerdir. Bu eserlerde sırasıyla isimler, fiiller ve harfler konularıyla ilgili bâblara yer verilmiş, son bâbta da bu üç grubun ortak konuları işlenmiştir. Bu tertibe göre yazılmış en meşhur eser Zemahşerî'nin *el-Mufassal*'ıdır. Fakat bu metodu ilk defa bulan Zemahşerî değildir. Zira ondan önce bu yöntem Ebû Ali el-Fârisî tarafında *el-Îdâh fi'n-Nahv* adlı eserinde kullanılmıştır. İbn Hâcib de *el-Kâfiye* adlı meşhur eserinin tertibinde Zemahşerî ve Ebû Ali el-Fârisî'nin bahettiğimiz eserlerinden etkilenerek bu metodu kullanmıştır.[197] Bu tertibe göre telif edilen bir diğer eser de eskiden günümüze kadar medreserlerde ders kitabı olarak okutulup ezberletilen Çârperdî'nin *el-Muğnî* adlı kitabıdır.

Şeyh Abdurrahman, *Mir'âtu'l-İ'râb*'ın tertibinde yukarıdaki yöntemi benimsemiştir. Şeyh Abdurrahman *Mir'âtu'l-İ'râb*'a kelimenin kapsamlı bir tanımını yaparak başlamıştır. Daha sonra kelimenin çeşitli yönlerden kısımlara ayrıldığını; bir yönüyle isim, fiil, harf olduğunu, bir itibarla mu'rab ve mebnî olduğunu, bir diğer yönüyle de da âmil, ma'mûl, ya da hem âmil hem ma'mûl, veya ne âmil nede ma'mûl olduğunu beyan etmiştir. Ardından isim, fiil ve harfin tanımını yapmış ve herbirini diğerinden ayıran özellikleri (hâsselerini) açıklamış, mu'rab, mebnî, âmil ve ma'mûlun ise tariflerini yapmıştır. Daha sonra da isim, fiil ve harfin çeşitli kısımlara ayrıldığını söylemiş ve bu kısımları tek tek açıklamıştır. Şeyh Abdurrahman, kelimenin âmil ve ma'mûl olanlarını

[196] el-Hamd, **Nahiv Eserleri…,** s. 378-379.
[197] el-Hamd, **Nahiv Eserleri…,** s. 379-380.

anlatırken bunların Abdulkadir Curcânî'ye ve Birgivî'ye göre "yüz" tane olduğunu söylemiş ve Curcânî ve Birgivî'nin *el-'Avâmil* adlı eserlerini bir takım bilgiler de ekleyerek olduğu gibi kitabına almıştır. *Mir'âtu'l-İ'râb* bu yönü ile *el-Kâfiye* gibi yukarıdaki metoda göre yazılmış ve Curcânî ile Birgivî'nin *el-'Avâmil*'leri gibi âmil-ma'mûl esasına göre tertip edilmiş eserlerin yöntemini mezc etmiş izlenimi vermektedir. Fakat Şeyh Abdurrahman, Curcânî ile Birgivî'nin *'Avâmil*'lerini kelimenin çeşitlerini açıklama sadedinde ele aldığı için yine de *Mir'âtu'l-İ'râb'*ı kelimenin çeşitleri dikkate alınarak tertip edilen eserler yöntemine göre yazdığı söylenebilir ve kendi içinde tutarlıdır.

Şeyh Abdurrahman'ın, kelimenin âmil ve ma'mûl çeşitlerini kendi ifadeleri ile açıklamak yerine yukarıda bahsettiğimiz iki eserle açıklaması kitabı yazma amacı göz önünde bulundurulduğunda iki ihtimalden ötürü mantıklı ve gayet faydalı bir yöntemdir.

Birincisi, Curcânî ve Birgivî'nin *el-'Avâmil* adlı eserleri nerede ise yazıldıkları günden zamanımıza kadar ilim ehlince kabul görmüş ve medreselerde ders kitabı olarak okutulup ezberletilmiştir. Şeyh Abdurrahman, bu iki kitabı bazı bilgiler de ekleyerek yaşadığı bölgedeki medreselerin eğitim dili olan Kürtçe'ye tercüme etmiş *Mir'âtu'l-İ'râb'*ın konuları arasına yazmıştır. Bu iki kitabı kendi anadilinde okuyup ezberleyen bir öğrenci daha sonra onları orijinal dilleri olan Arapça olarak okuduğunda çok rahat bir şekilde anlayacaktır. Şeyh Abdurrahman, bu iki eseri *Mir'âtu'l-İ'râb*'tan bir bölüm yaparak hem kitabın mukaddimesinde söylediği nahve yeni başlayan talebeler için kolaylaştırma amacını gerçekleştirmiş hem de kelimenin âmil-ma'mûl kısımlarını yazmıştır.

İkincisi, Şeyh Abdurrahman talebelerin söz konusu iki eserin Arapçaları yerine nahvin geri kalan konularıyla beraber ana dilleri olan Kürtçe ile okumalarını amaçlamış olabilir. Bu da Şeyh Abdurrahman'ın, eğitimin anadilde yapılması gerektiğine inandığı ve önem verdiğini göstermektedir.

3. İ'râb ve Binâ Harekeleri Esas Alınarak Tertip Edilen Eserler

İ‘râb âmillerin değişmesi ile kelimenin sonunda meydana gelen değişikliklerdir.[198] Mu‘rabın sonundaki harekeler i‘râbı gösteren alametlerdir.[199] Mebnîlik ise kelimenin bir hareke veya sukun üzerine sabit olması, başına hangi âmil gelirse gelsin değişmemesidir.[200] Yani mebnîlerde âmillerin etkisi yoktur. Arapçada kelimelerin son harekeleri cümledeki yerlerine göre değişmektedir. Arap kelamındaki kelimelerin çoğu mu‘rabdır. Bazı nahiv âlimleri kitaplarını i‘râb ve binâ esasını dikkate alarak tertip etmişlerdir. İbn Hişâm, *Şuzûru'z-Zeheb* adlı eserini ve şerhini bu tasnîf metoduna göre yazmıştır. O, mukaddimeden sonra nahvin çoğu konularını merfûât, mansûbât, mecrûrât ve meczûmât şeklinde dört ana başlıkta ele almıştır.[201]

4. Umde ve Fazla Esasına Göre Tertip Edilen Eserler

Nahiv ilminin esas alanı cümledir. Arapçada cümle -nahivcilerin de dediği gibi- ister isim cümlesi olsun, ister fiil cümlesi olsun, müsned ve müsnedün ileyh denilen iki temel öğeden oluşur. Müsnedün ileyh, hakkında konuşulan, yargıda bulunulan, müsned ise yargı ifade eden kısımdır. Bu iki öğe, cümlenin umdesi/esası ve aslıdır. Bu ikisinin dışındaki öğeler ise fazlalıktır. Nahivciler, fazlalık kavramıyla cümleye mânâ açısından herhangi bir katkı sağlamayan, ya da istendiğinde cümleden atılabilen öğeleri kastetmemişlerdir. Fazlalıkla, cümlenin aslî öğesi olmayıp, kendisi olmadan da cümlenin kurulabileceği öğeleri kastetmişlerdir. Hâlbuki umdeler olmadan cümle kurulamaz.[202]

Bazı nahiv âlimleri eser tertiplerinde umde ve fazlalık unsurlarını dikkate alarak eserlerini telif etmişlerdir. İmam Suyûtî (ö. 911/1505) *Hem‘u'l-Hevâmi‘* adlı eserinde nahvin temel konularının tasnîfinde bu yöntemi kullanmıştır. Suyûtî, *Hem‘u'l-Hevâmi‘* de

[198] el-Meylânî, **Şerhu'l-Muğnî,** s. 44.
[199] el-Hamd, **Nahiv Eserleri…,** s. 380.
[200] el-Meylânî, **Şerhu'l-Muğnî,** s. 201.
[201] el-Hamd, **Nahiv Eserleri…,** s. 380-381.
[202] Fadıl Salih es-Sâmerâî, **Meâ‘nî'n-Nahv,** Daru'l-Fikr, ‘Ammân 2000, c.1, s. 14; el-Hamd, **Nahiv Eserleri…,** s. 382.

takip ettiği bu yöntemin daha önceki nahiv kitaplarında benzerinin olmadığını ve bu yöntemi usûl kitaplarından aldığını söylemektedir.[203]

2.2.2. Konuları Anlatım Biçimi

Nahiv ilmine dair eser telif eden âlimler konuları açıklarken kendilerine göre bir yöntem belirlemişlerdir. Bu yöntem doğrultusunda konuların işleniş sırası, içeriğin kısa tutulması veya detaylandırılması, eserde ele alınan veya alınmayan konular gibi hususlar, kitaptan kitaba farklılık arzetmektedir. Şeyh Abdurrahman'ın *Mir'âtu'l-İ'râb'*daki konuları anlatım tarzı şu şekilde izah edilebilir:

Şeyh Abdurahman, öncelikle işlediği konular için gerekli kelime ve isimleri zikretmiş, ardından gerekli tarifi yaparak konuya giriş yapmıştır. Bazen tarifi yaptıktan sonra o kelime hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Bununla o konunun daha iyi anlaşılmasını veya tüm yönleri ile bilinmesini amaçlamış olabilir. Örneğin kitabın başında kelimeyi zikrederek kapsamlı bir tarifini yapmıştır. Ardından hangi lafızların bu tarifin kapsamına girdiğini hangilerinin girmediğini açıklayarak yaptığı tarifin efradını cami ağyarına mani olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Daha sonra bir lafiz listesi vererek bunların kelime olup olmadığında ihtilaf olduğunu; kimi nahivcilere göre kelime olduklarını, kimilerine göre kelime olmadıklarını, kimininde bunları mutlak kelime kabul etmenin veya etmemenin doğru olmadığını söylediğini beyan etmiştir.[204] Şunu da ifade etmliyiz ki Şeyh Abdurahman, kelime için yaptığı bu kapsamlı tanımı *Kâfiye*'nin şerhi *Molla Câmî*'den, ayrıntlarını da yine *Molla Câmî* ve haşiyelerinden almıştır. *Molla Câmî* medreselerde, nahiv ilmi le ilgili öğrencilerin okuduğu son kitaptır. Bir nevi ihtisas kitabıdır. Nahvin felsefesini yapan, konuların inceliklerini açıklayan bir eserdir. Böyle bir kitapta geçen ince detayları nahve yeni başlayan öğrencilere yönelik yazılan bir eserde ele almak onun amacına uygun düştüğünü söylemek mümkün değildir. Kanaatimizce böyle yapmasının sebebi öğrenciyi bu konulara biraz aşina kılmak, ona altyapı sağlamak ve daha sonra okuyacağı *Şerhu'l-Muğnî, Şerhu Katri'n-Neda, Behçetu'l-Mardiyye* ve *Molla Câmî*

[203] el-Hamd, **Nahiv Eserleri…,** s. 382.
[204] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 4-5.

gibi nahvi detaylı bir şekilde ele alan kitapları okuduğunda fazla zorlanmamasını sağlamaktır.

Detaylı ele aldığı konulara isim ve fiil kelimeleri de örnek verilebilir. Şeyh Abdurahman, isim ve fiile ikişer tanım yaptıktan sanra bu tanımlara göre hangi lafızların isim veya fiil olup olmadığını açıklamıştır. Daha sonra isim için otuz bir havâssın olduğunu söyleyerk bunlardan yirmi beş tanesini art arda zikretmiştir. Aynı şeyi fiil için de yapmıştır.[205]

Mir'âtu'l-İ'râb, nahiv konlarını kısa bir şekilde ele alan ve nahve yeni başlayanlar için ders kitabı olarak yazılmıştır. Zemahşerî'nin *el-Enmûzec'*i, İbn Hâcib'in *el-Kâfiye'*si, İbn Mâlik'in *el-Elfiyye'*si, Çârperdî'nin *el-Muğnî'*si de nahiv ilmini ele alan muhtasar eserlerdir. Hiç şüphesiz bu tür eserler, Arap gramerini çok kısa bir şekilde özetleyen kitap veya kitapçıklardır. Mahiyeti itibariyle nahiv ilmine bir giriş, bir önsöz olarak kabul edilen bu gibi eserlerin amacı, ilk planda nahve yeni başlayanlara öğretilmesi gerekli olan mevzuları veciz bir şekilde sunmaktadır.[206] İhtilaflara ve gereksiz ayrıntılara girmemektir. Yukarıda adı geçen eserler de *Mir'âtu'l-İ'râb* gibi kelimeyi tanıtmakla başlamış, daha sonra isim, fiil, harf şeklinde üç kısma ayırmışlardır. Fakat bunlar kelimeyi ve üç kısmını kısaca tanıtıp ayrıntıya girmemişlerdir. İsmin hâsselerine gelince bu saydığımız eserlerin hepsi sadece beş tanesini zikretmişlerdir.[207] Şeyh Abdurahman'ın tanımları uzun tutup açıklaması, isim ve fiil bahsinde olduğu gibi konuların ayrıntılarına yer vermesi, muhtasar bir şekilde yazılmış kitaplar için doğru bir üslûp olduğnu söylemek pek mümkün değildir.

Şeyh Abdurahman, bir kelimenin tarifini yapıp onun hakkında gerekli gördüğü detayları verdikten sonra onu alt başlıklara ayırıp ilmî bir plan ve sistem dâhilinde teker

[205] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, 5-7.

[206] Muharrem Çelebi**, Muhtasar Nahiv Kitaplarına Bir Bakış,** D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 5, İzmir 1989, s. 1.

[207] Bk. Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, **el-Unmûzec fî'n-Nahv,** Nşr. Samî b. Hamd el-Mansûr, byy. 1999, s. 15; İbnu'l-Hâcib Cemaluddîn Osman b. Ömer el-Mısrî, **el-Kâfiye fî'n-Nahv,** Thk. Salih Abdula'zîm eş-Şâi'r, Mektebtu'l-Âdâb, Kahire 2010, s. 11; Ebû Abdillâh Cemaluddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî, **Elfiyyetu İbni Mâlik,** Haşimî Yayınları, İts. 2015, s. 7; Ahmed b. Hasan el-Çârperdî**, el-Muğnî fî'n-Nahv,** Seyda Yayınları, Diyarbakır bty. s. 9-10.

teker işlemiştir. Örneğin, kelimenin tanımını yaptıktan sonra onu isim, fiil, harf, mu‘rab, mebni, âmil ve ma‘mûl kısımlarına ayırmıştır. Daha sonra bu başlıklardan herbirini de alt başlıklara ayırmıştır. Örneğin, ismi kelimenin bir kısmı yaptıktan sonra onun da mu‘rab, mebni, marife, nekire, muzhar, mudmar, müfred, tesniye, cemi, müzekker, müennes, musağğar, mukebber vb. alt kısımlara ayırarak açıklamıştır. Aynı şekilde fiilin de çeşitli yönlerden, mâzî, muzâri, ma‘lûm, meçhûl, mu‘rab, mebni, mutaaddî, lâzımî, tâm, nâkıs, mutasarrıf, gayrı mutasarrıf gibi kısımlara ayırıldığını söylemiştir.[208] Aynı şeyi mu‘rab, mebni, âmil ve ma‘mûl gibi konular için de yapmıştır. Görüldüğü üzere Şeyh Abdurrahman, konuları anlatırken ilmî bir metod izleyerek onları en genelden en özele doğru şematik bir sıralamaya tabi tutmuş, böylece konu dağınıklığının önüne geçmiş ve öğrencinin konuları daha kolay anlamasını ve aklında tutmasını sağlamaya çalışmıştır.

Kitabın geneline bakıldığında konular anlatılırken çok kısa, öz, sade ve anlaşılır bir dil ve üslup kullanıldığı gözlemlenir. Bu da Şeyh Abdurrahman'ın nahve olan hâkimiyetini ve konuları aktarmadaki ustalığını göstermektedir.

Şeyh Abdurrahman, nahiv konularını işlerken genelde sadece bir hükümle iktifa etmiş, nahivcilerin içinden çıkılmaz hale getirdikleri meselelere girmemiş ve bu konudaki karşılıklı olarak öne sürülen kanıtlara ve birbirine muhalif görüşlere temas etmemiştir. Bununla öğrencileri sıkmamayı, kafalarını karıştırmamayı ve kitabını sonu gelmez tartışmalarla doldurmamayı hedeflemiştir.

Şeyh Abdurrahman, konuları anlatırken (تُو بِزَانْ) *sen bil ki*, (هَمْ تُو بِزَانْ) *ayrıca sen bil ki* ifadelerini çok kullanmıştır. Bu ifadeler ile konuları anlatırken karşısındaki öğrencilere hitap ediyormuş izlenimi vermektedir. Bu da *Mir'âtu'l-İ'râb'*ı ders kitabı olarak yazdığının bir işareti olarak görülebilir.

[208] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 10-11,13.

2.2.3. Nahiv Ekollerine ve İhtilaflı Görüşlere Karşı Tutumu

Dil ihtilafları konusu birçok dilcinin uğraştığı önemli bir alandır. Çok sayıda dilci özellikle Basra ve Kûfe ekolleri arasındaki görüş farklılıklarını ortaya koyan dil ihtilafları ile ilgili müstakil eserler yazmışlardır. Bu konuda yazılmış kitaplara Sa'leb'in *İhtilâfu'n-Nahviyyîn*, İbn Keysân'ın *el-Mesâil 'alâ Mezhebi'n-Nahviyyîn*, ve Ebû Cafer en-Nehhâs'ın *el-Mukni' fî İhtilâfi'l-Basrîyyîn ve'l-Kûfîyyîn* adlı eserleri örnek olarak verilebilir.[209] Nahiv ilmine hâkim olan ve çok yönlü düşünebilen Şeyh Abdurrahman, tümüyle tek bir nahiv ekolüne bağlı kalmamış, seçimlerinde serbest davranmıştır. Bazen Basralıların görüşlerine bazen de Kûfelilerin görüşlerine bazen cumhurun veya ekser dediği çoğunluğun görüşüne bazen de bir âlimin görüşüne tabi olmuştur. Konuları ele alırken zikrettiği görüşün hangi nahiv ekolüne ait olduğunu belirtmede kullandığı bazı tabirler vardır. Bu ekollerin görüşlerini ortaya koyarken şu tabirleri kullanmıştır:

Basralılar ile ilgili olan ifadeler:

لِنِكْ بَصْرِيَانْ Basralıların yanında…[210]

بَصْرِي دِيِزْنْ Basralılar diyorki…[211]

Kûfeliler ile ilgili olan ifadeler:

لِنِكْ كُوفِيَانْ Kûfelilerin yanında…[212]

بَعْضَكْ زِ كُوفِيَانْ Bazı Kûfeliler…[213]

كُوفِي دِيِزْنْ Kûfeliler diyorki…[214]

Şeyh Abdurrahman, bazen söz konusu konuda ihtilaf olduğuna işaret etmiş ve bunu yaparken herhangi bir isimlendirme yapmamış ve herhangi birini diğerine tercih

[209] Ergin, **el-'Ukberî…** s. 163.
[210] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 8,35,36.
[211] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 33.
[212] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 10,42.
[213] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 15,36.
[214] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 33.

etmemiştir. İsim zikretmediği için de o görüşün kime ait olduğunu tespit edebilmek için Basra ve Kûfe ekolüne mensup âlimlerin kitaplarına veya nahvi çok detaylı anlatan eserlere bakmak gerekmektedir. Şeyh Abdurrâhman, İhtilaflara değinirken nahivcilerin karşılıklı olarak öne sürdükleri birbirine zıt görüşleri ve nahvi içinden çıkılmaz kılan sonu gelmez sebeb ve illetleri zikretmemiştir.

İhtilaflarla ilgili kullandığı ifadeler şu şekildedir:

هِنَانْ گُوتِنَه	Bazısı demişki…[215]
لِسَرْ خِلاَفِي	Buradaki ihtilaf üzere…[216]
خِلاَفْ تِيدَه هَيَه	Burada ihtilaf var…[217]
لِسَرْ خِلاَفًا عُلَمَانَانْ	Âlimlerin ihtilafı üzere…[218]
لِنِكْ بَعْضِ	Bazısına göre…[219]
لِنِكْ بَعْضَكِى	Bazılarına göre…[220]
هِنْ دِبِيژِنْ	Bazıları diyorki…[221]
لِنِكْ هِنَانْ/هِنَانْ	Bazılarının yanında, bazıları…[222]
هَاتِيَه گُوتِنْ	Denilmiştir ki…[223]
لِسَرْ أَشْهَرِ	En meşhur görüşe göre…[224]

[215] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 3,5,9,22,24,25,26,27,34,37,44.
[216] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 8,17,31,32.
[217] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 18.
[218] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 12.
[219] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 9,24,38.
[220] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 15,40.
[221] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 10,12.
[222] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 17,22.
[223] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 22,38,43.
[224] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 30.

Şeyh Abdurrahman, yukarıdaki tabirleri kullandığı yerlerde görüş sahiplerinin isimlerini zikretmemiş ve bu görüşler hakkında herhangi bir yorum da yapmamıştır.

Şeyh Abdurrahman, bazen işlediği konuda ihtilaf olmadığına veya çoğunluğun o görüşte olduğuna işaret eden ifadeler kullanmıştır.

Bu konudaki ifadeleri şöyledir:

لِنِكْ أَكْثَرِى نُحَاتَانْ Nahivcilerin çoğunluğuna göre…[225]

لِنِكْ أَكْثَرِى Çoğunluğa göre…[226]

أَكْثَرِى Çoğunluğu…[227]

فِي ٱلْأَكْثَرْ Çoğunluğun yanında..[228]

Şeyh Abdurrahman, burada bir ekolün kendi içindeki çoğunluğu değil, nahivcilerin mutlak çoğunluğunu kast etmiş gözükmektedir.

لِنِكْ جُمْهُورِى Cumhura göre…[229]

جُمْهُورِى گُوتِيَه Cumhur demiş ki…[230]

Bu tabirin kullanıldığı yerlerde de herhangi bir nahiv ekolü kastedilmeden mutlak çoğunluk kastedilmiştir. Dolaysıyla yukarıdaki ile aynı anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bazen de bahsettiği kelime veya kullanımın bir kabileye ait olduğunu ifade ederek lehçelere yer yer vurgu yapmıştır.

Bu konudaki ifadeleri aşağıdaki gibidir:

---

[225] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 4.
[226] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 9,37,38,40.
[227] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 38.
[228] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 37.
[229] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 9,11,24,26,34,35,37.
[230] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 38.

تَمِيمِي دِبِيزْنْ	Temîmî'ler diyor ki…[231]
لِنِكْ بَنِي تَمِيمِيَانْ	Benî Temîmli'lerin yanında…[232]
وكْ تَمِيمِيَانْ	Temîmli'ler gibi…[233]
دِ لُغَتِي عُقَيْلِيَانْ دَه	'Ukaylî'lerin lehçesinde…[234]
لِنِكْ هُزَيْلِيَانْ	Huzeylî'lere göre…[235]
نِكْ حِجَازِيَانْ	Hicâzlı'lara göre…[236]
وَكْ حِجَازِيَانْ	Hicâzlı'lar gibi…[237]

Şeyh Abdurrahman, yukarıda görüldüğü üzere lehçelerden bahsederken hangi kabileye ait olduğunu belirtmiş fakat herhengi bir açıklama yapmamış, sadece böyle bir kullanımın olduğunu ifade etmeye çalışmıştır. Aynı zamanda farklılıklarına rağmen lehçelerin dilde hüccet olduğunu kabul etmiş gözükmektedir.

2.2.4. Yararlandığı Dil Bilginleri

Şeyh Abdurrahman, *Mir'âtu'l-İ'râb*'ta istifade ettiği görüşün kime ait olduğunu genellikle söylememiştir. Çoğunlukla bir kuralı açıklarken kimden yararlandığını açıklamamış, genel olarak söylemiştir. Bazen de söz konusu görüşün hangi âlime ait olduğunu özellikle belirtmiştir. Bunlardan bazısının ismi tekrar edilirken bazısından bir defa bahsedilmiştir.

Şeyh Abdurrahman'ın isimlerini zikrederek görüşlerinden istifade ettiği âlimler *Mir'âtu'l-İ'râb*'taki sıralamaya göre şunlardır:

---

[231] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 15
[232] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 38.
[233] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 44.
[234] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 22.
[235] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 22.
[236] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 30.
[237] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 44.

1. el-Halîl: Halîl b. Ahmed el-Ferahidî (ö. 175/791). Basralı olup ‘İsa b. Ömer ve ‘Amr b. ‘Ala’dan ders almıştır. Arap dilinde ilk tam sözlük kitabı olan *Kitâbu’l-‘Âyn*’ın müellifidir. Sîbeveyhi’nin hocası olup Arûzu kuran kişi olarak bilinir.[238] Kitapta ondan bir defa bahsedilmiştir.[239]

2. Sîbeveyhi: Fars asıllı olan bu âlimin asıl adı Ebû Bişr ‘Amr b. Osman b. Kanber’dir. Yunûs b. Habîb ve Ebû’l-Hattâb el-Ahfeş’ten ders almış, adı elimize ulaşan ilk gramer kitabı olan *el-Kitab* eseri ile ölümsüzleşmiştir. 180/796’da Şîrâz veya Hemedân da vefat etmiştir.[240] Kitapta iki yerde ismi zikredilmiştir.[241]

3. el-Ahfeş: Asıl adı Ebû’l-Hasen Sa‘îd b. Mes‘ade’dir (ö. 215/830). Mehşur üç Ahfeş’ten biridir. Ahfeş el-Evsat diye bilinir. Sîbeveyhi’den yaşça büyük olmasına rağmen ondan dersler almış ve onun kitabını sonraki nesillere ulaştırmıştır. *el-Evâsıt fî’n-Nahv, el-Mekâyîs fî’n-Nahv* ve *Ma‘anî’l-Kur’ân* adında eserleri vardır.[242] Kitapta iki defa adı geçmektedir.[243]

4. el-Kisâî: Ebû’l-Hasen Ali b. Hamza b. Abdillâh (ö. 185/805). Nahiv, lügat ve kırâat imamlarındandır. Meşhur yedi kırâat imamından biridir. Mu‘az el-Herrâ’dan ve Halîl b. Ahmed’den ders almıştır. Arap dilini kaynağından öğrenmek için çöllere yolculuk yapmıştır. Harun Reşîd’in çocuklarına hocalık yapmıştır. Kûfe ekolünün gerçek kurucusu kabul edilmektedir.[244] Kitapta adı bir defa zikredilmiştir.[245]

5. el-Ferrâ’: Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-‘Absî (ö. 207/822). Arap dili ve tefsir âlimi ve Kûfe nahiv ekolünün en önemli temsilcilerindendir. Çocukluğu

---

[238] Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyutî, **Buğyetu’l-Vuâ‘t fî Tabakti’l-Luğaviyyîn ve’n-Nahviyyîn**, Thk. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrahim, el-Mektebtu’l-‘Asriyye, Beyrut bty. c. 1. s. 557-558; Ergin, **el-‘Ukberî,** s. 177.
[239] eş-Şâvırî, **Mir’âtu’l-İ‘râb**, s. 36.
[240] Suyutî, **Buğye**, c. 2, s. 229; Ergin, **el-‘Ukberî,** s. 174.
[241] eş-Şâvırî, **Mir’âtu’l-İ‘râb**, s. 36,37.
[242] Suyutî, **Buğye**, c. 1, s. 590; Ergin, **el-‘Ukberî,** s. 175.
[243] eş-Şâvırî, **Mir’âtu’l-İ‘râb**, s. 22,35.
[244] Suyutî, **Buğye**, c. 2, s. 162; Ergin, **el-‘Ukberî,** s. 181.
[245] eş-Şâvırî, **Mir’âtu’l-İ‘râb**, s. 36.

ve ilk tahsil yılları Kûfe'de geçti. Daha sonra Basra'ya giderek Halil b. Ahmed ve Yûnus b. Habîb gibi meşhur âlimlerden ders okudu. Ardından Bağdat'a giderek Kisâî'nin en gözde öğrencileri arasına girdi. Ondan kırâat ve nahvin inceliklerini öğrendi. Kisâî'nin vefatından sonra onun yerine geçerek ders vermeye başladı. *Me'ânî'l-Kur'ân* onun en meşhur eseridir.[246] Kitapta adı bir defa geçmektedir.[247]

6. el-Muberred: Ebû'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber el-Ezdî el-Basrî (ö. 286/899). Basra'da doğmuş daha sonra Bağdad'a yerleşmiştir. Mâzinî ve Ebû Hatim es-Sicistânî'den ders almıştır. Bağdat'ta kendi döneminde Arap dilinin imamı kabul edilmiştir. Basra ekolünün önemli temsilcilerinden biridir. *Me'ânî'l-Kur'ân, İ'râbu'l-Kur'ân, el-Kâmil, el-Muktedab* ve *er-Red 'alâ Sîbeveyh* gibi kıymetli eserlerin müellifidir.[248] Kitapta ondan bir defa bahsedilmiştir.[249]

7. Ebû Ali el-Fârısî: el-Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr b. Muhammed b. Suleyman (ö. 377/987). Fars asıllı olup Şîrâz yakınlarındaki Fesâ'da doğmuştur. Zeccâc ve İbn Serrâc'dan ders alımıştır. Arap dilinde zamanın en iyisi sayılmıştır. İbn Cinnî ve Ali b. 'İsâ er-Rab'î onun önemli öğrencilerindendir. Mutezili olmakla itham edilmiştir. *el-Îdâh fi'n-Nahv, et-Tekmile fi't-Tasrîf* ve *Ebyâtu'l-İ'râb* önemli eserlerindendir.[250] Kitapta ondan iki defa bahsedilmiştir.[251]

8. İbn Keysân: Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm b. Keysân en-Nahvî el-Bağdâdî (ö. 320/932). Dil, edebiyat, tefsir ve hadis âlimi. Bağdatta doğmuş ve orada yaşamıştır. Kûfe dil mektebinin öncüsü Sa'leb'in derslerine devam etti. Ondan Kûfe nahvini öğrendikten sonra Basra dil mektebi lideri Muberred'in derslerini takip ederek iki mektebin görüşlerini ve aralarındaki ihtilaflı meseleleri öğrenme imkânı buldu.

[246] Suyutî, **Buğye**, c. 2, s. 333; Zülfikar Tüccar, **"Ferrâ",** Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1995, c. 12, s. 406; Ergin, **el-'Ukberî,** s. 178.
[247] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, 15.
[248] Suyutî, **Buğye**, c. 1, s. 269; Ergin, **el-'Ukberî,** s. 179.
[249] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 16.
[250] Suyutî, **Buğye**, c. 1, s. 496; Ergin, **el-'Ukberî,** s. 183.
[251] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 24,42.

Eserlerinde nahiv kavramlarının tanımı üzerinde duran, ayrıca hem nahivcilerin hem mantıkçıların tanımlarına yer veren İbn Keysân'ın iyi bir mantık bilgisine sahip olduğu ve kelâm âlimlerinin yöntemlerinden etkilendiği anlaşılmaktadır. İbn Keysân nahiv, lugat, şiir ve edebiyat, kıraât, tefsir, Kur'ân ve hadis ilimlerine dair çok sayıda eser kaleme almıştır. *el-Muvaffâk fi'n-Nahv, Kitâbu İhtilâfi'l-Basrîyyîn ve'l-Kûfiyyîn* günümüze ulaşan eserlerindendir.[252] Kitapta ismi bir defa zikredilmiştir.[253]

9. el-Curcânî: Abdulkâdir b. Abdirrahman (ö. 471/1078). Fıkıhta Şâfiî', itikatta Eş'arî olup dil ve nahiv imamlarındandır. Belagat ilminin kurucusu kabul edilmektedir. *Esrâru'l-Belâğa, Delâilu'l-İ'câz* ve *el-'Avâmilu'l-Mie, el-Cumel, el-'Umde fi't-Tarîh* kitaplarının yazarıdır.[254] Şeyh Abdurrahman, kelimenin âmil, ma'mûl kısımlarından bahsederken âmillerin Curcânî'ye göre yüz tane olduğunu ifade etmiş ardından Curcânî'nin *el-'Avâmilu'l-Mie* de ele aldığı tüm konuları bazı ilaveler ve açıklamalarla kitabına almıştır.[255]

10. Seyyid Şerîf: Nureddîn Şerif b. Ali b. Muhammed el-Curcânî (ö. 838/1434). Seyyid Şerîf Curcânî diye meşhurdur. Semerkant'ta doğmuş, Şîrâz'da vefat etmiştir. İlk hocası kendisi gibi âlim olan babasıdır. Nahiv, sarf, belagat, mantık ve felsefe gibi ilimlerde ileri gelen âlimlerdendir. Genç yaşta vefat etmesine rağmen bu ilimlere dair çok değerli eserler bırakmıştır.[256] Kitapta ondan bir defa bahsedilmiştir.[257]

11. İbn Hişâm en-Nahvî: Cemâluddîn Abdullah b. Yusûf b. Ahmed b. Abdillah b. Hişâm el-Ensârî (ö. 761/1360). Mısırlı meşhur nahiv ve dil âlimi. Kahire de doğup orada vefat etmiştir. İbn Murahhal, İbn Serrâc ve Ebû Hayyân gibi âlimlerden ders

---

[252] el-Kıftî, **İnbâhu'r-Ruvât…,** c. 3, s. 58-59; İsmail Durmuş, **"İbni Keysân,"** Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1999, c. 20, s. 134.
[253] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 18.
[254] Suyutî, **Buğye**, c. 2, s. 106; Ergin, **el-'Ukberî,** s. 183.
[255] Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s.14,21.
[256] Suyutî, **Buğye**, c. 1, s. 196; Hali Akçay, **Muhammed b. Seyyid Şerîf Cürcânî'nin er-Reşâd fî Şerhi'l-İrşâd Adlı Eserinin Tahlil ve Tahkiki,** Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İst. 2004, s. 12-17.
[257] Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 33.

almıştır. Fıkıhta Şafîi olup daha sonra Hanbeli mezhebine geçmiştir. Soyu Ensâr'dan Hazrec kabilesine dayandığı için el-Ensârî nisbesi ile anılır. *Muğnî'l-Lebîb 'ân Kutubi'l-Eâ'rib, Şerhu Katri'n-Nedâ, Şerhu Şuzûruz-Zeheb, el-İ'râb 'an Kavâi'di'l-İ'râb* ve *Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyyet'i İbni Mâlik* gibi meşhur ve değerli eserlerin müellifidir. İbni Haldun, İbn Hişâm'ı nahvi Sîbeveyhi'den daha iyi bilmekle övmüştür.[258] Kitapta adı iki defa zikredilmiştir.[259]

12. eş-Şelevbîn: Ebû Ali Ömer b. Muhammed b. Ömer el-Ezdî el-İşbilî el-Endelûsî en-Nahvî (ö. 645/1247). Şelevbîn Endülüs dilinde "mavi gözlü beyaz-kumral anlamına gelmektedir. Arap grameri ve lügat konusunda zamanının önde gelen âlimlerindendir. Babasının bir süre hizmetinde bulunduğu Ebû Bekir Muhammed b. Abdillah el-Ceddî'nin evinde büyüdü ve ondan çok istifade etti. Onun dışında birçok âlimden dersler ve icazeler aldı. Başta Arap grameri olmak üzere on sekiz yaşında başladığı öğretim işini altmış sene sürdürdü. Daha hayatta iken şöhreti ve eserleri Suriye ve Irak'a kadar yayıldı. Arap dilinde şarkın otoritesi sayılan Ebû Ali el-Farısî ile mukayese edildi. İbn 'Usfûr el-İşbilî ve İbn Mâlik et-Tâî onun önde gelen öğrencilerindendir. *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezûliyye* ve *et-Tavtı'e fi'n-Nahv* onun eserlerindendir.[260] Kitapta ondan bir defa bahsedilmiştir.[261]

13. İbnu'l-Hâcib: Ebû 'Amr Cemâluddîn Osman b. Ömer b. Ebî Bekr el-Kurdî (ö. 646/1249). Kürt asıllı dil, kırâat, usûl âlimi ve Mâlikî fakîhi. Mısır'ın Yukarı Saî'd bölgesinin İsnâ kasabasında doğmuş, Kahire'de büyümüştür. Babası, Selahaddin-i Eyyubî'nin dayısının oğlu Kûs Emîri İzzeddin Mûsek es-Salâhî'nin hâcibi idi. Bundan dolayı oğlu İbnu'l-Hacib lakabıyla anılmıştır. Muhammed b. Ömer el-Bennâ'dan dil ve

---

[258] Suyutî, **Buğye**, c. 2, s. 69; Cemâluddîn Abdullah b. Yusûf b. Ahmed b. Abdullah b. Hişâm el-Ensârî, **Şerhu Katri'n-Nedâ ve Beli's-Sada**, Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 2016, s. 8-15; Mehmet Reşit Özbalıkçı, **"İbni Hişâm en-Nahvî"**, Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1999, c. 20, s. 74-76.

[259] Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 33,35.

[260] Şemsuddîn Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, **Siyeru 'Alâmi'n-Nubelâ,** Daru'l-Hadîs, Kahire 2006, c. 16, s. 398; Mehmet Reşit Özbalıkçı, **"Şelevbîn",** Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2010, c. 38, 493-494.

[261] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 26.

edebiyat dersleri, Kâsım b. Fîrruh eş-Şatıbî'den kırâat dersleri, Ebû'I-Cûd Gıyâs b. Fâris el-Lahmî'den de kırâat-i seba'yı okudu. Ebû'l-Kâsım Hibetullah b. Ali el-Bûsîrî; Ebû Tâhir İsmâil b. Sâlih b. Yasin, Ebû Muhammed İbni 'Asâkir gibi âlimlerden hadis ilimlerini, Ebû Mansûr el-Ebyârî, Ebû'l-Hasan Şemseddin Ali b. İsmâil el-Ebyârî, İbn Cubeyr, Halîl b. Saâ'de el-Huveyyî'den fıkıh ve fıkıh usulü tahsil etti. Kahire ve Dımaşk'taki bazı medreselerde ders verdi. *el-Kâfiye fi'n-Nahv, eş-Şâfiye fi's-Sarf, el-Îdâh fi Şerhi'l-Mufassal,* ve *Muntehe's-Sûl ve'l-Emel fi 'Îlmeyi'l-Usûli ve'l-Cedel* ve daha bir çok kıymetli eserlerin müellifidir.[262] Kitapta ismi iki defa zikredilmiştir.[263]

14. İbn Mâlik et-Tâî: Ebû Abdillâh Cemaluddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik (ö. 672/1274). Endülüslü büyük dil ve kırâat âlimi. Kurtuba (Cordoba) civarındaki Ceyyân'da (Jean) dünyaya geldi. İbn Mâlik Ceyyân'da Sâbit b. Hıyâr, Ebû Rezîn el-Kulaî', Ebû'I-Abbâs Ahmed b. Nuvvâr ve Muhammed el-Merşânî gibi âlimlerden dil ve kırâat dersleri aldı. Bir süre Ebû Ali Şelevbîn'in dil derslerini dinledi. Otuz yaşlarında Kuzey Afrika'ya oradan da Dımaşk'a giden İbn Mâlik burada birçok âlimden ders aldı. Öğrenimini tamamladıktan sonra Dımaşk'a yerleşen İbn Mâlik hayatının sonuna kadar burada dil ve kırâat dersleri vermeye ve eser yazmaya devam etti. Gramer meselelerinde Kur'ân'dan sonra hadisleri ilk defa yoğun ve sistemli bir şekilde şâhid olarak kullanmakla Arap gramerinde yeni bir çığırın açılmasına sebep oldu. Birçok eserini şerheden ve İbnu'n-Nâzım diye tanınan oğlu Bedruddîn Muhammed ve büyük Şâfiî fâkîhi Ebû Zekeriyya Yahya en-Nevevî, önde gelen öğrencilerindendir.[264] Kitapta ondan bir defa bahsedilmiştir.[265]

15. Birgivî: Osmanlı döneminin büyük âlimlerinden olan Birgivî'nin adı Takiyuddîn Mehmet, Babasının adı Pîr Ali'dir (ö. 981/1573). Balıkesirde doğmuştur. Birgivî'nin ilk hocası onun gibi âlim olan babasıdır. Ondan Arapça, mantık

---

[262] ez-Zehebî, **Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ,** c. 23, s. 264; Hulusi Kılıç, **"İbnu'l-Hâcib",** Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2000, c. 21, s. 55-57.
[263] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb**, s. 25,30.
[264] ez-Ziriklî ed-Dımaşkî, **el-A'lâm,** c. 6, s. 233; Abdülbaki Turan, **"İbni Mâlik et-Tâî",** Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 20, s. 169, İstanbul 1999.
[265] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 40.

ve diğer bazı ilimleri okumuş, bu arada Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemiştir. Daha sonra İstanbul'a giderek Küçük Şemseddîn Efendi, Ahîzâde Mehmed Efendi ve Kızıl Molla lakaplı Abdurrahman Efendi gibi âlimlerin yanında okumuştur. İcazet aldıktan sonra bir süre bazı medreselerde müderrislik yaptı. Daha sonra Sultan II. Selim'in hocası Birgili Atâullah Efendi'nin Birgi'de yaptırdığı medreseye tayin edildi. Birgivî, tefsir, kelâm, hadis, fıkıh, tasavvuf ve Arap dili gibi farklı ilim dallarında eserler vermiştir. Arap diline dair yazdığı *el-'Avâmil* adlı eseri zamanımızda da ders kitabı olarak okunup ezberlenmektedir.[266] Şeyh Abdurrahman, âmil ve ma'mûllerden bahsederken Birgivî'nin âmil-ma'mûl taksimatından bahsetmiş ve onun *el-'Avâmil* adlı eserinde ele aldığı tüm konuları bazı ilave bilgilerle beraber kitabına almıştır. Şeyh Abdurrahman, Birgivî'nin âmil, ma'mûl taksimatının güzel ve muteber olduğunu söyleyerek onun metodunu övmüştür.[267]

2.2.5. İstişhâdı

الاستشهاد (el-İstişhâd) kelimesi, شَهَدَ (ş-h-d) kökünden اسْتِفعال (istif'âl) kalıbından bir mastardır. Sözlükte, bu kelime kök olarak (شَهَدَ) "hazır olmak, gelmek, kesin haber vermek ve tanıklık etmek" gibi manalara gelmektedir. الاستشهاد (el-İstişhâd) kelimesi ise, sözlükte, "bir kimsenin şâhitliğini istemek, şâhitlik hususunda birinin yardımını istemek ve bir şeyi delil olarak ileri sürmek" anlamlarına gelmektedir.[268]

Saî'd el-Afğânî, istişhâdı şu şekilde tanımlamaktadır: *"Arapça'da bir kâidenin doğruluğunu, bir kelime ya da cümlenin kullanılışını; hâfızası sağlam, konuşması fasih*

[266] Emrullah Yüksel, **"Birgivî",** Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 6, s. 191-194, İstanbul 1992; Ahmet Turan Arslan, **İmam Birgivî Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri,** Seha Neşriyat İst. 1992, s. 24-33, 152.

[267] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 21-22.

[268] İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, c. 7, s. 238-240; Cevherî, **es-Sıhâh**, s. 618-619; Mutçalı, **Arapça Türkçe Sözlük**, s. 459; Feccâl, **el-Hadîsu'n-Nebevî fi'n-Nahvi'l-'Arabî,** s. 135; İsmail Durmuş, "**İstişhâd**", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 23, s. 396, İstanbul 2001.

olan bir Arap'tan sahih senetle gelen naklî bir delil ile ispat etmektir."[269] Bazı kaynaklarda istişhâd yerine *ihticâc* ve *istidlâl* terimleri de kullanılmıştır.[270]

Tefsir, hadis gibi dinî ilimler ve Arap dili ve edebiyatı gibi dil ile ilgili bilim dallarında yapılan çalışmalarda müellifler, bir kelime veya ifadenin lafız, mana ve kullanım doğruluğunu ispatlamak amacıyla sıhhati kesin olan nazım ve nesirden örneklere başvurmuşlardır. Bunlar Kur'ân-ı Kerîm, hadis-i şerifler ve Arapçalarına güvenilen eski Arapların nesir ve nazım türünden sözleridir.[271] Şimdi söz konusu kaynakları teker teker ele alıp açıklayacağız.

[269] Said el-Afgânî, **fi Usûli'n-Nahv,** Matbaatu'l-Camia'tu's-Suriye, Suriye 1957, s. 10.

[270] Muhammed ʿÎd, **el-İstişhâd ve'l-İhticâc bi'l-luğa,** 'Alemu'l-Kutûb, byy. 1988, s. 85; Feccâl, **el-Hadîsu'n-Nebevî fi'n-Nahvi'l-'Arabî,** s. 135; Durmuş, "**İstişhâd**", DİA, c. 23, s. 396.

[271] el-Afgânî, **fî Usûli'n-Nahv,** s. 10; Muhammed es-Sabbâğ, **el-Hadîs Mustalahuhu Belâgatuhu Kutubuhu,** el-Mektbu'l-İslâmî, Beyrut 1981, s. 130; ʿÎd, **el-İstişhâd ve'l-İhticâc bi'l-luğa,** s. 90; Muhammed Salih Şerîf 'Askerî, **el-İstişhâdu bil-Hadisi'n-Nebevîyyi'ş-Şerîf,** Âfâku'l-Hadâreti'l-İslâmiyeti Akademiyetu 'Ulûmi'l-İnsâniyeti ve'd-Dirâsâti's-Sakâfiyeti, Sene 13, Sayı 2, 1431 byy. s. 97-98; Durmuş, "**İstişhâd**", DİA, c. 23, s. 396; İsmail Demir, **İbnu Mu'tî'nin Kitâbu'l-Fusûl fî'n-Nahv Adlı Eserinde İstişhâd,** İlahiyat Fakültesi Dergisi 3- 2015, s. 17.

2.2.5.1. Kur'ân-ı Kerîm ile İstişhâd

Kur'ân, Allah'u Teâla tarafından, daha iyi anlaşılsın diye açık, anlaşılır, sağlam ve düzgün bir Arapça ile indirilmiştir.[272] İstişhâd kaynakları arasında ilk sırada yer alan ve buna en lâyık olanı şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bundan dolayı nahiv kurallarının konulmasında, lugatlerin tespitinde ve kelimelerin kullanış şekillerinin gösterilmesinde istişhâd yönünden Kur'ân-ı Kerîm, üzerinde ittifak edilmiş ve bu konuda ilk sırayı almıştır.[273] Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerîm'in meşhur kırâat-i seb'a ile istişhâd etmek de bütün dilcilerin ittifak ettiği bir hususdur.[274] Fakat Kur'ân-ı Kerîm'in bunlar dışındaki şâzz ve ahâd gibi farklı kırâatlerinin istişhâd olarak getirilip getirilmeyeceği hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.[275]

Mahmûd Süleyman Yakût, nahiv âlimlerinin neden ilk sırada Kur'ân-ı Kerîm ile istişhâd ettiklerini; "*Şüphesiz nahiv âlimleri, Allah'ın kelâmı olmasından dolayı tereddüt etmeden Kur'ân-ı şâhid olarak kullandılar. Çünkü Kur'ân, onlara göre, aynı zamanda fesâhatin zirvesinde idi ve orijinal Arap dilini ve onun üstün ifâde biçimlerini temsil etmekteydi. Çünkü o, nazil olan en beliğ söz ve insanlığa ulaşan en güvenilir metin idi*"[276] sözleri ile açıklar.

İmam Suyûtî, kırâatların dilde delil olarak kullanılması konusunda şöyle der: *"Kur'ân-ı Kerîm'in mütevâtir, âhâd ve şâzz bütün kırâatleri ile Arap dilinde istişhâd etmek caizdir. Âlimler, kıyasa ters düşmediği sürece şâzz kırâatlerle bile istişhâdın câiz olabileceği hususunda ittifak etmişler. Bununla beraber kıyasa muhalif olursa, ona kıyas*

---

[272] İbrahim, 4.

[273] Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, **el-İktirâh fî 'İlmi Usûli'n-Nahvi**, thk, 'Alâuddin 'Atiyye, 'Abdulhakîm 'Atiyye, Dâru'l-Beyrûtî, Beyrut 2016, s. 39; el-Afgânî, **fî Usûli'n-Nahv,** s. 25; Mehmet Nafi Arslan, **Abduh er-Râcihî ve et-Tatbîku'n-Nahvî Adlı Eseri**, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2011, s. 90; Muhammed Çetkin, **Suyûtî'nin Nahivdeki Yöntemi,** Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 6, Cilt 6, Sayı 11, Bahar 2016, s. 75.

[274] Tarı, **Teftâzânî ve Sadînî Adlı Eseri,** s. 80.

[275] Hatice el-Hadîsî, **eş-Şâhid ve Usûlu'n-Nahvi fî Kitâbi Sîbeveyhi,** Matbaa'tu Camiâtu Kuveyt, Kuveyt 1974, s. 29-30-46.

[276] Şerîf Letrûş, **Fıkhın ve Fıkıh Usûlünün Arap Dili Çalışmalarına Etkisi,** Çev. Murat Sula, Marife, Yıl 9, Sayı 1, Bahar 2009, s. 280-281.

etmek câiz olmaz. Fakat bizzat bu şâzz kelime ile ferdi olarak istişhâd edilebilir. Fıkıh ilminde şâzz rivayetlerle ihticâc tartışma konusu olmasına rağmen, nahivciler arasında böyle bir anlaşmazlık yoktur." Görüldüğü gibi Suyûtî, Kur'ân-ı Kerîm'in, mütevâtir, âḥâd ve şâzz bütün kırâatleri ile (kıyasa muhalif olsa dahi) nahivde istişhâdda bulunabileceği görüşündedir.[277]

Özetle denilebilir ki, şâzz kırâatler hakkında bazı tartışmalar olsa da bütün eski ve yeni dil bilimciler, Kur'ân-ı Kerîm ile istişhâdı genel olarak kabul etmişlerdir.[278] Ancak, Kur'ân-ı Kerîm'den fiilen ne kadar istişhâd edilip edilmediği ve edebi olarak ondan ne kadar istifade edildiği, tartışılabilecek bir husustur. Zira dilcilerce lugat ve nahiv alanlarında şairi bilinmeyen bir beyitle bile istişhâd edilmesi çok rastlanan bir durumdur. Buna rağmen Kur'ân'da yer alan sözlerin istidlâla daha layık iken çoğu kere herhangi bir şairin bir beytinin dilde kesin bir delil olarak görülüp, bütün dilleri yaratan Allah'ın kelamından aynı derecede istifade edilmemesi, bazen bir ayetin eski Arab'ın şiir veya sözüne göre yorumlanması ve böyle bir tercih yapılması anlaşılması güç bir vakıadır.[279]

Şeyh Abdurrahman, nahiv kaidelerini ispat ederken biri iki yerde olmak üzere yirmi dokuz âyet ile istişhâd etmiştir. Müellif, âyet ile istişhâd ederken sözkonusu kelâmın âyet olduğuna işaret eden harhangi bir ifade kullanmadan kuraldan hemen sonra delil olarak getirmiştir. Şâhid olarak kullandığı ayetlerde istişhâd yeri ve sebebini açıklamamış, bunları okuyucuya bırakmıştır. Şeyh Abdurrahman, genelde âyetlerin ilgili bölümünü vererek istişhâdda bulunurken bazen de âyetlerin tamamını vermiştir.

Şeyh Abdurrahman'ın *Mir'âtu'l-İ'râb*'ta nahiv kurallarını ispat ederken istişhâd ettiği bazı âyetler şunlardır:

---

[277] Suyûtî, **el-İktirâh,** s. 39; el-Hadîsî, **eş-Şâhid,** s. 30; 'Îd, **el-İstişhâd ve'l-İhticâc bi'l-luğa,** s. 101-102.
[278] Demir, **İbnu Mu'tî,** s. 19-20.
[279] Yusuf Sancak, **Hadîsin Arap Dili Temel Kaynakları İçinde İstişhâd ve Edebî Yönü Arap Dili ve Edebiyatına Katkıları,** Ekev Akademi Dergisi, Yıl 9, Sayı 24, (Yaz 2005), s. 194-195.

إِنَّمَا اللهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ *Allah, ancak bir tek ilâhtır.*[280]

Şeyh Abdurrahman, âmil ve ma'mûlden bahsetme sadedinde harflerin hiçbir zaman ma'mûl olmadıklarını ifade etmiştir. Âmil olmalarına gelince; bazılarının (atıf harfleri gibi) hiç âmil olamadıklarını, bazılarının (harfi cerler gibi) herzaman âmil olduklarını, bir kısmının da bazı durumlarda âmil olduklarını, bazı durumlarda âmil olmadıklarını ifade etmiştir. Âmil olmama durumuna da bu âyeti örnek getirmiştir.[281] Normalde إِنَّ ismini nasb haberini ref ederken bu âyette sonuna mâ-i kâffe bitişmiş ve âmel etmesini engellemiştir. Dolaysıyla normalde âmil iken bu durumda âmil değildir.

آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ *(Onlara), insanların inandıkları gibi sizde inanın…*[282]

Şeyh Abdurrahman, harfi cerlerden olan keften (ك) bahsederken ona mâ-i kâffe (ما) dahil olduğu için amelinin iptal olduğunu ifade etmiş ve bu âyeti şâhid olarak göstermiştir.[283] Kef (ك) normalde isimlerin başına gelip onları cer ederken burada mâ-i kâffe (ما) bitiştiği için âmeli iptal olmuş ve fiil ile beraber kullanılmıştır.

وَمَا لَنَا أَلاَّ نَتَوَكَّلَ عَلَى اللهِ *Biz ne diye Allah'a tevekkül etmeyelim?*[284]

Şeyh Abdurrahman, fiili muzâriyi nasb eden harflerden bahsederken, bunlardan **(أَنْ)**'nin zaid iken de fiili muzariyi nasb ettiğini söylemiş ve buna delil olarak ta bu âyeti getirmiştir.[285] Bu âyette أَنْ zaid olduğu halde نَتَوَكَّلَ fiilini nasb etmiştir.

[280] Nisâ, 171.
[281] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 10.
[282] Bakara, 13.
[283] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 13-14.
[284] İbrahim, 12.
[285] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 16.

أَلَمْ نَشْرَحَ لَكَ *(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi*?[286]

Şeyh Abdurrahman, fiili muzariyi cezm eden harflerden lem'in (لَمْ) bazen de fiili muzariyi nasb ettiğini söylemiştir. Buna da bazı kırâatlerde نَشْرَحَ 'nin nasbı ile okunan bu ayeti delil olarak ileri sürmüştür.[287] Lem (لَمْ) cezm etmesi gerekirken bu kırâate göre نَشْرَحَ fiilini nab etmiştir.

وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ *Yeri de biz döşedik. Biz ne güzel döşeyiciyiz*.[288]

Medih ve zem (öveme ve yerm) fiilleri kendilerinden sonraki ismi ref eder. Bu isim onların faili olur. Failden sonra bir isim daha gelir, ona mahsûsi medih veya zemm (övülen veya yerilen) denir. Bu isim genelde zikredilirken bazen de hazfedilir. Şeyh Abdurrahman, bu âyeti mahsusun hazfedilmesine delil olarak getirmiştir.[289] Ayetin takdiri şöyledir: فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ نَحْنُ . Burada نَحْنُ olan mahsûsi medih hazfedilmiştir.

وَلَاتَ حِينِ مَنَاصٍ *Artık zamanı değildi*.[290]

Şeyh Abdurrahman, harfi cerlerden bahsederken bazılarının لاتَ'yi de harfi cerlerden saydığını ifade etmiştir. Buna şâhid olarak da حِين kelimsinin mecrûr okunduğu kırâate göre bu ayeti getirmiştir.[291] Bir başka yerde ise لَيْسَ'ye benzeyen harflerden bahsederken لاتَ'nin nefyi cins için gelebileceğini söylemiş ve حِين kelimesinin nasb kırâatine göre âyetin buna delil olabileceğini beyan etmiştir.

[286] İnşirâh, 1.
[287] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 16.
[288] Zâriyât, 48.
[289] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 19.
[290] Sâd, 38.
[291] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 22.

وَهُوَ اللهُ فِي السَّمَوَاتِ *Hâlbuki O, göklerde de Allah'tır….*[292]

Şeyh Abdurrahman, kıyasî âmillerden bahsederken bunlaradan birinin de ismi fâil, ismi mef'ûl, sıfatı müşebbehe gibi müştakların manasına gelen camid isimler olduğunu ifade etmiş ve buna şâhid olarak ta bu âyeti getirmiştir.[293] Bu âyette اللهُ lafzı ismi mef'ûl olan مَعْبُودٌ manasında olduğu için cârr ile mecrûr (فِي السَّمَوَاتِ) ona mutaallik olmuştur.

وَكَانَ اللهُ عَلِيمًا حَكِيمًا *Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*[294]

Nâkıs fiiller, isimlerini ref haberlerini nasb ederler. Şeyh Abdurrahman, merfuâtı açıklarken bunlardan birinin de nâkıs fiilerin ismi olduğnu ifade etmiş ve buna delil olarak da bu âyeti getirmiştir.[295] Burada nâkıs fiil olan كَانَ ismi olan اللهُ lafzını ref, haberi olan عَلِيمًا حَكِيمًا fazılarını nasb etmiştir.

2.2.5.2. Hadisi Şerîf ile İstişhâd

"İslam dininin ikinci ana kaynağı sayılan Hz. Peygamberin hadisleri Kur'ân-ı Kerîm gibi Arapçanın kelime yapısına, cümle yapısına, gramerine ve edebi sanatlarına tesir etmiş; yüzyıllar boyunca dilin bozulmasının önüne geçmiş, zenginleşmesini sağlamışlardır. Bu hususta da dil bilginleri ittifak etmişlerdir."[296]

"Şunu da belirtmek gerekir ki; Allah Teâlâ'nın Araplar içinde, Allah Resulünden başka, dile ait bütün güzel sıfatları kendisinde topladığı, fasih bir dil verdiği ve dilin bütün inceliklerine vâkıf kıldığı bir başka insan yoktur. Zira Allah O'nu vahyine muhatap olmak üzere yaratmış, Peygamberlik vazifesi vermiş ve Kur'ân-ı Kerîm'i beyan etmekle

---

[292] En'âm, 3.
[293] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 23.
[294] Fetih, 4.
[295] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 25.
[296] Nusreddin Bolelli, **Nahivde Hadisle İstişhâd Meselesi,** Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 5-6, İst. 1993, s. 165-166.

görevlendirmiştir.[297] *Bundan dolayı bütün İslam âlimleri, Hz. Peygamberin (s.a.v.) en fasih konuşan Arap olduğu, en güzel ve en veciz terkiplerle ifade edebilme özelliğine sahip olduğu ve gerekti̇ğinde Kureyş lehçesi dışında diğer lehçelerle de kısa ve mû'ciz ifadelerle açıklamalar yaptığı konusunda ittifak halindedirler."*[298]

Hadisi şeriflerin dinin ikinci kaynağı olduğu, Hz. Peygamber'in de insanların en fasihi olduğu bütün ulemanın kabul ettiği bir hususdur.[299] Ancak hadisi şeriflerin dilde delil ve şâhid gösterilme bakımından aynı değeri gördüğü söylenemez. Zira Arap dili gramer âlimleri, gramer kurallarının konulmasında, lügavî lâfızların tespitinde ve kelimelerin kullanış şekillerinin gösterilmesinde hadislerle istişhâd edilip edilmemesi konusunda ihtilaf etmişlerdir. Araştırmalar bu hususta üç görüşün ortaya çıktığını göstermektedir: [300]

1- Hadisle İstişhâdı Kesinlikle Caiz Görmeyenler

Bazı nahiv âlimleri hadislerin dilde delil ve şâhid olarak kullanılmayacağı görüşünü ileri sürmüştür. Bu da dilin kelimelerini belirleme ve kaidelerini tesbit etme noktasında hadise dayanılmayacağı anlamına gelmektedir. Bu görüşte olan âlimlerin başında Ebû Hayyân el-Endelûsî, onun hocası İbnu'd-Dâ'î el-İşbilî vb. nahivciler gelmektedir.[301] Bu görüşte olanlar, dilde bir hüküm bina edilirken manaya değil lafza

---

[297] Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, **el-Muzhir fî 'Ulûmi'l-Luğa ve Envâi'hâ,** Matbaa'tu't-Teâ'vun, Mısır 1325, s. 166-167; Feccâl, **el-Hadîsu'n-Nebevî fî'n-Nahvi'l-'Arabî,** s. 5; 'Askerî, **el-İstişhâdu bil-Hadis,** s. 99-100, M. Vecihi Uzunoğlu, **Hz. Peygamber'in Edebî Yönü**, DEÜİFD, XXXII/2010, s. 44. Askerî, sözkonusu makaleseinde âlimlerin Hz. Peygamber'in fesahati hakındaki sözlerini çok güzel bir şekilde aktarır.

[298] Suyûtî, **el-İktirâh,** s. 44-45; Feccâl, **el-Hadîsu'n-Nebevî fî'n-Nahvi'l-'Arabî,** s. 18-19; Uzunoğlu, **Hz. Peygamber'in Edebî Yönü**, s. 42; Sancak, **Hadîsin Arap Dili…,** s. 201; Hüseyin Avcı, **Arapça Lügatlerde Hadislerle İstişhâd (Lisânu'l-'Arab Özelinde)**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014, s. 28.

[299] Feccâl, **el-Hadîsu'n-Nebevî fî'n-Nahvi'l-'Arabî,** s. 5,18-19; 'Askerî, **el-İstişhâdu bil-Hadis,** s. 101.

[300] Hadîce el-Hadîsî, **Mevkifu'n-Nuhât mine'l-İhticâci bi'l-Hadîsi'ş-Şerîf**, Dâru-Raşîd, Irak 1981, s. 19.

[301] Abdulkadir b. Ömer el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-'Arab,** Thk. Abdusselam Muhammed Harûn, Mektebetu'l-Hancî Kahire, bty. c. 1. s. 9; el-Afgânî, **fî Usûli'n-Nahv,** s. 42; el-Hadîsî, **eş-Şâhid,** s. 62; **Mevkıfu'n-Nuhât,** s. 19; Feccâl, **el-Hadîsu'n-Nebevî fî'n-Nahvi'l-'Arabî,** s.7; Muhammed Hıdır Hüseyin, **Arapça'da Kelime ve Kuralların Doğrulanması İçin Hadislerin Kullanılması,** Çev. Hasan Taşdelen, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Cilt 13, Sayı: 1, 2004, s. 216; 'Âskerî, **el-İstişhâdu bil-Hadis,** s. 101.

bakıldığını, hadislerin de Hz. Peygamberin lafzı olacağına güvenilmediği için dilde delil ve şâhid olamayacağını söylemişlerdir. Şayet güvenilse idi, kuralların isbatında hadisler Kur'ân derecesinde olurdu. Dolayısıyla kimse onların delil olmayacağını iddia edemezdi.

2. Her Türlü Hadisle İstişhâda Cevaz Verenler

Bir grup âlim ise, hadisin dilde delil ve şâhid olarak kullanılmasını caiz görerek, hadisi kelimelerin tahkiki ve kaidelerin tespitinde başvurulacak kaynaklar arasında saymışlardır. Bu gruptaki âlimler, hadisin Hz. Peygamber'den duyulmasından itibaren geliş yollarının, gerek tedvin zamanı, gerekse rivayet edenlerde aranan şartlar bakımından, şiir ve onun dışındaki dil malzemesinden daha sağlam ve güvenilir olduğu kabulünden yola çıkmışlardır. Bunların başında *Elfiyye* müellifi İbn Mâlik, Muğni'l-Lebîb yazarı İbn Hişâm el-Ensârî, el-Bedr ed-Demâmînî, Ebû'l-Bekâ el-'Ukberî, Ebû Ali eş-Şelevbîn, er-Râdî el-Esterebâdî gelmektedir.[302] İbnu't-Tayyib Muhammed el-Fâsî de *el-İktirâh* ve *Şerhu'l-Kifâyeti'l-Muhtefiz* adlı eserlerinde hadisle istişhâd etmiştir.[303]

3. Bir Kısım Hadisle İstişhâda Cevaz Verenler (Orta Yolu Seçenler)

Yukarıdaki iki görüş dışında ne hadisle istişhâdı bütünüyle reddeden ne de tamamıyla kabul eden, Ebû İshak eş-Şâtıbî' ve Celâluddîn es-Suyûtî'nin nin temsil ettiği üçüncü bir görüş vardır. Nitekim eş-Şâtıbî *el-Elfiyye* şerhinde: "*Topuklarına bevleden ahmak ve sefih Arapların sözleri ve içinde fuhuş ve çirkin sözler bulunan şiirleri ile istişhâd ettikleri halde, mana olarak nakledildiğini gerekçe göstererek Allah ResuIü'nün hadisleriyle istişhâd eden hiçbir nahivci görmedik. Sahih hadisleri terk ediyorlar. Çünkü*

---

[302] el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb…,** c. 1. s. 9; 'İd, **el-İstişhâd ve'l-İhticâc bi'l-luğa,** s. 111; el-Hadîsî, **eş-Şâhid,** s. 64; el-Hadîsî, **Mevkifu'n-Nuhât,** s. 22-23; Feccâl, **el-Hadîsu'n-Nebevî fî'n-Nahvi'l-'Arabî,** s. 105,191; 'Askerî, **el-İstişhâdu bil-Hadis,** s.101-102; Hıdır Hüseyin, **Arapça'da Kelime ve Kurallar…,** s. 216; Bolelli, **Nahivde Hadisle İstişhâd Meselesi,** s. 168-169; Muhittin Uysal, **Hadisin Arap Dil Bilimine Etkisi ve Hadisle İstişhâd Meselesi,** Marife, yıl: 6, sayı: 1, Konya, (Bahar 2006). s. 112.

[303] el-Hadîsî, **Mevkifu'n-Nuhât,** s. 24; Hıdır Hüseyin, **Arapça'da Kelime ve Kurallar…,** s. 216; Bolelli, **Nahivde Hadisle İstişhâd Meselesi,** s. 168.

onlar manaları ile naklediliyor, rivâyetleri ve lâfızları değişiyor." Diyerek bu konuda mana olarak rivayet edilen hadislerin tümüyle dışlanmasını yadırgamıştır. [304]

Şeyh Abdurrahman *Mir'âtu'l-İ'râb*'ta bir yerde hadis ile istişhâd etmiştir. Bununla hadisle istişhâdı kabul ettiği söylenebilir. Fakat bütün hadislerle istişhâdı caiz görenler gibi mi, yoksa bir kısım hadisle istişhâdı caiz görenler gibi mi düşündüğünü söylemek mümkü değildir.

Şeyh Abdurrahman hadisle istişhâd ederken şâhid olarak getirdiği kelamın hadis olduğunu ifade etmemiş, itişhâd yeri ve sebebini de açıklamamıştır. Şeyh Abdurrahman'ın istişhâd ettiği hadis şudur:

إِذَا لَمْ تَسْتَحِ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ *Hâya etmedikten sonra dilediğini yap.*[305]

Şeyh Abdurrahman, cümle çeşitlerinden bahsederken cümlelerin bir yönden ihbârî bir yönden inşâî olduğunu ifade etmiştir. Ardından zahiren ihbârî gibi görünen bazı cümlelerin manen inşâî olduğunu söylemiş ve buna örnek olarak da اَلْحَمْدُ للهِ cümlesini vermiştir. Bu cümle zahiren "hamd Allah'adır şeklinde ihbârî gözükse de aslında Allah'ım sana hamd olsun anlamında olup manen inşâîdir. Lafzen inşâî olupta manen ihbârî olan cümlelere de bu hadisi şerifi delil göstermiştir.[306] Zira bu hadis her ne kadar *"Utanmadıktan sonra dilediğini yap"* şeklinde inşâî gözükse de aslında *"hayâ etmeyen insan herşey yapabilir"* manasında ihbârîdir.

2.2.5.3. Arap Şiiri ile İstişhâd

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Arap dili kurallarının tespiti açısından üç temel kaynak söz konusudur. Bunlar Kur'an-ı Kerîm, hadis-i şerifler ve Arapçalarına güvenilen

---

[304] el-Bağdâdî, **Hizânetu'l-Edeb,** s. 12; el-Hadîsî, **Mevkifu'n-Nuhât,** s. 25; el-Hadîsî, **eş-Şâhid,** s. 65; Feccâl, **el-Hadîsu'n-Nebevî fi'n-Nahvi'l-'Arabî,** s. 127; Hüseyin Tural, **Arap Dilinde Şiir ve Hadisle İstişhâd Meselesi**, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum 1990, Sayı 9. s. 76.

[305] Buhârî, Edeb, 78.

[306] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 37.

eski Arapların nesir ve şiir türünden sözleridir. Şiir, Kur'ân-ı Kerîm'den sonra Arap dilinin ikinci temel kaynağı sayılmıştır.

"Arap şiiri, Arap Dili çalışmalarında gramer kitapları ve lugatlerde istişhâd için kullanıldığı gibi İslamî ilimlerin anlaşılmasında da sıkça başvurulan önemli bir kaynak olmuştur. Müfessirler Kur'ân-ı Kerîm'in garip kelimelerini açıklarken, farklı kırâatlerini rivâyet ederken, ayetleri i'râb yönünden tahlil ederken, Arap şiirine çokça başvurmuşlardır. Hadisi şerifler açıklanırken, hadis şerhleri ve garibu'l-hadis tarzındaki eserlerde de Arap şiirine sıkça başvurmuşlardır. Usûlu Fıkıh alanında yazılmış eserlerde usûl terimleri açıklanırken veya usûl kuralları ele alınırken; Fıkıh, Kelâm, Akaid vb. dini ilimlerin tümünde gerekli durumlarda şiire başvurulmuştur.[307] *Özellikle eski müfessirler öteden beri Kur'ân kelimelerinin anlamlarını açıklamak ve cümleleri tahlil etmek için Arap şiirine sıkça müracaat etmişlerdir."*[308]

Arap dilinde ilk defa ne zaman ve kim tarafından ve hangi konuda şiirle istişhâd edildiğini kesin olarak tespit etmek oldukça zordur. Ancak eldeki mevcut kaynaklara göre ilk istişhâdın Kur'ân-ı Kerîm'in garip kelimelerini tefsir etmek maksadıyla başladığı görülmektedir. Bu itibarla ilk istişhâdın Kur'ân-ı Kerîm'in tefsirine bağlı olarak başlaması tabiî bir durumdur.[309] Tefsirde şiir ile istişhâd daha sahabe döneminde başlanmıştır.[310] İbni Abbas: *"Bana Kur'ân'ın garip kelimelerini soracak olursanız, onları Arap şiirinde araştırınız. Çünkü şiir Arab'ın divanıdır"* diyerek Kur'ân tefsirinde şiirle istişhâdın önemine işaret etmiştir.[311]

---

[307] Abdullah Bedeva, **Şark Medreselerinde Arapça Öğretim Yöntemlerinden Biri Olarak Şiirin Yeri ve Önemi,** Uluslararası Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler Sempozyumu, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2013, s. 669-670.

[308] Hacı Önen, **Şiirle İstişhâd Yöntemi Açısından Halebî'nin ed-Durru'l-Mesûn Adlı Tefsiri,** Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dergisi, Yıl 8, Sayı 16, Nisan 2016, s. 352.

[309] Mehmet Reşit Özbalıkçı, **Arap Dilinde İlk İstişhâd,** D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 5, İzmir 1989, s. 369.

[310] Suyûtî, **el-İtkân,** s. 258; Mehmet Kaya, **Hak Dini Kur'ân Dilinde Şiirle İstişhâd,** Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 17, Sayı 1, 2017, s. 10. Önen, **Şiirle İstişhâd Yöntemi,** 353.

[311] Suyûtî, **el-İtkân,** s. 258; İsmail Durmuş, "**Şiir**", Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2010, c. 39, s. 148; Özbalıkçı, **Arap Dilinde İlk İstişhâd,** s. 370; Önen, **Şiirle İstişhâd Yöntemi,** s. 353.

Daha önce bahsedildigi üzere Kur'ân-ı Kerîm'le istişhâd etme hususunda âlimler arasında herhangi bir ihtilaf yoktur. Hadislerle istişhâd ise âlimler arasında ihtilaf konusu olmuştur. Şiire gelince nahiv âlimleri arasında şiirle istişhâd edilip edilmemesi hususunda istisnalar haricinde önemli bir ihtilaf olmamıştır. Sadece hangi şairlerin şiiriyle istişhâd edilip edilmeyecegi konusu tartışılmıstır.

Şeyh Abdurrahman, *Mir'âtu'l-İ'râb'*ta nahiv kaidelerini ispat ederken on tane beyit ile istişhâd etmiştir. Şâhid olarak getirdiği şiirlerde şiirin kime ait olduğunu belirtmemiş, bazen وَكِى قَوْلِى شَاعِرِى *"şairin sözzü gibi"* ifadesi ile şiir olduğunu beyan etmiş, bazen de şiir olduğuna işaret etmeden kuralı söyledikten hemen sonra şiiri delil olarak getirmiştir.

Şeyh Abdurrahman, şiir ile istişhâd ederken istişhâd yeri ve sebebini açıklamamış, bunları okuyucuya bırakmıştır. Müellif, genelde şiirin ilgili bölümünü bazen de bir cümlesini vererek istişhâdda bulunurken bazen de şiirin tamamını vermiştir.

Şeyh Abdurrahman'ın *Mir'âtu'l-İ'râb'*ta nahiv kurallarını ispat ederken istişhâd ettiği şiirlerin bazıları şunlardır:

وَإِنَّا لَمِمَّا نَضْرِبُ الْكَبْشَ ضَرْبَةً *Biz koçun (başına) bir defa vurduğumuzda*

Harfi cerler isimlerin başına gelip onları cer eder. Şeyh Abdurrahman, harfi cerlerden (مِن)'i açıklarken bazılarının ona mâ-i kâffe bitiştiğinde amelinin iptal olacağını söylediklerini aktarmış ve buna şâhid olarak bu şiiri getirmiştir.[312] Harfi cerler isimden başkasına gelmezken şiirde (مِن)'in âmeli iptal olduğu için نَضْرِبُ fiilinin başına gelmiştir.

لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ يَوْمًا فَأُخْبِرَهُ بِمَا فَعَلَ الْمَشِيبُ

[312] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 14.

Keşke gençliğim birgün geri gelseydi de ona ihtiyarlığın bana ettiklerini anlatsaydım.

Şeyh Abdurrahman, bu şiiri (لَيْتَ)'nin temenni anlamına geldiğine delil olarak getirmiştir.[313]

وِإِذَا تُصِبْكَ خَصَاصَةٌ فَتَجَمَّلْ *Başına bir felaket geldiğinde güzelce sabret.*

Şeyh Abdurrahman, iki fiili cezm eden şart edâtlarını açıklarken إِذَا'nın cezm etmeyenlerden olduğunu fakat bazen şiirin zaruretinden dolayı onun da iki fiili cezm ettiğini söylemiş ve buna delil olarak yukarıdaki şiiri getirmiştir.[314] إِذَا nesirde cezm etmezken bu şiirde zaruretten dolayı تُصِبْ fiilini lafzan, تَجَمَّل cümlesini de mahallen cezm etmiştir. Zira تَجَمَّل kelimesi emir kipidir. Emir lafzı 'irâbı ne lafzen nede mahallen kabul eder. Bundan dolayı 'irâb cümlenin tümünün mahalline verilir.

لَعَلَّ أَبِي الْمِغْوَارِ مِنْكَ قَرِيبٌ *Umulur ki Ebi'l Miğvâr sana yakın olur.*

لَعَلَّ İsmini nasb haberini ref yapan hurufu muşebbehu bi'l-fiilerdendir. Fakat 'Ukayl kabilesinin lehçesine göre harfi cer olarak da gelir. Şeyh Abdurrahman, لَعَلَّ 'nin 'Ukayl kabilesine göre harfi cer olarak kullanıldığını söylemiş ardından bu şiiri buna delil olarak göstermiştir. [315]

Daha önce Arap dilinin kaynaklarından birinin de Arapçalarına güvenilen eski Arapların nesir ve nazım türünden sözleri olduğunu ifade etmiştik. Nazımdan maksat Arap şiir, nesirden maksat ise fesâhatlerine güvenilen Araplardan nakledilen günlük konuşmalar veya mesel ve atasözü tarzından sözlerdir.

[313] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 15.
[314] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 17.
[315] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 22.

Şeyh Abdurrahman *Mir'âtu'l-İ'râb*'ta bir yerde mesel ile istişhâd etmiştir. O, mesel ile istişhâd ederken şâhid olarak getirdiği sözün mesel olduğunu ifade etmemiş, itişhâd yeri ve sebebini de açıklamamıştır.

Şeyh Abdurrahman'ın şâhid olarak getirdiği mesel şudur:

تَسْمَعُ بِالْمُعَيْدِيِّ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ *Mu'aydiyi (Mu'ayd kabilesinden olan kişiyi) duyman onu görmenden daha hayırlıdır. (Hakkında duydukların ile gördüklerin birbirinden farklıdır.)* Bu söz, yaptıkları, maharetleri ile verdiği görüntü/izlenim birbirinden farklı olan kişiler için söylenen bir atasözü, mesel/özlü sözdür.

Şeyh Abdurrahman, ma'mûllerden bahsederken bir cümlenin başında masdariyet harfinin bulunmasından dolayı veya bulunmadığa halde masdar manası kastedildiğinde o cümlenin ma'mûl olacağını ifade etmiştir. Başında masdariyet harfi bulunmadığı halde masdar yani müfred isim anlamına gelen cümleye de bu meseli şâhid olarak zikretmiştir.[316]

[316] eş-Şâvırî, **Mir'âtu'l-İ'râb,** s. 9.

SONUÇ

Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî, 1899 yılında Eruh'un Kuşdalı köyünde dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta babasının vefatından dolayı ilim tahsiline ara vermiştir. Yirmi yaşına geldiğinde tekrar ilim tahsiline başlamıştır. Kısa sürede medrese tahsilini tamamlayan Şeyh Abdurrahman, Eruh'un çeşitli köylerinde imamlık yapmıştır. Görev yaptığı yerlerde medrese açıp talebe yetiştirmiştir. Açtığı medreselerde çok sayıda talebe yetişmiştir.

Şeyh Abdurrahman'ın ilmi derinliği, tevazusu, takvası, hüküm vermedeki tarafsızlığı, ailesinin irşat ve tedris faaliyetleri ile tanınması onu halkın yanında saygın ve etkili bir konuma yükseltmiştir. Bu nedenle insanlar arasında ortaya çıkan ihtilafları çözme konusunda adeta bir mahkeme işlevi görmüştür.

Şeyh Abdurrahman'ın yetiştiği dönemde müderrislerin çeşitli nedenlerden dolayı eser telif etme geleneği son derece zayıftı. Şeyh Abdurrahman bu gelenek içerisinde yetişmesine rağmen kelâm, tecvid, fıkıh, beyân, sarf, nahiv ve matematikle ile ilgili eserler telif etmiştir. Bu eserlerinden biri de çalışmamızın konusu olan *Mir'âtu'l-İ'râb Câddetu's-Savâb* adlı nahiv kitabıdır.

Klasik metin ve şerhlerin mukaddimelerinde müellifler, genellikle eserlerini hangi sebeple kaleme aldıkları ile ilgili bir takım açıklamalar yaparlar. Şeyh Abdurrahman da *Mir'âtu'l-İ'rab*'ın giriş bölümünde bu geleneğe uymuş ve kitabını nahiv ilmine yeni başlayan talebelere nahvi kolaylaştırmak için yazdığını ifade etmiştir.

İslamî kitap telif geleneğinde eserlere önsöz veya girişin anlamına gelen bir mukaddime ile başlanır. Kaynaklarda mukaddimenin "mukaddimetü'l-kitab" ve "mukaddimetü'l-ilim" şeklinde iki kısma ayrıldığı görülmektedir. Şeyh Abdurrahman da

*Mir'âtu'l-İ'rab'*a mukaddimenin her iki türü ile giriş yapmış ve mukaddime geleneğini sürdürmüştür.

Bir ilme başlamak isteyen herkesin o ilmi daha iyi kavrayıp öğrenmesi için onun hakkında on ilkeyi bilip kavraması gerektiği söylenmektedir. Şeyh Abdurrahman, *Mir'âtu'l-İ'râb'*ta mukaddimeden sonra nahve ait on ilkeyi tek tek açıklamıştır.

Arap gramerine dair telif edilen eserlerin bazıları özet şeklinde, bazıları orta düzeyde, bazılar ise detaylı bir şekilde kaleme alınmıştır. Özet şeklinde telif edilen eserlerin hedefi zorunlu bilgileri olabildiğince kısa ve öz ifadelerle talebeye aktarmaktır. *Mir'âtu'l-İ'râb,* yöntem açısından mukaddime tarzında yazılmış, küçük hacmine rağmen nerde ise nahiv konularının tamamını çok kısa ve öz ifadelerle açıklamıştır.

Gramer alanında eser yazan âlimler konuları çeşitli başlıklar altında işlemektedirler. Şeyh Abdurrahman konularını "kelimeyi" merkeze alarak açıklamış ve kelimeyi isim, fiil, harf şeklinde üçe ayırmış daha sonra onların herbirini de âmil, ma'mûl vb. şeklinde alt başlık ve kısımlara ayırmıştır. Böylece nahiv konularını belli bir sistem ve ilmi bir metod takip ederek ele almıştır.

Dil ihtilafları konusu birçok dilcinin uğraştığı önemli bir alandır. Nahiv ilmine hâkim olan ve çok yönlü düşünebilen Şeyh Abdurrahman, tümüyle tek bir nahiv ekolüne bağlı kalmamıştır. Bazen Basralıların görüşlerine bazen de Kûfelilerin görüşlerine bazen cumhurun veya ekser dediği çoğunluğun görüşne bazen de bir âlimin görüşüne tabi olmuştur.

Arap dilinin gerek lugat, gerek nahiv ve sarf ve gerekse sözlükler ve dil kurallarının tespiti açısından şekillenmesinde üç temel kaynak söz konusudur. Bunlar Kur'ân-ı Kerîm, hadis-i şerifler ve Arapçalarına güvenilen eski Arapların nesir ve nazım türünden sözleridir. Şeyh Abdurrahman, *Mir'âtu'l-İ'râb'*ı telif ederken bu kaynaklardan yararlanmış, konuları işlerken en çok Kur'ân-ı Kerîm ile istişhâdda bulunmuştur.

Âyetlerden sonra en çok şiir ile istişhâd etmiştir. Hadis ve darb-ı meselden ise sadece birer örnek ile istişhâd etmiştir.

Bu çalışmamızın, hayatını ilme ve insanlara İslamı anlatmaya vakf etmiş fakat kendisi ve eserleri unutulmaya yüz tutmuş bir âlimin hayatının ve eserlerinin bilinmesine katkıda bulunması en büyük temennimizdir.

KAYNAKÇA

‘ASKERÎ, Muhammed Salih Şerîf, **el-İstişhâdu bil-Hadisi’n-Nebevîyyi’ş-Şerîf,** Âfâku’l-Hadâreti’l-İslâmiyeti Akademiyetu ‘Ulûmi’l-İnsâniyeti ve’d-Dirâsâti’s-Sakâfiyeti, Sene 13, Sayı 2, 1431 byy.

‘AZÎZ, Hamid Mahmûd, **Şeyh Bedruddîn ve Menhecuhu fi’t-Tefsîr**, Câmia‘t’u Cinân, Kulliyetu’l-Âdâb ve’l-‘Ulûmi’l-İnsâniyye Kısmu’t-Tefsîr ve ‘Ulumi’l-Kur’ân, Trablus Libya 2018.

ABDULĞANÎ, Eymen Emîn, **el-Kâfî fî-Şerhi’l-Âcurrûmiyye,** Dâru’t-Tevfikiye lit-Turâs, Kahire 2011.

AFGÂNÎ, Said, **fî Usûli’n-Nahvi,** Matbaatu’l-Camia‘tu’s-Suriye, Suriye 1957.

---------- **Min Târîhi’n-Nahv**, Dâru’l-Fikr, Beyrut bty.

AKÇAY, Halil, **Muhammed b. Seyyid Şerîf Curcânî’nin er-Reşâd fî Şerhi’l-İrşâd Adlı Eserinin Tahlil ve Tahkiki,** Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.

ÂLÛSÎ, Ebû’l-Berekât Hayruddîn Nu‘mân b. Mahmûd b. Abdullah, **Celâu’l-‘Ayneyn fî Muhâkemeti’l-Ahmedeyn**, thk. ed-Dânî b. Munîr âl-Zehvî, el-Mektebetu’l-‘Asriyye, Beyrut 2006.

ÂMEDÎ, Muhammed, **Hâşiyetu’z-Zurûf,** Haşimî Yayınları, İstanbul 2013.

ARSLAN, Ahmet Turan, **İmam Birgivî Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri,** Seha Neşriyat, İstanbul 1992.

ARSLAN, İmran, **ez-Zemahşerî ve el-Unmûzec Adlı Eseri,** Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2018.

ARSLAN, Mehmet Nafi, **Abduh er-Râcihî ve et-Tatbîku’n-Nahvî Adlı Eseri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2011.

ATAR, Fahrettin, **İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, Hüküm Maddesi, Editör İbrahim Kâfi Dönmez, İFAV. İstanbul 2006.

AVCI, Hüseyin, **Arapça Lügatlerde Hadislerle İstişhad (Lisânu'l-Arab Özelinde)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014.

BAĞDÂDÎ, Abdulkadir b. Ömer, **Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-'Arab,** Thk. Abdusselam Muhammed Harûn, Mektebetu'l-Hancî Kahire, bty.

BAĞDÂDÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Hatîb, **Câmi'u Beyân'il-'İlmi ve Fadlihi**, thk. Ebî'l-Eşbâl ez-Zuheyrî, Daru İbn Cevzî, Suud 1994.

BAKIRCI, Selami, Kenan DEMİRAYAK **Arap Dili Grameri Tarihi** (Başlangıçtan Günümüze), Erzurum 2001.

BALOĞLU, Adnan Bülent, "**Mesâil**", DİA. c. 29, İstanbul 2004.

BAZ, İbrahim, **Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Halifelerinden Şeyh Halid-i Cezerî ve Basret Dergâhı,** Tasavvuf İlmi ve Araştırma Dergisi, 2013.

BEDEVA, Abdullah, **Şark Medreselerinde Arapça Öğretim Yöntemlerinden Biri Olarak Şiirin Yeri ve Önemi,** Uluslararası Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler Sempozyumu, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2013.

BİÇİCİ, Abdurrahman, **Mela Zahirê Tendûrekî Dîvân,** Nubihar Yayınları, İstanbul 2007.

BOLELLİ, Nusreddin, **Kürt Bilginlerin Yazdıkları Bazı Eserlerin Tanıtımı,** Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi, Yıl: 1, Cilt: 1, Sayı: 1, Ocak 2015.

---------- **Nahivde Hadisle İstişhâd Meselesi,** Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 5-6, İstanbul 1993.

BULUT, Ali, **Belâgât (Meânî-Beyân-Bedî')**, İFAV. İstanbul 2013.

BÛTÎ, M. Said Ramazan, **Babam Molla Ramazan el-Bûtî, Hayatı Düşünceleri Mücadelesi**, Çev. Abdulhadi Timurtaş, Kent Yayınları, İstanbul bty.

CÂMÎ, Nuruddîn Abdurrahman b. Ahmed, **el-Fevâidu'd-Diyâiyye**, thk. Mehmet Can, Şefkat yayınları, İstanbul 2015.

CÂMÎ, Şeyh Ahmed Fethullah, **el-Mucerredu'l-Muhtasar min Tefsîri'l-Kadî el-Beydâvî,** byy. 2014.

CEVHERÎ, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd**, es-Sihâh,** Dâru'l-Hadîs, Kahire 2009.

CURCÂNÎ, eş-Şerîf Alî b. Muhammed **Kitabu't-Ta'rîfât**, Dersaâdet 1318.

ÇAĞLAYAN, Mehmet, **Şark Uleması**, Çağlayan Yayınları, İstanbul 1996.

ÇAĞMAR, M. Edip, **Halefu'l-Ahmer ve Mukaddime fi'n-Nahv Adlı Eseri,** Ankara 2006.

---------- **Alıştırmalarla Belâgât,** Ravza Yayınları, İstanbul 2013.

---------- **Alıştırmalarla Nahiv,** Ensar Neşriyat, İstanbul 2017.

ÇAĞRICI, Mustafa, "**Fazilet**", DİA, c. 12, İstanbul 1995.

ÇÂRPERDÎ**,** Ahmed b. Hasan, **el-Muğnî fi'n-Nahv,** Seyda Yayınları, Diyarbakır bty.

ÇELEBİ, Muharrem, **Muhtasar Nahiv Kitaplarına Bir Bakış,** D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 5, İzmir 1989.

ÇETKİN, Muhammed, **Suyûtî'nin Nahivdeki Yöntemi,** Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 6, Cilt 6, Sayı 11, Bahar 2016.

ÇİÇEK M. Halil, **Şark Medreselerinin Serencâmı,** Beyan Yayınları, İstanbul 2009.

DAYF, Şevki, **Medârisu'n-Nahviyye**, Dâru'l-Meâ'rif, Kahire 1992.

DEMİR, İsmail, **İbnu Mu'tî'nin Kitâbu'l-Fusûl fî'n-Nahv Adlı Eserinde İstişhâd,** İlahiyat Fakültesi Dergisi 3- 2015.

DEMİRAYAK, Kenan, **Abbasi Edebiyatı Tarihi,** Erzurum 1995

DERŞEVÎ, Şeyh Abdulhakim, **Kitabu's-Sutûr,** bty. byy.

DİMYÂTÎ, es-Seyyid Ebî Bekr b. es-Seyyid Muhammed Şetâ, **İ'ânetu't-Tâlibîn 'alâ Halli Elfâzi Fethi'l-Muî'n,** Midyat bty.

DÎNEVERÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, '**Uyûnu'l-Ahbâr**, Daru'l-Kutub'il-'İlmiye, Beyrut 1418.

DURMUŞ, İsmail, **İbni Keysân,** DİA, c. 20, İstanbul 1999.

---------- **Mukaddime** DİA, c. 31, İstanbul 2006.

---------- **Nahiv,** DİA, c. 32, İstanbul 2006.

---------- **Şiir**, DİA, c. 39, İstanbul 2010.

---------- **İstişhâd,** DİA, c. 23, İstanbul 2001.

EBÛ ENES, Eşref b. Yusuf b. Hasan**, Ehemiyyetu Ta'llumu 'İlmi'n-Nahvi,** http://www.alukah.net **(**18-09-2018).

EKÎNÎ, Muhammed Rahmî, **Hâşiyetu 'Akdu'n-Nâmî 'ale'l-Câmî** (Mecmua't'u Havâşî Molla Câmî içinde), Seyda Yayınları, Diyarbakır 2012.

ENBÂRÎ**,** Ebu'l-Berekât Kemaluddîn Abdurrahman b. Muhammed b. 'Abdillah, **Nuzhetu'l-Elibbâ fî Tabâkâti'l-Udebâ,** thk. İbrâhim es-Sâmerâî, Mektebetu'l-Menâr, Ürdün 1985.

ENDULÛSÎ, Ebubekir Muhammed b. Hasan b. 'Abdillah, **Tabakâtu'n-Nahviyyîn ve'l-Luğaviyyîn,** thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Daru'l-Meâ'rif, byy. bty.

ERGİN, Mehmet Cevat, **Arap Nahvinin Doğuşu,** Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 7, sayı 2, Diyarbakır 2005.

---------- **el-'Ukberî ve el-Lubâb fî 'İleli'l-Bina ve'l-İ'râb'ı**, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2002.

ERKÂTÎNÎ, Molla Yunus, **Kitabu'z-Zurûf** (el-Mecmûa'tu'n-Nahviyetu'l-Cedîde İçinde), İstanbul 2014.

ERKOL, Ahmet, **Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî ve Akaidu'l İman Adlı Eseri,** Uluslararası Siirt Sempozyumu, Birleşik Matbaa, İzmir 2007.

FÂKİHÎ, Abdullah b. Ahmed, **Şerhu Kitâbi'l-Hudûd fin-Nahv**, thk. el-Mutevellî Ramadan Ahmed ed-Demîrî, Daru't-Tedâmun, Kahire, bty.

FECCÂL, Mahmud, **el-Hadîsu'n-Nebevî fî'n-Nahvi'l-'Arabî,** Advâu's-Selef, Riyad 1997.

FUAD, Hasan Muhammed, **Fadlu ve Meyyizâtu Lugati'l-Kur'ân**, http://www.alukah.net (28-09-2018).

GOLDZİHER, Ignace, **Klasik Arap Literatürü**, çev. Azmi Yüksel-Rahmi Er, Ankara, 1993.

GÜNDÜZ, Mehmet Salih, **Şeyh Muhammed Emin el-Farukî'nin Hayatı ve Eserleri**, Basılmamış Lisans Tezi, Diyarbakır 2007.

GÜNDÜZ, Ömer, **Şeyh Abdurrahman eş-Şâvirî'nin Hayatı Eserleri ve Akidesi,** Basılmamış Lisans Tezi, Diyarbakır 2005.

HADÎSÎ, Hadîce, **eş-Şâhid ve Usûlu'n-Nahvi fî Kitâbi Sîbeveyhi,** Matbaatu Camiâtu Kuveyt, Kuveyt 1974.

---------- **Mevkifu'n-Nuhât mine'l-İhticâci bi'l-hadîsi'ş-şerîf**, Dâru-Raşîd, Irak 1981.

HAKKI, Şeyh Adnan, **Nübzetun min Ahvâli eş-Şeyh İbrahim Hakkı**, Dâru'n-Nu'man li'l-'Ulûm, Dımaşk, bty.

HALEBÎ, Abdulvahid b. Ali, **Meratibu'n-Nahviyyîn**, nşr. Muhammed İbrahim, Kahire, bty.

HAMD, Gânim Kadûrî, **Nahiv Eserlerinin Te'lifinde Takip Edilen Yöntemler**, Çev. Ali Bulut, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Samsun 2008, Sayı 1.

HAMEVÎ**,** Şihabuddîn Ebû 'Abdillah Yâkut b. 'Abdillah, **Mu'cemu'l-Udebâ**, thk. İhsân Abbâs, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1999.

HULVÂNÎ, Muhammed Hayr, **el-Mufassal fî Târîhi'n-Nehvi'l-'Arabî**, Beyrut 1979.

HÜSEYİN, Muhammed Hıdır, **Arapçada Kelime ve Kuralların Doğrulanması İçin Hadislerin Kullanılması,** Çev. Hasan Taşdelen, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Cilt 13, Sayı: 1, 2004.

'İSMETULLAH, Muhammed b. Mahmûd, **Hâşiyetu 'İsmet 'Ale'l-Câmî**, Seyda Yayınları, Diyarbakır 2012 (Mecmua't'u Havâşî Molla Câmî içinde).

İBN 'ÂBDİLBERR, Ebu 'Amr Yusuf b. Abdillah b. Muhammed el-Kurtûbî,, **'Câmiu' Beyân'il-'İlmi ve Fadlihi**, thk. Ebi'l-Eşbâl ez-Zuheyrî, Daru İbn Cevzî, Suud 1994.

İBNU'L-HÂCİB, Cemaluddîn Osman b. Ömer el-Mısrî, **el-Kâfiye fi'n-Nahv,** Thk. Salih Abdula'zîm eş-Şâi'r, Mektebtu'l-Âdâb, Kahire 2010.

İBN HİŞÂM, Cemâluddîn Abdullah b. Yusûf b. Ahmed b. Abdullah el-Ensârî, **Şerhu Katri'n-Nedâ ve Beli's-Sada**, Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 2016.

İBN MÂLİK, Ebû Abdillâh Cemaluddîn Muhammed b. Abdillâh et-Tâî, **Elfiyyetu İbni Mâlik,** Haşimî Yayınları, İstanbul 2015.

İBN MANZÛR, Muhammed b. Mukerrem, **Lisânü'l-'Arab**, thk. Yasir Süleyman Ebû Şadî, Mecdî Fethî es-Seyyid, el-Mektebutu'l-Tevfikiye, Kahire, bty.

İBN NEDÎM, Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshak, **el-Fihrist**, thk. İbrahim Ramadan, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1997.

'ÎD, Muhammed, **el-İstişhâd ve'l-İhticâc bi'l-luğa,** 'Alemu'l-Kutûb, byy. 1988.

İSFERÂYÎNÎ, 'İsâmuddîn İbrâhîm b. Muhammed, **Hâşiyetu 'İsâm 'Ale'l-Câmî**, Seyda Yayınları, Diyarbakır 2012 (Mecmuat'u Havâşî Molla Câmî içinde).

KAFES, Mahmut, **Arap dilinde Nahvin Doğuşu ve Önemi,** S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, Konya 1994-1995, Sayı 9-10.

KAYA, Mahmut, **Mevzû**, DİA, c. 29, İstanbul 2004.

---------- **Nisbet**, DİA, c. 33, İstanbul 2007.

KAYA, Mehmet, **Hak Dini Kur'ân Dilinde Şiirle İstişhâd,** Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 17, Sayı 1, 2017.

KURTUBÎ, Muhammed b. Ahmed, **el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'ân,** Kahire 1967.

KIFTÎ, Cemâluddîn Ebû'l-Hasan Âli b. Yusuf, **İnbâhu'r-Ruvât 'ala Enbâhi'n-Nuhât**, Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhim, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire 1982.

KILIÇ, Hulusi, **Arapça Dil Bilgisi Sarf,** Seyda Kitabevi, Diyarbakır, byy. bty.

---------- **İbnü'l-Hâcib, DİA**, c. 21, İstanbul 2000.

---------- **Basriyyûn, DİA**, c.5, İstanbul 2006.

---------- **Kûfiyyun, DİA,** c.26, İstanbul 2006.

KORKUSUZ, M. Şefik, **İbrahim Hakkı ez-Zebarî,** İbrahim Hakkı ve Siirt Ulemâsı Sempozyumu, Beyan Yayınları İstanbul 2008.

KURDÎ, Velîd Hâşim, İsmail Habîb Mahmud ed-DERRÂCÎ, **Ehemiyyetu 'İlmi'n-Nahvi fî Fehmi Nassi'ş-Şerî',** Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 8, Çanakkale 2016.

KUTLUER, İlhan, **Gaiyyet,** DİA, c. 13, İstanbul 1996.

LÂRÎ, 'Abdulgafûr, **Hâşiyetu Abdulgafûr 'ale'l-Câmî**, Seyda Yayınları, Diyarbakır 2012 (Mecmua't'u Havâşî Mulla Cami içinde).

LEBDÎ, Muhammed Semîr Necîb, **Mu‘cemu’l-Mustalâti’n-Nahviyye ve’s-Sarfiyye,** Daru’l-Furkân, bty. byy.

LETRÛŞ, eş-Şerîf, **Fıkhın ve Fıkıh Usûlünün Arap Dili Çalışmalarına Etkisi,** Çev. Murat Sula, Marife, yıl. 9, sayı 1, Bahar 2009.

MAHMOUD, Nairouza Abdulmajid, **Ali Teramâhî’nin Kitâbu’s-Sarfi’l-Arabî bi’l-Lisâni’l-Kurdî İsimli Eserinin İncelenmesi,** Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2015.

MEYLÂNÎ, Muhammed b. Abdurrahim el-‘Umerî, **Şerhu’l-Muğnî,** thk. Mehmet Can, Şefkat Yayınları, İstanbul 2014.

MUTÇALI, Serdar, **Arapça Türkçe Sözlük**, Dağarcık, İstanbul 1995.

MUTEMMİMÂT’U TA‘RîFÂT (Ta‘rîfât’ın sonunda), Dersaâdet 1318.

NECRÂ, Ali Nâsıf, **Târihu’n-Nahv**, Kahire, bty.

HACIMÜFTÜOĞLU, Nasrullah, **Berâat-i İstihlâl,** DİA, c. 5, İstanbul 1992.

OĞUZ, Mehmet Nezir, **İbrahim Hakkı ez-Zebarî ve Tasavvuf Anlayışı,** Basılmamış Lisans Tezi, Ankara 1995.

ÖNEN, Hacı, **Şiirle İstişhâd Yöntemi Açısından Halebî’nin ed-Durru’l-Mesûn Adlı Tefsiri,** Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dergisi, Yıl 8, Sayı 16, Nisan 2016.

ÖZBALIKÇI, Mehmet Reşit, **Arap Dilinde İlk İstişhâd,** D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 5, İzmir 1989.

---------- **İbni Hişâm en-Nahvî**, DİA, c. 20, İstanbul 1999.

---------- **Şelevbîn,** DİA, c. 38, İstanbul 2010.

ÖZDİREK, Recep, **Muhammed Şirin Keskin,** DİA, EK-2 cildi, İstanbul 2016.

RACİHÎ, Abduh, **Durûsun fî Kutubi’n-Nahv**, Beyrut, 1975.

RÂFİ‘Î, Mustafa Sadık, **Târîhu Âdâbi’l-‘Arabî,** Mektebetu’l-İmân, Kahire bty.

SÂÎ‘DÎ, ‘Abdurrezzâk b. Ferâc, **Usûlu ‘İlmi’l-‘Arabiyeti fi’l-Medîneti,** Câmia‘tu’l-İslamiye bil-Medîneti’l-Munevverâ, Medîne 1998.

SABBÂĞ, Muhammed, **el-Hadîs Mustalahuhu Belâgatuhu Kutubuhu,** el-Mektbu'l-İslâmî, Beyrut 1981.

SABBÂN, Muhammed b. Ali, **Haşiyetu's-Sabbân 'alâ Şerhi'l-Eşmûnî 'ala Elfiyyet'i İbni Mâlik,** Daru'l-Fikr, byy. bty.

SABUNCU, Sabit, **Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî ve Nehc'un Necâh Fi Âhkâmi'n-Nikâh Adlı Eserinin Fıkhi Açıdan Değerlendirilmesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, , Şırnak 2003.

SÂLİHÎ, eş-Şeyh Ali Receb **Tahkîku Mebâdi'l-'Ulûmi'l-Ahade 'Aşere**, Matbaatu Vâdî'l-Mulûk, 1936 byy.

SÂMERÂÎ, Fadıl Salih, **Meâ'ni'n-Nahv,** Daru'l-Fikr, 'Ammân 2000.

SANCAK, Yusuf, **Hadisin Arap Dili Temel Kaynakları İçinde İstişhâd ve Edebî Yönü Arap Dili ve Edebiyatına Katkıları,** Ekev Akademi Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 24, (Yaz 2005).

SÂVÎ, Ahmed b. Muhammed, **Haşitu's-Sâvî 'ala Tefsîri'l-Celâleyn**, Daru'l-Fikr, Beyrut 2009.

SEKKÂKÎ, Ebû Yakûb Yusuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Ali, **Miftâhu'l-'Ulûm**, thk. Nai'm Zerzûr, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiye, Beyrut 1987.

SÎRÂFÎ, Ebû Said Hasan b. Abdullah, **Ahbâru'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn,** thk. Taha Muhammed ez-Zeynî, Muhammed 'Abdulmuni'm Havâcî, Mektebetu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1996.

SURÛRÎ, Şeyh Muslihuddîn Mustafa b. Şaban, **Şerhu's-Surûrî 'alâ Misbahi'l-Muttarızî,** thk. Hüseyin Okur, Hâşimî Yayınları, İstanbul 2017.

SUYUTİ, Celâluddîn 'Abdurrahman b. Ebî Bekr, **Buğyetu'l-Vuâ't**, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, el-Mektebetu'l-'Asriye, Beyrut bty.

---------- **el-Behcetu'l-Mardiyye fî-Şerhi'l-Elfiyye**, byy. bty.

---------- **el-İktirâh fî 'İlmi Usûli'n-Nahvi**, thk, 'Alâuddin 'Atiyye, 'Abdulhakîm 'Atiyye, Dâru'l-Beyrûtî, Beyrut 2016.

---------- **el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân**, thk. Mustafa Şeyh Mustafa, Muessesetu'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 2007.

---------- **el-Muzhir fi 'Ulumi'l-Lugati ve Envai'hâ** Mektebetu'l-'Asriye, Beyrut 1987.

ŞÂVIRÎ, Şeyh Abdurrahman, **Dîvân,** Nûbihar Yayınları, İstanbul 2013.

---------- **el-'Akîdetu'l-Kurdiyye**, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2013.

---------- **Mir'atu'l-İ'rab Caddetu's-Savâb,** byy. bty.

ŞENTERÎNÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Abdilmelik, **Kitâbu Tenbîhi'l-Elbâb 'alâ Fedâili'l,-İ'râb,** tahk. Abdülfettâh Hamûz, Daru 'Ammâr, Ürdün 1995.

ŞİRİN, Molla Muhammed, **Tefsîra Şîrîn,** Seyda Yayınları, Diyarbakır 2008.

TEHÂNEVÎ**,** Muhammed Ali **Mevsûa't'u Keşşâfi Istılâhâti'l-'Ulûm ve'l-Funûn**, Mektebet'u-Lübnân-Nâşirûn, Beyrut 1197.

TANTÂVÎ, Muhammed, **Neş'etu'n-Nahvi ve Târîhu Eşheri'n-Nuhât**, thk. Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İsmail, Mektebetu İhyai't-Turâsi'l-İslamî, byy. 2005.

TARI, Nihat, **Teftâzânî ve Sa'dînî Adlı Eseri,** Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2015.

TAŞKÖPRÜZADE, Ahmed b. Mustafa, **Miftâhu's-Saâ'de ve Misbâhu's-Siyâde**, Daru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1985.

TİLLOVÎ, Şeyh Muhammed Bedreddîn, **Lemehâtun mine's-Sîreti'z-Zâtiyeti liş-Şeyh Muhammed Bedreddîn et-Tillovî el-Fakîrî, el-'Âbbâsî,** Müessesetu'ş-Şam, Dımaşk bty.

TİMURTAŞ, Abdulhadi, **Botan Müderrislerinin Piri Molla Muhammed Zıvıngî,** Kent Yayınları, İstanbul 2008.

---------- **Molla Muhammed Zivingî ve Arapça Öğretme Yöntemi,** Uluslararası Siirt Sempozyumu, Birleşik Matbaa, İzmir 2007.

TOKÂDÎ, Ahmed b. Muhammed et-Tokâdî **Hallu Meâ'kıdi'l-Kavâi'd,** Hâşimî Yayınları, İstanbul 2017.

TURAL, Hüseyin, **Arap Dilinde Şiir ve Hadisle İstişhâd Meselesi**, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum 1990, Sayı 9.

TURAN, Abdülbaki, **İbni Mâlik et-Tâî,** DİA, c. 20, İstanbul 1999.

TÜCCAR, Zülfikar, **Ferrâ,** DİA, c. 12, İstanbul 1995.

TÜRKER, Ömer, **Tarîf,** DİA, c. 40, İstanbul 2011.

UYSAL, Muhittin, **Hadisin Arap Dil Bilimine Etkisi ve Hadisle İstişhâd Meselesi,** Marife, yıl: 6, sayı: 1, Konya, (Bahar 2006).

UZUNOĞLU, M. Vecihi, **Hz. Peygamber'in Edebî Yönü**, DEÜİFD, XXXII/2010.

ÜNALAN, Abdulkerim, **Molla Halil es-Siirdî'nin Fıkhi Yönü,** Uluslararası Siirt Sempozyumu, Birleşik Matbaa, İzmir 2007.

ÜZÜM, İlyas, **Hüküm,** DİA, c. 18, İstanbul 1998.

YAŞİN, Abdullah, **Tarih Kültür ve Cizre**, Koloğlu Matbaacılık, Ankara 2007.

YESÛÎ', Luis Ma'lûf, **el-Muncid fi'l-Luğa**, Beyrut 1957.

YEŞİL, Selman, **Medreselerde Arap Diline Dair Okutulan Kürtçe Kitaplar,** Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyumu), Bingöl Üniversitesi Yayınları, c.1, Bingöl 2012.

YILMAZ, Hacı, **Ali b. Mesû'd b. Mahmûd el-Ferğânî'nin el-Mustevfâ fî'n-Nahv Adlı Eserinde Konuları İşleme Yöntemi, Koyduğu Kurallar ve Ele Aldığı Bazı Nahiv Konuları,** Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.

YÜKSEL, Emrullah, **Birgivî,** DİA, c. 6, İstanbul 1992.

ZECCÂCÎ, Ebû'l-Kasım Abdurrahman, **el-Îdâh fî 'İleli'n-Nahv**, thk. Mâzın el-Mubârek, Beyrut 1996.

ZEHEBÎ, Şemsuddîn Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed, **Siyeru 'Alâmi'n-Nubelâ,** Daru'l-Hadîs, Kahire 2006.

ZEMAHŞERÎ, Mahmûd b. Ömer, **el-Unmûzec fî'n-Nahv,** Nşr. Samî b. Hamd el-Mansûr, byy. 1999.

ZEYDÂN, Corcî, **Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyyeti**, Thk. Şevki Dayf, Dâru'l-Hilâl, byy. bty.

ZİRİKLÎ, Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed Ali, **el-A'lâm**, Dâru'l-'İlm lil-Melâyîn, 2002 byy.

KİŞİSEL GÖRÜŞMELER

DEMİR, Cemal, **Kişisel Görüşme,** Siirt Merkez, 15.03.2019.

GUNDŞEYHÎ, Molla Masum, **Kişisel Görüşme,** Siirt Merkez, 05.03.2019.

GÜNDÜZ, Muhammed Muhlis (Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî'nin oğlu), **Kişisel Görüşme,** Siirt Merkez, 29.09.2017; 26.02.2019; 04.03.2019.

GÜNDÜZ, Muhyiddin (Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî'in Yeğeni), **Kişisel Görüşme**, Siirt Merkez, 29.09.2017.

GÜNEŞ, M. Salih (Şeyh Abdurrahman eş-Şâvırî'in Yeğeni) **Kişisel Görüşme,** Siirt Merkez, 23.10.2017.

KAYRAN, Aydın, **Kişisel Görüşme,** Siirt Merkez, 29.03.2019.

KESKİN, Mehmet, **Telefon Görüşmesi,** 24.02.2019.

NİVILÎ, Molla Necib, **Kişisel Görüşme,** Siirt Merkez, 02.03. 2019.

NİVILÎ, Molla Talha, **Kişisel Görüşme,** Siirt Merkez, 25.02.2019; 08.03.2019.

OĞUZ, Mehmet Emin, **Kişisel Görüşme,** Siirt Merkez, 12.03.2019.

ÖZGEN, Mehmet, **Telefon Görüşmesi,** 12.03.2019.

RAŞİNEYÎ, Molla Osman, **Kişisel Görüşme,** Siirt Dikboğaz köyü (Raşine), 11.10.2017; 20.03.2019.

YILDIRIM, Memet Said, **Kişisel Görüşme,** Siirt Merkez, 01.02.2019.

YARARLANILAN İNTERNET SAYFALARI

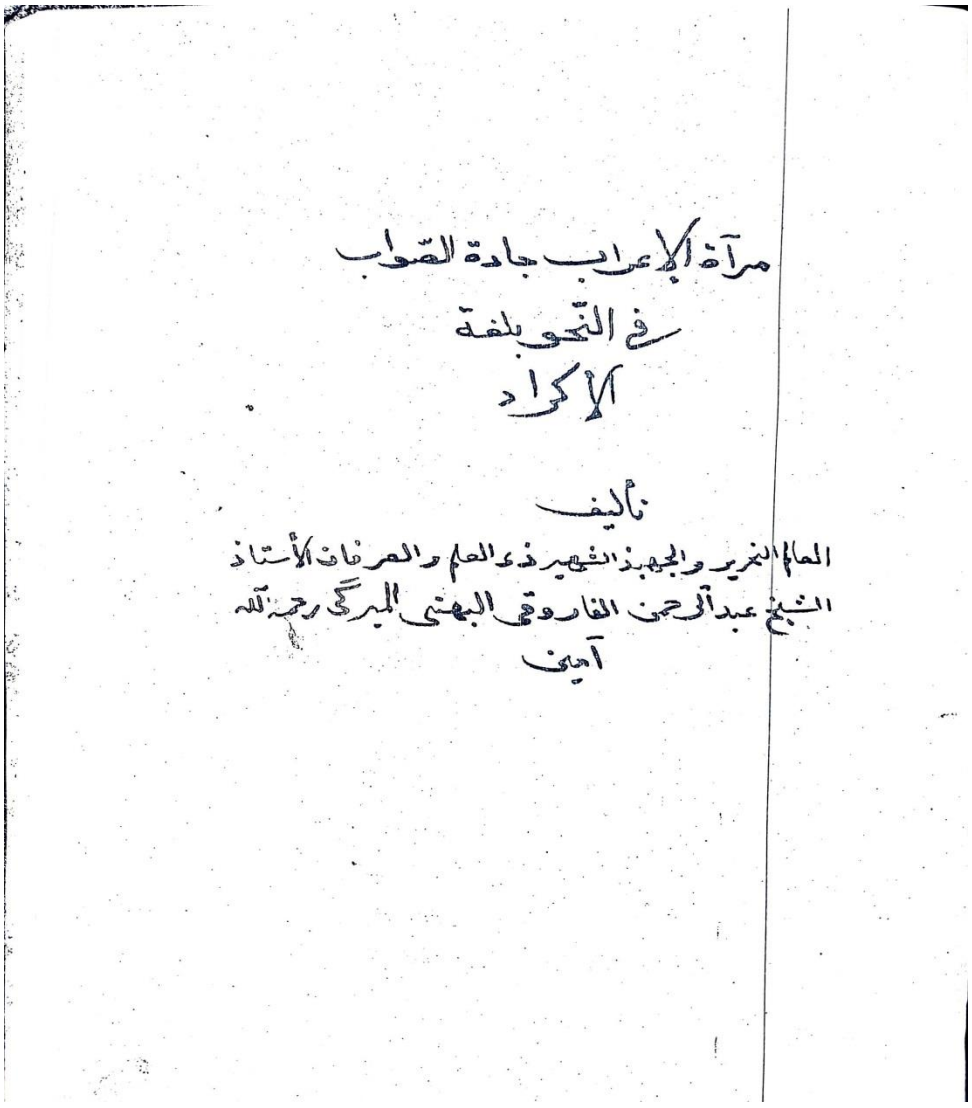
http://www.alukah.net. (16-04-2018.)

http://www.ahlalloghah.com. (16-04-2018.)

http://afaqattaiseer.net. (25-05-2018.)

EKLER

*Mir'âtu'l-İ'râb'*ın Kapak Sayfası

مرآة الإعراب جادة الصواب
في النحو بلغة
الأكراد

تأليف
العالم النحرير والمجهبذ الشهير ذي العلم والعرفان الأستاذ
الشيخ عبد الرحمن الفاروقي البهدني البرزكي رحمه الله
آمين

*Mir'âtu'l-İ'râb'*ın Birinci ve İkinci Sayfası

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى رفع عنا انواع الخطا والسهو واذا قنا لذة كاس العربية بمعرفة قواعد النحو ونصب لنا اعلام الهدى على السطح واسعة الارض بالدحو والصلوة والسلام على سيدنا محمد الخافض بجناح الرحمة للمؤمنين وعلى آله واصحابه المهتدين العاملين العالمين بمعلوماته ومحمولاته التيرين الجازمين شكوك البدع والضلال عن الدين .

{ امّا بعد } فهذه زبدة حسنة نجتنيها من قواعد الاعراب و جعلتها مقدمة له سهيلا على من يريد الخوض فيه من الطلاب وسمّيتها { مرآة الاعراب جادة الصواب } وعليه توكلت واليه المرجع والمآب ولكن وضعتها طبق لغتنا الكردية لتصل اليها قصار ايدى الاولاد لانهم كالعلة الغائية لهذا المراد .

توبزان : اڤ علمى تودستپى دكى علمى نحوى دبيژنى . هر علمكى دة مبادئ ژيراهنه :

اسم . تعريفه . غرض . موضوعى وى
واضعو . حكمو . مسائل . فضلاوى
بانهى اسمداده . بادة نسبته
توحفظكه ژخوراخواش دولتنه .

{ اسم } إسمى وى نحوة لورا امام على رضى الله عنه وكرم الله وجهه گوتيه : انمخ لهم هذا النحو يا ابا الاسود . تعريفا وى . نحو دلغة دا بمعنى

قصده

قصده . صرفه . جانبه . نوعه . قبيله يه . مقداره . مثله .

{ اصطلاحدا } هنك قواعدن بوان تيته زانين احوالى آخرى لفظى موضوعى عربى ژحيثيت إعراب وبناء ڤه ، هم علمى اعرابى ژى دبيژنى : لورا مقصود انهم معرفتا اعرابيه ، إعراب دلغة دا بمعنى اظهاره يان تحسينه يان إزالة الفساده ، دإصطلاحدة : عينى نحوى يه ، هم مقابلى بنائيه هم تطبيقا قواعدن لسر جزئياتان ،

{ موضوعى وى } : لفظى موضوع عربيه مطلقا چه كلمه چه مركب مركب ژى كلامى يه ، چه تقييديه ، چه تضمنى يه ، كلمه ژى چيه : چه إسم چه فعل چه حرف ، هنان گوتنه كلمه تنى يه ، هنان گوتنه كلمه وكلامه .

{ غرضاوى } معرفتا إعرابى يه ، بوى حفظا مودبت ژخطاى دخبردانى دا ، هم اعانا مودكت لسر فهما كلامى خدا رسولى وى مثلا .

{ واضعى وى } إمامى عليه ، حكمى وى فرض كفايته .

{ مسائلى وى } وكى : الفاعل مرفوع .

{ نسبتاوى } مغايرى هميعلمابه .

{ فضلاوى } ژ اكثرى علومان زيده يه .

{ إستمداداوى } ژ قرآن وحديثو اشعارى فصحاآنه ، هم نحو : ڤى إطلاق كرن لسر مطلق علمى عربيه ، چه إعرابو چه صرف .

{ كلمه } لفظكى حقيقتى يه بان حكمى يه ، دلالت دكت لسر معناكى

فذآ، آمين ؛ بس، هرچي منوّن اونكره يه، زخوديت فعال ژتلاتي ژبوامرې وكي: ژزال، ژتراك، نظار، يذار، غراك، ژبابي ولفظ مسموع لسرفعاول وكي: قرقار، غرغار، هنان اي تشبيه كرنه اسم فعل بمعنى اعن مثلا، هنان گوتنه: حروفي ندآني همي اسم فعلن، هم حرفاندن كوليه وكي: وازبداه. (هم توبزان) اصولي اسماء العدد دارد، كلمه نه واحد حتى عشر في مأة والفي، بيژه: واحد اثنان، واحدة اثنتان يان ثنتان، ثلاثة. اربعة. خمسة. ستّة. سبعة. ثمانية. تسعة. عشرة. ژبو مذكران، ثلاث. أربع. خمس. ستّ. سبع. ثمان. تسع. عشر. ژبو مؤنثان احد عشر، اثنا عشر، احدى عشرة، اثنتا عشرة، ثلثة عشر حتى تسعة عشر ثلث عشرة حتى تسع عشرة، عشرون، ثلاثون، اربعون، خمسون، ستّون. سبعون، ثمانون، تسعون، ژبوهردوان، احد وعشرون، احدى وعشرون ياشي بعطف بلفظ واو حتى تسع وتسعين، مأة، الف، مأتان الفان، ژبوهردوان ياشي بعطف زالدي لسروان درسته بعكسي، درسته د عشرة د اوقتي تركيبي سكوناشيني وك حجازيان، يان كسراوي وك تميميان، درسته د ثمان عشرة د افتحايان واسكاناوي، حذفاوي دكل فتحاتوني شاذه، تميز ثلاثة حتى عشرة مجروره بجموعه لفظايان معنى الاثلاث مأة حتى بمأة، تميز احد عشر حتى تسع وتسعين منصوبه مفرده دائما، اسباطاً د: عشرة اسباطاً. دا بدله، تميز مأة، الف، تثنيا وان، جمعاوان، مجرور مفرده، واحد اثنا تميز اوان نين لورلفظي وك كيمابن دكت تثنيه ژبرعدده وكي رجل جلان وقتي معدود مؤنث لفظ مذكرين وكي لفظي: شخص ژبوژنكيان، بعكسي

(وكي)

وكي لفظي نفس ژبومير كي، دووجه دعدده وي درستن، تذكير، تأنيث لكن اعتبار لفظي اكثريه. ثاني ثانية، ثالث ثالثة حتى عاشرة تي بيك كري دوو، دووكريه سي الخ بس ثاني ژ وسر عشرة ژ ابنيه. اوّل، أولى، ثانٍ، ثانية، حتى تاسع عشر تاسعة عشرتي ژبويانا رياوي بمعنى اوّل، بي دووان، الخ باعتبار معنى اوّله تي گوتن مثلا: ثالث اثنين تي باعتبار ثاني ثاني گوتن ثالث اثنين بلكي ثالث ثلاثة اواربعة اوخمسة مثلا، هم باعتبار ثاني تي حادي عشر، احد عشر، باضافه مركبي بال مركبي فه، هم تي حادي عشر بحذف ثاني زاوّل حتى تاسع تسعة عشر، هنكا جزئي اوّل معربه ژبوفوانا توسطي.

تمت على كاتبه الرحمة
آمين.